

IOHANNIS CASSIANI

DE INSTITUTIS COENOBIORUM

ET

DE OCTO PRINCIPALIUM VITIORUM REMEDIIS

LIBRI XII.

C = Casinensis rescriptus 295 saec. VII.

A = Augustodunensis 24 saec. VII.

G = Caroliruhensis, olim Augiensis LXXXVII saec. VIII.

H = Parisinus 12292 saec. X ineuntis.

L = Laudunensis 328 bis saec. VIII.

S = Sangallensis 183 saec. VIII

T = Caroliruhensis, olim Augiensis CLXIII saec. VIII } lectiones selectae.

c = editio Cuyckii a. 1578.

r = editio Romana a. 1588.

v = *cr.*

Uulg. uel *Uulgata* = scriptura sacra secundum editionem uulgatam.

singulis asteriscis singulae litterae erasae significantur.

punctis adpositis abbreviantur lectiones, quae tantum propter discrepantiam orthographicam sunt receptae.

PROLEGOMENA.

CAP. I. DE CASSIANI UITA ET SCRIPTIS.

Nomen uerum scriptoris, cuius opera post trecentos demum annos ex quo ab editore Romano laudabiliter sunt recensita denuo emittimus, uidetur fuisse Cassianus. ita enim non solum in libris manu scriptis appellatur ueluti in *GKL* (*cassiani massilitani p̄rs*) *NM* (*cassiano massiliensi abbate*) *pOH*, sed etiam a Gennadio¹⁾ et Cassiodorio.²⁾ contra Prosper Aquitanus in chronico refert *Ioannes monachus cognomento Cassianus Massiliae insignis et facundus scriptor habetur* et ipse Cassianus in Conl. XIII, cap. 9, 4 Nesterotem senem inducit his uerbis ipsum adloquentem *obseruate igitur in primis, et maxime tu, Iohannes* et rel. cf. Inst. V, 35. quae difficultas ita solui posse uidetur, ut statuamus nomen 'Iohannes' Cassiano aut cum baptizaretur³⁾ inditum esse aut tum demum ab eo adsumptum, cum in monasterio Bethleemitico primis uitae monasticae rudimentis inbuebatur. nam quin arbitremur nomen illud eum accepisse cum *adoptatus a beatissimae memoriae Iohanne episcopo in ministerium sacrum atque oblatu deo*⁴⁾ in diaconatus

¹⁾ de uir. inlustr. cap. LXII.

²⁾ de diuin. lect. praef.: *nec me praeterit eloquentissimum Cassianum in quinto collationum dixisse uolumine.* cap. 29: *Cassianum presbyterum ... sedulo legite et libenter audite.*

³⁾ Cassiani temporibus in Gallia adulescentes baptizari solitos esse etiam e uita S. Honorati quam Hilarius Arelatensis scripsit conperimus.

⁴⁾ contra Nestor. VII, 31, 1.

honorem prouheretur,¹⁾ temporum ratio inpedit. constat enim eum ante a. 398, quo Iohannes Chrysostomus sedem Constantinopolitanam nactus est, in Aegypto commoratum esse. itaque cum de nominibus auctoris nihil certi possit definiri nisi quod alterum uerum esse et genuinum, alterum postea tamquam sanctius additum uidetur, maior primo aspectu oritur difficultas in patriam illius inquirentibus. primum enim id quod apud Gennadium legitur *natione Scythia* uix sanum est: certe libri recentiores Gennadii ut Bambergensis et Bernensis, tum Parisinus *p* Cassiani exhibent *natus Serta*. deinde Cassiani stilum scribendique facultatem paulo diligentius perpendenti et eruditionem plane Latinam consideranti prorsus negandum erit cuiquam tantam copiam sermonis Latini, in quo ne uestigium quidem linguae cuiuspiam barbarae appareat, praesto fuisse nisi ei, qui a primis pueritiae annis Latina erat lingua instructus. quod sibi contigisse Cassianus ipse testatur, cum in Conl. XIII, cap. 12 haec de se refert: *uideor adtigisse notitiam litterarum, in qua me ita uel instantia paedagogi uel continuae lectionis macerauit intentio, ut nunc mens mea poeticis illis uelut infecta carminibus illas fabularum nugas historiasque bellorum, quibus a paruulo primis studiorum inbuta est rudimentis, orationis etiam tempore meditetur, psallentique uel pro peccatorum indulgentia supplicanti aut inpudens poematum memoria suggeratur aut quasi bellantium heroum ante oculos imago uersetur*. diserte ergo profitetur et paedagogo se puerum usum esse et continua carminum lectione occupatum fabulas historiasque bellantium heroum ita in mentem recepisse, ut memoria earum nullo modo posset aboleri. neque tamen Graecum natione fuisse inde colligendum est, quod eius linguae gnarus fuit:²⁾ illam enim aut puer didicerat aut in peregrinationibus pernouerat. his digne aestimatis pro certo habemus Cassianum

¹⁾ Gennadius l. 1.: *Constantinopoli a Iohanne Magno episcopo diaconus ordinatus*.

²⁾ Conl. XVI, 1 *Ioseph . . . Graeca facundia diligenter edoctus, ut uel nobis uel his qui Aegyptiam linguam penitus ignorabant non ut ceteri per interpretem, sed per semet ipsum elegantissime disputaret*.

Romanis parentibus ortum secundum aequalium morem educatum eruditumque esse. sed iam quaerendum est, ubi parentes eius habitauerint. narrat autem in Conl. XXIII, cap. 1 se ipsum et Germanum, dum in Aegypto morantur, *ad repetendam prouinciam atque ad reuisendos parentes cotidianis animae aestibus* esse compulso — putabant enim illic se uitam anachoreticam non minore diligentia ac seueritate quam in Aegypto posse exercere, cum parentes neque propositum ipsorum inedituri et omnem uictum necessarium cum gaudio essent exhibituri —: quam apta uero prouincia patria uitae monasticae fuerit his uerbis describit: *praeterea ipsorum locorum situs, in quibus erat maioribus nostris auita possessio, ipsarumque amoenitas iucunda regionum ante oculos pingebatur, quam grate et congrue solitudinis spatiis tenderetur, ita ut non solum delectare monachum possent secreta siluarum, sed etiam maxima uictus praebere compendia.* e quo loco apparet utriusque parentes praedia a maioribus sibi relicta in regionibus siluosis et tamen frugum feracibus habuisse. eas autem regiones fuisse sub septemtrionali caeli plaga e cap. 8, 5 colligitur, ubi Abraham senex inducitur haec commonens: *diligenter expendite, utrum in illis torpidis ut fama est regionibus et uelut frigore nimiae infidelitatis obstrictis*¹⁾ *hanc ut ita dixerim nuditatem sustinere possitis.* quibus omnibus non Palaestinam, ubi antea commorati erant, nec Italiam nec Scythiam, sed Galliam significari duobus aliis locis inter se conparatis iam pro certo statui potest. nam cum Cassianus Conl. XXIII, cap. 18 abbati Abraham affirmasset in patria sua uitae monasticae seueritatem a fratribus uisitantibus non posse interrumpi dicens *quod sine dubio nullatenus in nostra prouincia credimus euenturum, in qua aut nullum aut certe rarissimum professionis huius uirum inuenire possibile est,* quid significauerit uerbis *nostra prouincia* in praefatione ad Institutionum libros §. 3 apertius ostendit, cum Castorem episcopum Aptensem amicum suum *in prouincia*

¹⁾ cf. praef. Conl. p. II, §. 1 *hanc quasi frigoris Gallicani rigore torpentem prouinciam.*

III

coenobiorum experti Orientalium maximeque Aegyptiorum instituta fundari uelle refert. si quid praeterea suspicari liceat (conuinci enim in hac re nihil potest), Cassianus in prouincia uetere, quae hodie Provence appellatur, natus erat. nam et ipse post reditum ex Oriente nullo alio loco quam Massiliae degebat, ubi duo monasteria, unum uirorum, alterum mulierum condidit, quae Gennadii aetate extabant,¹⁾ neque amicos ac familiares nisi in regionibus finitimis habebat. Castor enim episcopus Aptae fuit, Leontius episcopus Fori Iulii, Honoratus episcopus Arelatis,²⁾ antea primus abbas monasterii Lerinensis, Eucherius episcopus Lugduni, Iouinianus, Mineruius, alter quidam Leontius, Theodorus in monasterio Stoechadum insularum degebant. parum de Helladio liquet, quem in praef. ad Conl. part. I monachum seu abbatem, in praef. ad Conl. part. II episcopum fuisse significat. ille enim Helladius, quem nouimus circa a. 361 episcopum Antissiodori consecratum et post a. 370 mortuum esse, aetate multo prior fuit quam ut inter Cassiani amicos esse potuerit.

Postquam demonstrauius Cassianum natione Gallum fuisse, Romanis parentibus neque humilibus neque egenis ortum, disciplina Romana satis diligenter, ut tum erant tempora, inbutum, restat ut explicemus quam ratione fieri potuerit, ut siue Gennadius ipse siue qui uerba eius interpolauit ad insulsam illam opinionem de Scythica Cassiani origine sit adductus. cuius rei aliam causam non inuenio nisi quod ipse in libris suis de Institutis monasteriorum et in Conlationibus patrum persaepe loci cuiusdam Aegyptiaci mentionem facit, qui a Ptolemaeo Σκισθίς uel Σκισθική (uar. lect. Σκισιακή) χώρα, in libris patrum ecclesiasticorum Graecorum Σκῆτις uel Σκήτις, in uitis patrum *Scythia*, *Scythis* sim., a Cassiano ipso *Scitium*, *heremus Scitii*, *heremus Scitiotica* appellatur. cum autem etiam in Cassiani codicibus et quidem antiquissimis haud raro forma *Scyth*...

¹⁾ l. l.: *apud Massiliam presbyter condidit duo monasteria, id est, uirorum ac mulierum, quae usque hodie exstant.*

²⁾ cf. Hilarius Arelatensis, Uita S. Honorati episcopi Arelatensis (Migne L, p. 1249).

occurrat, facile fieri potuit ut qui eius opera obiter tantum attigerat de Scythia eum tamquam de patrio solo loqui opinaretur.

Admodum adulescens Cassianus cum Germano amico natu maiore¹⁾ intima familiaritate sibi deuincto²⁾ in Orientem profectus est, eo fortasse consilio, ut perlustratis ac conspectis locis sanctis in religione confirmarentur.³⁾ certe in monasterio Bethlehem, quod prope natale solum domini exstructum erat, aliquot annos commorati sunt.⁴⁾ ibidem Cassianus etiam institutiones monasteriorum totius Orientis accuratius cognouit.⁵⁾ qua uero causa adducti sint, ut in Aegyptum proficiscerentur, ipse in Conl. XI, cap. 1 dilucide narrat: *Cum in coenobio Syriae consistentes post prima fidei rudimenta succedentibus aliquatenus incrementis maiorem perfectionis desiderare gratiam coepissemus, statuimus confestim Aegyptum petere ac remotissima etiam Thebaidos heremo penetrata sanctorum plurimos, quorum gloriam fama per uniuersa diffuderat, si non aemulandi, saltem agnoscendi studio inuisere.* peregrinandi autem potestas utrique a senioribus monasterii ea condicione facta est, ut congregationibus Aegypti celeberrimis perlustratis statim redirent.⁶⁾ igitur a portu quopiam Syriae naue profecti ad oppidum Thennesum, quod ostio Nili Tanitico adiacebat, appulerunt.⁷⁾ ibi tum forte Archebius episcopus Panephysis, qui antea per triginta septem annos uitam anachoreticam egerat, episcopi eligendi causa aderat.⁸⁾ ab eo statim ad oppidum Panephysin deducti sunt, in cuius confinio oppidis et uicis olim abundanti tunc temporis insulae aliquot desertae erant, quae stagnis salsis circumfusae anachoretis desideratam solitudinem praebebant. in eis tres senes, Chaeremon, Nesteros, Ioseph habitabant, quorum doctrinam Cassianus septem Conlationibus

¹⁾ Conl. XIII, 9, 4.

²⁾ Conl. I, 1; XVI, 1.

³⁾ Inst. III, 4, 1. Conl. XVI, 1.

⁴⁾ Inst. III, 4, 1; III, 31. Conl. XI, 1, 5; XVIII, 1, 3; XX, 1, 5.

⁵⁾ Inst. II, 8. III, 19. V, 24.

⁶⁾ Conl. XVII, 2, 2 fin.

⁷⁾ Conl. XI, 1.

⁸⁾ Conl. XI, 2.

XI—XVII complexus est. quarum postrema cum dubitatio peregrinantium de promisso celeri in Palaestinam reditu sublata esset, etiam posteriores Aegypti partes uisere decreuerunt atque septem annos in Aegypto manserunt. et primum quidem Diolcon peruenerunt, qui uicus ostio Sebennytico uicinus erat, ibique cum Piamun, Iohanne, Pinufio, Theona, Abraham collocti sunt (Conl. XVIII—XXIII). relicta Diolco in solitudinem Nitricam et regiones adiacentes commigrasse uidentur, inter quas ea, cui nomen Scitium siue heremus Scitiotica erat, a Cassiano saepissime memoratur:¹⁾ in hac Conl. I—X habitas esse fingit. alia loca eiusdem regionis erant Calamus seu Porphyrio,²⁾ et Cellae,³⁾ inter Nitriam ac Scitium sitae. interiorum uero Aegyptum ac Thebaidem eos intrasse neque Cassianus ipse disertis uerbis dicit neque ullo indicio confirmatur: immo de illis locis uel de moribus et institutis monachorum ibi habitantium ea tantummodo refert quae fando audierat.⁴⁾

Iam uero quaeritur quo tempore Cassianus in Aegypto fuerit. Id autem potius indicii quibusdam colligi quam certis annorum spatiis potest definiri. itaque in Conl. XVIII, cap. 7 fin. inducitur abbas Piamun coram Cassiano et Germano haec referens: *temporibus siquidem Luci, qui Arrianae perfidiae episcopus fuit, sub Ualentis imperio, dum diaconiam nostris fratribus deferimus, his uidelicet qui de Aegypto ac Thebaida fuerant ob catholicae fidei perseuerantiam metallis Ponti atque Armeniae relegati, licet coenobiorum disciplinam in quibusdam ciuitatibus rarissimam uiderimus, anachoretarum tamen apud illos ne ipsum quidem nomen auditum fuisse conperimus.* eo igitur tempore, quo Piamun de Asia reuersus haec hospitibus suis referebat, Ualens iam mortuus erat. his uerbis optime

¹⁾ Inst. V, 40. XI, 15. Conl. I, 1; III, 1; IIII, 1; VI, 1; X, 2; XV, 3; XVII, 30; XVIII, 15. 16 fin.; XX, 12; XXIII, 4.

²⁾ Inst. X, 24; Conl. III, 5, 2; VII, 26, 2; XXIII, 4, 1.

³⁾ Conl. VI, 1, 3.

⁴⁾ Ne quis Cassiani uerba Conl. XI, 1 *statuimus confestim Aegyptum petere ac remotissima etiam Thebaidos heremo penetrata sanctorum plurimos... inuisere* male interpretetur, monendum est illo loco eum non quasi de re peracta, sed de consilio tantum loqui.

conuenit quod paulo post (cap. 14) idem Piamun in narratione quadam Athanasium episcopum Alexandrinum, qui a. 373 decessit, iam non inter uiuos esse significat dicens *ueniens ad beatae memoriae episcopum Athanasium*. neque tamen multo ante a. 385, quo Theophilus Alexandriae episcopus factus est, ea peregrinatio suscepta esse uidetur. certe tunc temporis, cum Cassianus in solitudine Scitii disciplina anachoretarum instituebatur, episcopus ille litteras suas promulgauit, quibus Paschae tempus constituit simulque Anthropomorphitarum haeresim confutauit.¹⁾ aliquid fortasse momenti ad hanc rem accuratius expediendam afferre potest id quod de Iohanne eremita, qui prope Thebaidos oppidum Lycon (Lycopolim) degebat, in Conl. XXIII, cap. 26 narratur. ibi enim abbas Abraham, cum monachis ne potentium quidem honores deesse disseruisset, ita pergit: *quod euidentius in abbate Iohanne, qui in illa heremo quae Lyco oppido adiacet commoratur,*²⁾ *possumus adprobare. qui perobscuris maioribus natus ita pro Christi nomine uniuerso paene humano generi admirabilis factus est, ut eum ipsi quoque rerum praesentium domini, qui mundi huius atque imperii gubernacula retinentes etiam potentibus cunctis regibusque terrori sunt, uelut dominum uenerentur et oracula eius de tam longinquis regionibus expetentes imperii sui apicem et statum salutis bellorumque prouentus illius orationibus meritisque committant.* Quid his uerbis significari uoluerit Cassianus, in Inst. l. III, cap. 23 planius exprimit dicens: *ponemus primum abbatem Iohannem, qui commoratus est iuxta Lyco quod est oppidum Thebaidos, quique propter oboedientiae uirtutem ad prophetiae gratiam sublimatus sic uniuerso orbi claruit, ut etiam regibus mundi huius merito suo redderetur inlustris. nam cum in extremis ut diximus Thebaidos partibus commaneret, non ante praesumebat Theodosius imperator ad praepotentium tyrannorum bella procedere quam oraculis illius animaretur atque responsis, quibus confidens uelut caelitus sibi delatis tropaea*

*

¹⁾ Conl. X, 2.

²⁾ Cf. Conl. I, 21, 1 *abbatem Iohannem, qui Lyci commoratur.*

VIII

de bellis desperatis atque hostibus reportabat. utroque loco rem tangere uidetur de qua in ipsa Aegypto certior factus est. bis autem Theodosium ad Iohannem misisse consultum de euentu belli imminentis praeter alios Augustinus de civ. dei V, 26 refert, scilicet antequam Maximo (a. 388) et Eugenio (a. 394) bellum inferret. habemus igitur iam terminos quosdam, intra quos Cassianum in Aegypto commoratum esse statuamus, annos scilicet 385—394. et hic statim adicienda ac diligenter considerata sunt ea, quae contra Nestor. l. VII, cap. 31 de se narrat: *adoptatus enim, inquit, a beatissimae memoriae Iohanne episcopo in ministerium sacrum atque oblatus deo, etsi corpore absum, affectu illic sum.* quid sit illud *adoptatus atque oblatus deo* e Gennadio nouimus, qui Cassianum a *Iohanne Magno episcopo diaconum ordinatum* refert. quod nisi intra a. 398—403 fieri non potuisse patet. itaque ut quæstionem institutam absoluamus, pro certo definire licet Cassianum non multo ante a. 385 in Aegyptum uenisse eamque, cum interim monasterium suum Bethleemiticum repetisset ibique ueniam diuturnae peregrinationis atque redeundi potestatem accepisset,¹⁾ ante a. 403, quo Iohannes Chrysostomus in exilium missus est, in perpetuum reliquisse. cum autem adulescens in Aegyptum uenerit, uix ante a. 360 eum natum esse ueri est simile.

Ab Aegypto Cassianus Constantinopolim profectus et sicut supra commemorauimus a Iohanne Chrysostomo diaconus ordinatus est.²⁾ deinde incertum quo anno in patriam reuertit Massiliaeque presbyter factus usque ad uitae finem in ea urbe degit et opera sua scripsit, quibus coenobiorum instituta, quae in Oriente et Aegypto cognouerat, exposuit et de monachorum uitis et uirtutibus disseruit, ita quidem, ut Institutiones *ad exterioris hominis obseruantiam et institutionem coenobiorum competentiùs* aptarentur, Conlationes uero *ad disciplinam interioris ac perfectionem cordis et anachoretarum uitam atque doctrinam potius*³⁾ pertinerent. primum autem eius opus sunt

¹⁾ Conl. XVII, 30, 2.

²⁾ eo spectare uidetur quod Inst. XI, 18 de se refert: *nec episcopi euadere manus potui.*

³⁾ Inst. II, 9, 3.

libri duodecim *de institutis coenobiorum et de octo principalium uitiorum remediis*. ita enim eis inscribendum uidetur, quamquam propter discrepantiam, quae in codicum titulis conspicitur, et quia Cassianus ipse sibi non constat, certi quicquam in hac re eruere admodum difficile est. nam quod in praef. secundae partis Conlationum scribit *illa instituta coenobiorum, quae duodecim libellis . . . conscripsimus*, ansam praebet suspicandi titulum operis fuisse *de institutis coenobiorum*, ut habent editiones uulgatae. contra in praef. ad Conl. p. I legimus *in eorum uoluminum praefatione, quae de institutis coenobiorum et de octo principalium uitiorum remediis duodecim libellis domino adiuvante digesta sunt*. nullius momenti in hac quaestione ea sunt quae leguntur Inst. praef. §. 3 *institutum monasteriorum*, §. 7 *institutum ac monasteriorum regulas*, §. 8 *institutum*, I, 1 *de institutis ac regulis monasteriorum*, II, 9, 1 *institutorum ordo*, II, 9, 3 *ad institutionem coenobiorum*, Conl. XX, 1, 1 et 2, 2 *in institutionum libro*. his enim omnibus tantum libros I—III intellegi uult, quibus re uera non agit nisi de monasteriorum institutis. neque magis auxilio sunt codices quorum tituli extant. inscriptum est in *GS*: *In hoc corpore continentur libri duodecim quos Cassiano auctore editos nouimus, id est de habitu monachi et de canonico nocturnarum orationum et de canonico diurnarum orationum*¹⁾ *et de institutis renuntiantium et de octo principalibus uitis*; in *L*: *Cassiani massilitani p̄rs libri de habitu monachorum et de canonico orationum atque psalmorum modo secundum egyptios unus institutionum*

^{liber}
 // // // // // *de origine et qualitate * ac remediis octo principalium uitiorum libri octo eiusdem de ordine monasterii liber unus*;²⁾ in *H*: *Incipit praefatio Cassiani in libris de institutione et habitu monachorum*.³⁾ ne Gennadio quidem alios nisi separatos singularum partium titulos innotuisse uerba

¹⁾ sic! *modo* omisum est.

²⁾ Id est regulae quae Augustini esse dicuntur.

³⁾ Mira est cod. Sessoriani inscriptio, de qua uid. Reifferscheid BPLI, uol. I, p. 137 et 139.

eius demonstrant dicentis: *scripsit . . . 'de habitu monachi' et 'de canonica oratione' atque 'psalmorum modo',*¹⁾ qui in *monasteriis Aegypti die noctuque tenetur, libros quattuor,*²⁾ *'institutionum' librum unum, 'de origine et qualitate ac remediis octo principalium uitiorum' libros octo.* in tanta diuersitate optimum duximus ad ipsius Cassiani uerba confugere, qui Inst. V, 1 scribit: *nam post quattuor libellos, qui super institutis monasteriorum digesti sunt, nunc adripere conlutationem aduersus octo principalia uitia . . . disponimus;* quibus consentit capitis titulus *Transitus de institutis monachorum ad conlutationem octo principalium uitiorum.* itaque cum auctor ipse libros octo posteriores a quattuor prioribus ita discernat, ut argumentum utrorumque plane dissimile esse significet, pleniorum titulum, quem supra indicauimus, praefendum esse censemus. huc accedit aliud argumentum non aspernandum. in antiquissimis enim codicibus Casinensi et Augustodunensi saec. VII tantum libri V—XII continebantur: ex quo conicere licet hos libros tamquam opus peculiare, si non a Cassiano, certe statim post eum, separatim esse editos. et habent re uera suam praefationem quamquam perbreuem.

Hoc opus intra annos 419?—426 scriptum esse inde colligitur, quod Castorem in praef. §. 2 et V, 1 adloquitur *beatissime papa* (i. e. episcopo) *Castor.* ergo eum, quem mortuum in praef. Conl. p. I deflet his uerbis *derelinquens nos pontifex supra dictus migravit ad Christum,* eo tempore, quo Institutiones conponebantur, adhuc uiuum fuisse apparet.

Nunc ad alterum Cassiani scriptum uenimus, *Conlationes* dico. hunc autem operis titulum fuisse pro certo haberi potest, quamquam Gennadius id *collationes cum patribus Aegyptiis habitas* nominat et Cassianus ipse passim genetiuum *seniorum* addit. cf. Inst. II, 1 *cum seniorum conlationes coeperimus exponere,* 9, 1 *in conlationes seniorum reseruemus,* 18 *in*

¹⁾ *de canonico orationum modo atque psalmorum* libri recentiores. Gennadium scripsisse *de canonico orationum atque psalmorum modo* patet e titulis Inst. II. II et III.

²⁾ Immo *tres*, ut recte legunt codd. recentiores.

conlationibus seniorum = V, 4, 3; similiter in praef. Conl. p. I, §. 2 *has decem conlationes summorum patrum*: cf. praef. Conl. p. II, §. 2—3. sed librorum manu scriptorum tituli praeter *D*, qui *sanctorum conlationes* exhibet, constanter inscriptionem *conlationes* praebent: cf. infra cap. III. adde quod scriptor ipse in praefat. operis contra Nestorium hos libros *collationes spiritales*, non *collationes seniorum* appellat.

Cassianum Conlationum libros iam tum scribere aut in animo habuisse aut etiam coepisse, cum Institutiones conficiebat, loci aliquot Institutionum indicant quibus legentes ad opus postea edendum relegat: II, 1 *de qualitate uero earum (orationum) uel quemadmodum orare secundum apostoli sententiam sine intermissione possimus, suis in locis, cum seniorum conlationes coeperimus exponere . . . proferemus*: cf. II, 9, 1. e quibus uerbis conicere licet eum iam tum aut totum argumentum Conl. VIII et X mente pertractasse aut etiam lineas quasdam disputationis descripsisse. similiter iudicandum est de eis quae Inst. II, 18 profert: *hoc quoque nosse debemus a uespera sabbati, quae lucescit in diem dominicum, usque in uesperam sequentem apud Aegyptios genua non curuari, sed ne totis quidem Quinquagensimae diebus, nec custodiri in eis ieiuniorum regulam. quarum rerum ratio suo loco in conlationibus seniorum . . . exponetur*: haec enim uerba Conl. XXI capita 11 et 19—20 tangunt. porro cum Inst. V, 4, 3 dicit *licet unus religionis nostrae sit finis, professiones tamen diuersae quibus ad deum tendimus, sicut in conlationibus seniorum plenius disputandum est*, Conl. XIII, XVIII, XVIII significare uidetur. postremo in praef. ad Conl. p. I, §. 2 aperte profitetur se a Castore admonitum esse, ut ei *decem conlationes summorum patrum simili sermone* conscriberet. itaque uel his indiciis euincitur eum Conlationum conficiendarum munus ante a. 426 inchoasse, sed primam partem post Castoris demum mortem edidisse. hanc autem partem non ante a. 419, quo Leontius episcopus factus est, scribi potuisse patet e praef. §. 2: *beatissime papa Leonti*. secunda uero pars composita est uel certe inchoata ante a. 426, tertia post a. 426, sed ante a. 429: id quod colligitur e praefationibus, cum in ea, quae

XII

secundae parti praemittitur, Honoratus, qui a. 426—429 episcopus Arelatis fuit, fratris (i. e. monachi) nomine appelletur, in praef. autem partis tertiae iam episcopus uocetur. totum autem opus propter amplitudinem in tres partes ita diuisit, ut singulas separatim ederet sua cuique praefatione addita. huius rei praeter ipsas praefationes inter se comparatas certissimum est argumentum, quod in Conl. XVI, cap. 1 uerbis *in prima conlatione* non eam significat quae omnium prima est, sed primam partis secundae, id est undecimam.

Operibus de uita monastica confectis atque editis Cassianus et sibi et amicorum desideriis se satisfecisse ratus a scribendi studio abstinere in animo habuit. sed uoluntati eius obstitit Leo, tunc archidiaconus, postea episcopus urbis Romae (440—461), a quo rogatus libros septem de incarnatione Christi aduersus Nestorium haereticum composuit, qui ingenii admodum senescentis documenta prae se ferunt. quoniam Nestorium episcopum Constantinopolis appellat, hoc opus intra a. 428—431 scriptum esse apparet. propius tamen ad a. 431 quam ad 428 accedendum erit, cum in praefatione dicat *absolutis dudum collationum spiritualium libellis*, quos ex parte post a. 426 compositos esse supra demonstraui. editores his libris inscripserunt *de incarnatione Christi contra Nestorium*, cum Gennadius referat *scripsit aduersum Nestorium de incarnatione domini libros VII*. neque aliter tituli librorum manu scriptorum uariant et ne sibi ipsis quidem constant. antiquissimus enim *N* in fine praefationis exhibet *de incarnatione χϛ̄: dī contra Nestorium*, sed in subscriptionibus singulorum librorum modo *de incarnatione domini* modo *de incarnatione christi* legitur. minoris momenti sunt tituli codicum *Mp*. itaque iterum ad ipsa Cassiani uerba refugiendum uidetur. qui cum in praef. §. 2 dicat *nam qui iussi antea de dominicis studiis locuti sumus, nunc id exigis ut de ipsa incarnatione domini ac maiestate dicamus*, secundum Gennadium et subscriptionem codicis *N* his libris *de incarnatione domini contra Nestorium* inscribendum putauimus.

Haec sunt quae de genuinis operibus Cassiani dicenda uidebantur. nam illa, quae pristinis saeculis sub eius nomine circum-

ferebantur, nemo nunc est qui uel mentione digna existimet, ueluti *De spiritali medicina monachi* seu *Dosis medica ad exinanandos animi affectus*, quem libellum Tilmannus Carthusianus e Graeco a se conuersum esse finxit, et *Theologica confessio* et *De conflictu uitiorum et uirtutum*. quod autem regulam monasticam condidisse fertur, id eo pertinere uidetur, quod regula quae dicitur Augustini re uera in codicibus nonnullis, ut in Laudunensi (*L*) Institutionum, ei adscribitur.

Quando Cassianus de uita excesserit, parum conpertum habemus. non multo autem post opus de incarnatione domini absolutum, circiter a. 435, diem supremum eum obiisse Genadius indicare uidetur dicens *et in his* (scil. libris contra Nestorium) *scribendi apud Massiliam et uiuendi finem fecit Theodosio et Valentiniano regnantibus*.

E scriptis Cassiani Institutiones et Conlationes, quippe quae totam fere uitae monasticae rationem in se continerent eaque de causa summis illius ordinis uiris, Benedicto et Cassiodorio, admodum probarentur atque ab eis monachorum collegiis studiose commendarentur, a monachis omnium regionum omniumque temporum saepissime descriptae sunt. ita factum est, ut hodie maximus numerus librorum manu scriptorum in bibliothecis extet uixque monasterium inueniatur, in quo non unus saltem codex Cassiani uel olim fuerit uel etiamnum sit. contra librorum operis aduersus Nestorium tanta raritas est, ut non plus quam septem inuestigare contigerit, qui partim recentissimi sunt. ex ingenti autem librorum copia, ut par erat, tantum antiquissimos selegimus, ad quorum fidem haec opera recenserentur, et Institutionum quidem atque Conlationum eos potissimum, qui saeculum decimum superare uidebantur. quos quoniam accurate describere adgredimur, pauca de ratione, qua Cassiani opera posteritati tradita sunt, praemittenda uidentur. cum enim singulis uoluminibus seu codicibus ita, ut ab auctore ipso edita erant, etiam postea a librariis describerentur, certe usque ad nonum et decimum saeculum, quo tempore iam totum Conlationum corpus in unum codicem concludi coeptum esse Parisinus *O* demonstrat, factum est ut praeter librum quem modo memorauimus inter antiquos a nobis adhibitos extet nullus, qui plus

contineat quam unum opus, id est aut Institutiones aut unam e tribus Conlationum partibus aut, quod tamen ad seriora iam tempora referendum est, libros contra Nestorium. apparet igitur de uniuscuiusque operis fontibus criticis seorsum esse tractandum: cui muneri capita quae iam sequuntur destinata sunt.

CAP. II. DE CODICIBUS AD INSTITUTIONUM LIBROS ADHIBITIS.

C 1. Cod. Casinensis rescriptus n. 295 saeculi, ut Reifferscheidius¹⁾ putat, VII—VIII, ut uero mihi uisum est, septimi. liber 132 foliis constat, in quibus manus saec. X Hieronymi epistulas scripsit. horum non plus quam 32 sunt rescripta, id est tertium usque ad tricesimum quartum siue codicis paginae 5—68. scriptura uetus ea est quam uncialem uocant, litteris praegrandibus insignis. haec folia, ut ad usum noui libri apta essent, librarius scalpello ita abrasit ut characteres cuiusque paginae rectae melius, uersae, quae fere asperior esse solet, minus bene seruati sint. praeterea singularum paginarum uersus primus uel primus et secundus penitus oblitterati sunt. quamobrem pleraque quidem neque tamen omnia legere potui, quamuis oculorum aciem adiutus etiam instrumento uitreo summe intenderim. ut autem quam maxime appareat quid in quoque folio sit scriptum et quae partes codicis seruatae, quae deperditae sint, praesertim cum de libri antiquissimi et pretiosissimi laciniis agatur, indicem paginarum accuratum infra ponere libet.

folium paginae

continent

I	5—6	X, 18 <i>eorum qui secum erant</i> — 20 init. <i>propensius laborantis</i>
II	7—8	XII, 27 <i>post med. stigatur deinde post hanc</i>
— 28 sub fin. <i>prorsus emittere</i>
III	9—10	VII, 17 <i>med. et cum uidissent inquit</i> — 18
<i>non nostris definitionibus ad</i>

¹⁾ BPLL, uol. II, p. 354.

folium	paginae	continent
III	11—12	V, 7 post med. <i>que esus indulgeat</i> — 9 post med. <i>coherit inedia non habet</i>
V	13—14	V, 5 sub fin. <i>lis est parsimonia</i> — 7 post med. <i>refectione defrudet tantum</i>
VI	15—16	VII, 7 post med. <i>mento rabies cupiditatis</i> — 8 <i>indumento contentus non</i>
VII	17—18	XII, 19 <i>cis et tulliana facundia</i> — 21 post init. <i>sculptilibus et fac</i>
VIII	19—20	XI, 2 post init. <i>ad conflictum quanto</i> — 4 post med. <i>nitidae cenodoxiam non</i>
VIII	21—22	V, 2 sub fin. <i>animae penetrantes</i> — 4 med. <i>de ipso enim dicitur</i>
X	23—24	X, 12 sub med. <i>semet ipsos corrigere</i> — 14 sub fin. <i>operationis salutare prae</i>
XI	25—26	VI, 2 post init. <i>andum unde fons</i> — 4 init. <i>inueniri continentes quod</i>
XII	27—28	XII, 25 <i>nisi mortificationis et crucis</i> — 27 post init. <i>omnium malorum est filar</i>
XIII	29—30	XII, 23 <i>nis finem ac puritatis</i> — 25 <i>renuntiatio nihil aliud sit</i>
XIII	31—32	VI, 4 init. <i>perfacile posse fieri</i> — 6 init. <i>et cunctorum expug</i>
XV	33—34	X, 7, 2 fin. <i>uno uel in duobus sed in omnes</i> — 7, 5 <i>cellae et operi manuum</i>
XVI	35—36	V, 11 post init. <i>numquam enim robustioribus</i> — 12 sub med. <i>et immunitatis priui</i>
XVII	37—38	X, 21, 2 <i>quisque somno otii uel acediae</i> — 21 fin. <i>ut subtrahatis uos inquit</i>
XVIII	39—40	XII, 2 init. <i>tes carnalesque complectitur</i> — 3 fin. <i>depraedatione nudabit</i>
XVIII	41—42	V, 14 fin. <i>delectetur et ita</i> — 16 sub fin. <i>uos non adpraehendat nisi hu</i>
XX	43—44	XII, 21 sub med. <i>ta est ira contra iudam</i> — 23 init. <i>quemquam perfectio</i>
XXI	45—46	XII, 27 post init. <i>gyria numquam possit in corde</i> — 27 post med. <i>iraeque stimulis acrius in</i>

XVI

folium	paginae	continent
XXII	47—48	V, 21 sub med. <i>tabili eam esca permulcet</i> — 22 sub fin. <i>inuidia beatus iob</i>
XXIII	49—50	XI, 10 init. <i>numera uirtutum praeconia</i> — fin. <i>amissum culmen ascenderet</i>
XXIII	51—52	X, 21 fin. <i>ab omni fratre ambulante</i> — 24 post med. <i>cumque opere totius</i>
XXV	53—54	XI, 14 init. <i>uitus fuisset indeptus</i> — 16 init. <i>miserabilis anima laceratur</i>
XXVI	55—56	VI, 22 init. <i>bis et eo usque</i> — VII, 1 <i>arrepto et erga deum te</i>
XXVII	57—58	V, 12 sub med. <i>legio decoratam praeparare</i> — 13 fin. <i>robustioribus adtempta</i>
XXVIII	59—60	X, 8 med. <i>sis manibus gratis panem</i> — 10 post init. <i>imitandum nos ut si</i>
XXVIII	61—62	X, 7, 8 <i>rusque de his qui operari</i> — 8 med. <i>qua fiducia otio</i>
XXX	63—64	V, 1 <i>quintus nobis</i> — 2 sub fin. <i>tenebras</i> <i>purissimis oculis</i>
XXXI	65—66	VI, 18 sub fin. <i>quisque studio uel indu-</i> <i>stria</i> — 22 init. <i>festinandum est no</i>
* XXXII	67—68	XI, 16 init. <i>non solum ratione sed</i> — 18 post init. <i>occurrentem tali remedio po</i>

Iam si folia non eo ordine quo in codice posita sunt, sed secundum seriem librorum et capitum Cassiani ponimus, hanc fragmentorum speciem esse uidemus:

folia	continent
XXX, VIII	V, 1—4 med.
V, III	V, 5 sub fin. — 9 med.
XVI, XXVII	V, 11 med. — 13 fin.
XVIII	V, 14 fin. — 16 sub fin.
XXII	V, 21 med. — 22 sub fin.
XI, XIII	VI, 2 post in. — 6 init.

folia	continent
XXXI, XXVI . . .	VI, 18 sub fin. — VII, 1 med. ¹⁾
VI . . .	VII, 7 post med. — 8
III . . .	VII, 17 med. — 18
XV . . .	X, 7, 2 — 7, 5
XXVIII, XXVIII . . .	X, 7 sub fin. — 10 init.
X . . .	X, 12 sub med. — 14 sub fin.
I . . .	X, 18 — 20 init.
XVII, XXIII . . .	X, 21 sub med. — 24 med.
VIII . . .	XI, 2 post in. — 4 post med
XXIII . . .	XI, 10 init. — 10 fin.
XXV, XXXII . . .	XI, 14 in. — 18 init.
XVIII . . .	XII, 2 in. — 3 fin.
<u>VII, XX, XIII, XII, XXI, II</u> . . .	XII, 19 med. — 28 sub fin.

*

Habemus igitur in Casinensi fragmenta omnium librorum quibus de capitalibus uitiis disputatur (V—XII) praeter octauum et nonum, nullum uero librorum de institutis monachorum (I—III). quid ergo? statuendumne forte fortuna accidisse, ut de quattuor libris prioribus ne frustulum quidem, de octo posterioribus tam multa folia saeculo decimo superessent? ego aliter sentio atque, cum uix credi possit librorum I—III folia ad unum omnia adeo lacera fuisse, ut nullum ad usum codicis noui utile fuerit, praesertim cum primum libri quinti folium etiamnum extet, Casinensem ex eorum codicum numero fuisse existimo qui tantum libros octo de capitalibus uitiis continebant. quibus etiam Augustodunensis ad quem transimus adnumerandus est.

2. Cod. maioris seminarii Aeduensis (Augustodunensis) A
n. 24 saec. VII characteribus merouingicis grandibus scriptura semiunciali exaratus, forma octaua, foliorum 167.²⁾ supersunt

¹⁾ Capitulatio libri septimi deest. inde autem non statim colligi debet capitulationes codici omnino defuisse. potuerunt enim aut toti operi aut utrique eius parti (I—III. V—XII) praemitti, ut factum est in codice Vaticano (V) primae partis Conlationum.

²⁾ In codice ipso tantum 166 folia numerata sunt, illo, quod est inter 82 et 83, praetermisso.

XVIII

praeter binionem quaterniones 22, sed non omnes integri. desunt enim folia 13, id est primi quaternionis tria (1, 2, 8), quarti duo, sexti duo, decimi quarti unum, decimi quinti quattuor, uigesimi primi unum. incipit V, 29 tit. *dormitante et semper*, desinit X, 9 *uerecundiam eis incutit magnam*. quaternionum numeris, qui a manu prima in paginarum marginibus inferioribus positi sunt, probatur codicem integrum tantum octo libros de capitulis uitiis continuisse. correctiones siue primae siue secundae manus, quae et ipsa perantiqua est, perraro occurrunt. librum uetustate insignem sed misere habitum, cuius quaterniones tegumento omnino carentes filis lineis consuti sunt, liberalitate eorum qui bibliothecae seminarii Aeduensis praesunt Graecium missum per trimenstre tempus excutere licuit.

G 3. Cod. olim Augiae maioris nunc Caroliruhensis n. LXXXVII, saec. VIII, formae maioris, fol. 104, litteris minusculis pulchre et diligenter scriptus. praefixus est hic titulus: *In hoc corpore continentur libri duodecim quos cassiano auctore editos nouimus id est de habitu monachi et de canonico nocturnarum orationum et de canonico diurnarum orationum* (sic! modo omissum) *et de institutis renuntiantium et de octo principalibus uitiis*. capitula omnium librorum desunt, sed spatium eis suscipiendis destinatum uacuum relictum est. correctus est a manu paulo tantum recentiore. — huius libri plane gemellus est

S 4. Sangallensis 183, saec. VIII, formae maioris, fol. 134, binis columnis pulcherrime exaratus. qui quoniam cum Augiensi ita consentit, ut illo omnino deterior sit, paucas eius lectiones discrepantes adnotaui, reliquis locis omnibus de eo tacui.

H 5. Parisinus 12292, saec. VIII—X, olim sancti Germani a Pratis n. 852, forma maiore, fol. 162, fol. 1—85 haec scripta continet saec. VIII exarata: *Confessio Godescalchi monachi. Florus libellus de praedestinatione. Epistola domni Albini ad Carolum imperatorem. Seruatus Lupus de praedestinatione. Eiusdem Collectaneum de tribus quaestionibus*. sequuntur inde a fol. 86^a Cassiani Institutiones a manu recentiore scriptae, quam, cum codicem conferebam, saeculi decimi esse existimaui. ut autem omnis dubitatio tolleretur, adii Georgium Schepss

a. 1884 Parisiis commorantem: is per litteras me certiores fecit ipsum, Brandtium, Omontium, Dupresium in eo consentire, ut Cassiani libros saeculo decimo ineunte scriptos esse putarent. ceterum hanc codicis partem a scriptis reliquis olim separatam fuisse inde probatur, quod fol. 93^b in margine inferiore signum quaternionis primi (I) positum est. Cassiani Institutiones vitiosae et neglegenter scriptae passimque partim a prima partim a secunda manu correctae sunt.

6. Laudunensis signatus '328 bis' saec. VIII, forma octava, L
fol. 146, a pluribus manibus neglegenter conscriptus itemque a pluribus passim correctus est. fol. 1^b haec leguntur: *Cassiani massilitani p̄rs | libri de habitu monachorum | et de canonico orationū atque psal^{liber}morum modo secundū egyptios unus institutionū | ////////////// de origine et qualitate //ac remediis octo principalium uitiorum libri | octo eiusdem de ordine | monasterii liber unus.* subscriptum est fol. 139^b: *Explicit de spū superbiae feliciter: Incipit de ordine monasterii.* sequuntur regulae quae Augustini esse dicuntur secunda et prima hac subscriptione in fol. 145^b addita: *expl Regula Cassiani feliciter.*

7. Cod. olim Augiae maioris nunc Caroliruhensis CLXIII, T
saec. VIII, forma octava, fol. 112. incipit fol. 7^a: *uidimus itaque abbatem pinuphium* (III, 30). librum vitiosae scriptum et interpolatum exceptis capitulationibus, quas integras contuli, ad eos tantum locos adhibui, quibus codices meliores dissentiant.

Maxime doleo fortunae iniquitate factum esse, ut duo libri antiqui huic editioni usui esse non possint. alter est Sessorianus LXVI saec. VIII, a Reifferscheidio (BPLI, vol. I, p. 137) descriptus. hunc, cum a. 1883 Romae essem, frustra quaesiui. nam neque in bibliotheca quae Uictorii Emanuelis nomine regio insignis est extitit neque Bartolinius, abbas et bibliothecarius monasterii Sessoriani, quo delatus esset cum bibliotheca monasterii in possessionem regis uenit, mihi dicere aut potuit aut uoluit. equidem eum cum aliis libris pretiosissimis eiusdem monasterii furtim abreptum nunc latere puto, deperditum nego. sed ut codicis pretium uel indoles lectores non penitus lateat, saltem paucas lectionum illarum quas Reiffer-

XX

scheidius exscripsit hoc loco ita repetam, ut opposita meorum librorum scriptura quae in eo recte, quae mendose tradita sint statim cognoscatur.

Sessorianus	mei
praef. §. 9 <i>Explicit praefatio</i>	
<i>Incipit (incipiunt m. rec.)</i>	
<i>capitula</i>	= H
lib. I, cap. 11 tit. <i>sacra meritis</i>	
(male)	<i>sacramento</i> HL
II, tit. <i>Incipit de canonico nocturnarum orationum et psal-</i>	
<i>morum modo Lib. secun. . .</i>	= G
— 18 tit. <i>uespere</i>	<i>uespera</i> HL
— — — <i>quingagesimę . .</i>	<i>quingagensima</i> H <i>quingagisime</i> (i post g in e mut.) L
— 18 fin. <i>oneret aut labore.</i>	= HL (<i>aut labore</i> om. G)
— subscript. <i>Explicit de canonico nocturnarum orationum et psal-</i>	
<i>morum modo Lib. II.</i>	= G
III, tit. <i>Incipit de canonico diurnarum orationum et psal-</i>	
<i>morum modo Lib. III. . .</i>	= G
— 12 tit. <i>ab om.</i>	= H
— — — <i>sicut om. (male)</i>	
— — — <i>finiunt capitula de libro tertio</i>	omiserunt HL
— subscript. <i>Explicit de canonico diurnarum orationum et psal-</i>	
<i>morum modo Liber tertius</i>	= G (om. HL)
III, tit. <i>Incipit de institutis renuntiantium Liber quartus</i>	= GL
— post capitula: <i>Finunt capitula de libro quarto . .</i>	<i>expliciunt capitula</i> H (om. L)
V, 1 tit. <i>transiturus (male) .</i>	<i>transitus</i> HL, <i>transitur</i> T

Sessorianus	mei
V, 1 tit. <i>monasteriorum</i> . . .	<i>monachorum</i> HLT
— 41 tit. <i>macharii</i>	= LT: <i>machari</i> H, <i>macarii</i> A
— — — <i>co*tdi*e</i>	<i>cotidie</i>
— — — <i>Incip̄ de spū castri-</i> <i>margie Lab. V.</i>	= G
VI, 1 tit. <i>aduersus</i> (male) . .	= H
— 1 init. <i>traditioni</i> (male) .	<i>traditione</i> (<i>traditionem</i> HL')
VII, 1 tit. <i>flargyriae</i>	= A
— 31 tit. <i>perseueret</i>	<i>perseuerans</i>
— subscript. <i>Expt̄ de spū</i> <i>flargyriē id̄ de (de om. L)</i> <i>amore (amor* L) pecuniarum</i> <i>(pecuniae L)</i>	= LT (<i>id est de amore pecu-</i> <i>niarum mera interpolatio</i> <i>est</i>)
VIII, 1 tit. <i>aduersus</i>	= HLT: <i>aduersum</i> A
— 1, 1 <i>certamen</i>	<i>certamine</i>
X, 1 tit. <i>accedie</i> (male), item reliquis locis	
XI, 19 tit. <i>ceno^{do}xia*</i> (male)	
— — — <i>superare</i>	= HT: <i>uitare</i> L
XII, 1 <i>quod et</i> (ita uulgo) .	<i>et om.</i>

His quae e Reifferscheidii libro exscripsimus probari uidetur Sessorianum meis codicibus pretio superiorem non esse. sed ad librorum discrepantias recte aestimandas fortasse haud parui momenti fuisset.

Alter codex est Parisinus (nouv. acquis. Lat.) n. 260 saec. VIII—VIII, de quo Georgius Schepss haec ad me scripsit: *Leider ist von den 102 Blättern nur ein geringer Theil benutzbar. Bei Anwendung von Gewalt könnten die jetzt fest zusammengeklebten Blätter wohl theilweise entziffert werden, aber es würden dann von dem mürben Pergament ganze Partien wegspringen und zerbröckeln. Auf keinen Fall wären Beschädigungen bei dem weitaus grössten Theil, nämlich bei den Blättern 28—102, zu vermeiden. Aber auch schon Blatt 2—8 sind in der unteren Hälfte zusammengeklebt und schwer auseinanderzulösen; die Schwierigkeit steigt bei der folgenden*

Partie bis Blatt 27. Der letzte und grösste Theil ist fast ganz unbrauchbar, er ist ein förmlicher Klumpen, eine Art Versteinering. — quaecumque Schepss legere potuit, hic repeto.

Parisinus 260

mei

fol. 1 b *IN NME DNI NR' IꝞŪ XPI*
INCIPIT LIBER || INSTI-
TUTUTIONŪ || BEATIS-
SIMI IOHANNIS QUI
ET CASSIANI AD || PA-
PAM CAS|TOREM DI-
RECTŪ. LIBROS

I, 10 tit. <i>qui</i>	<i>quae</i>
— — — <i>aherum</i>	<i>aerum</i>
— — — <i>husum</i>	<i>usum</i>
II, 9 tit. <i>quod</i>	<i>quo</i>
— — — <i>collationes</i> (recte)	<i>conlatione</i> HLr (<i>conlationes</i> scripsi)
— — — <i>senior</i> (male)	<i>plenior</i>
— 12 tit. <i>Qur</i>	
— — — <i>ceteri</i>	
— — — <i>senaxi</i>	
— — — <i>hoc</i> (male)	<i>haec</i>
— — — <i>extimant</i> (male)	<i>extendant</i> (-unt)
— 14 tit. <i>cellulis</i>	= HV: <i>cellis</i> L
— — — <i>horis</i> (male)	<i>opus</i>
— — — <i>pariter</i> om. (male)	
III, 19 tit. <i>quemammodum</i> ut (male)	<i>quemadmodum</i>
praef. §. 2 <i>innocentiae, iustitiae</i> <i>et castitatis</i> (recte)	= G ¹
— — — <i>adscire</i>	<i>addiscere</i> HLv, <i>accersire</i> G, <i>quod recepi</i>
I, 2, 3 <i>circuminspectam cunctis</i>	= HL
— — — <i>refutarunt</i>	= HLv: <i>refugerunt</i> G, <i>quod</i> <i>recepi</i>
— 5 <i>ανλααβο</i> ////////	

Parisinus 260	mei
I, 8 <i>et uiuet</i>	= HL: <i>ut uiuat</i> Gv
II, 5, 2 <i>inedia</i>	= GHLr
— 5, 5 <i>alleluię</i>	= GH ² : <i>alleluia</i> H ¹ Lv
— 7, 3 <i>post prolongari</i> cap. 8 incipit	= H: GSL cap. 7 incipiunt
II, 8 fin. <i>Hęc uero glorificationę trinitatis tantummodo solere antifona terminare</i>	
— 11, 3 <i>responsione alleluię</i>	
— — — <i>nullus . . . alleluiae</i> om.	
— — — <i>inscriptione ex inscri- ptione</i>	
— 13, 3 <i>pinguedinem</i>	
— 18 <i>usque ad</i>	= HLe: <i>usque in</i> Gr

Ex eis quae attulimus apparet Parisinum 260 codicibus meis uix meliorem esse. nam etsi nonnulla in eo recte scripta sunt, tamen non desunt menda et uitia quae in nullo meorum conspiciuntur.

Institutionum librorum manu scriptorum quos descripsimus ea est ratio, ut nullus auctoritatem praecipuam aut pretium singulare habeat, plerumque consensus duorum seu plurium lectionem ueram praestet, rarius scriptura peculiaris, quales modo in hoc modo in illo apparent, sit recipienda. itaque horum librorum crisis maximam partem in eis scripturis seligendis nititur, quas ueras esse uel uideri aut ratio ipsa aut usus scriptoris probat. hoc ita esse ut nullo negotio conprobari potest, ita immensae amplitudinis res est diligenter omnia tractare. tantus enim instat et arguet numerus locorum in codicibus uarie traditorum, ut, si eorum examinationem accuratam aggredieremur, quarta fere pars apparatus critici hic esset repetenda. quamobrem breuitati necessario consulentes summatim de codicum pretio et auctoritate tractabimus initiumque

XXIII

disputationis ab illis partibus faciemus, quae in omnibus libris seruatae sunt. in eis autem lectionum uarietas apparet talis, ut *C* ubique fere cum recentioribus omnibus aut cum uno alteroue eorum stet, *A* plerumque solus scripturas peculiare exhibeat. quae discrepantia scripturarum codicis *A* tam late patet, ut, cum reliquorum uerba plerisque locis sine dubio uera sint, aliter intellegi recteque aestimari non possit, nisi statuamus in *A* recensionem arbitrariam librorum de uitiis capitalibus nobis traditam esse. quod ita esse uel paucis quae iam proponimus exemplis conprobatur.

lectio uera

A

V, 1	<i>monasteriorum</i>	. . .	<i>monachorum</i>
— —	<i>siue</i>		<i>seu</i>
— —	<i>tamque</i>		<i>tam</i>
— 2, 2	<i>nos</i>	<i>ignorationis</i>	CG ¹ HT <i>ignorationis nobis</i>
— — —	<i>nostrorum</i>		<i>nostrorum nos</i>
— 2, 3	<i>oculis animae</i>		<i>animae oculis (= L)</i>
— — —	<i>ea</i>		<i>eas</i>
— 4, 2	<i>ex deo</i>		<i>a deo</i>
— — —	<i>et</i>		om.
— 4, 3	<i>ergo</i>		<i>enim</i>
— — —	<i>uniuersis</i>		om.
— — —	<i>illud</i>		om.
— — —	<i>potest</i>		<i>quoque</i>
— — —	<i>omnia</i>		om.
— 5, 1	<i>idcirco</i>		<i>ideo</i>
— — 2	<i>saturitatis</i>		om.
— 6	<i>non</i>		<i>non enim (= HT)</i>
— —	<i>iudicio dei</i>		<i>dei iudicio</i>
— —	<i>animi</i>		om.
— 7	<i>fragilitas</i>		<i>fragilitas carnis</i>
— 8	<i>fragilitas carnis</i>		<i>carnis fragilitas</i>
— 9	<i>frugi</i>		om.
— 11, 1	<i>confides</i>		<i>confidas (= H²)</i>
— — —	<i>uideatur</i>		<i>uideantur (= L¹)</i>

V, 11, 1	<i>multa uariaque monilium genera</i>	<i>multas uariasque munilium species (= L)</i>
— 12, 2	<i>luctamine</i>	<i>certamine</i>
— — —	<i>decertandi conceditur</i>	<i>conceditur decertandi (= HT)</i>
— 13	<i>enim</i>	<i>om.</i>
— 15	<i>deuiariſ</i>	<i>deuiauerit (= LT)</i>
— 21, 4	<i>qua effcimur</i>	<i>quae efficitur</i>
— — 5	<i>corruptibilis</i>	<i>corporalis</i>
— — —	<i>in interiorem in-</i>	
	<i>quiens hominem</i>	<i>inquiens in interiori homine</i>
— — —	<i>uestris</i>	<i>nostris (= S²T)</i>
— 22	<i>nihil per semet ipsam habens peccati</i>	<i>nec per semet ipsam habens aliquid peccati</i>
VI, 2	<i>fons uitae mortisque</i>	<i>fons uitae (= HT)</i>
— 3	<i>salutem</i>	<i>sanitatem</i>
— —	<i>depellendum</i>	<i>debellandum (= H)</i>
— 4, 1	<i>uel carne uel mente</i>	<i>uel mente uel carne</i>
— — 2	<i>quemque</i>	<i>unumquemque (= L)</i>
— 19	<i>inquit</i>	<i>om.</i>
— 20	<i>quibus</i>	<i>senioribus enim</i>
VII, 18	<i>illius</i>	<i>om. (= T)</i>
X, 7, 3	<i>in id</i>	<i>om.</i>

perraro tantum in eis partibus, ubi Casinensis fragmenta extant, A uerum exhibet. V, 12, 1 solus praebet *iuuentatis*, quod 12, 2 etiam in C legitur. V, 22 *in illo* CAHL¹ recte: intellegendum enim *in irascendo*.

Itaque cum uiderimus A plerisque locis a CG, paucioribus ab HLT dissentire, iam apparet summam omnino tribuendam auctoritatem libris CG, reliquis, praecipue A, qui insuper lacunis scatet et locos scripturae sacrae passim secundum Uulgatam recensitos exhibet, cum quadam cautione utendum esse. neque uero res ita se habet, ut C semper et ubique sit praefendus. nam in eo quoque praeter meros errores inter scribendum commissos multa mendose scripta extant, ueluti:

uera lectio	C
V, 2, 1 <i>nos</i>	<i>nobis</i>
— 2, 3 <i>earum</i>	<i>eorum</i> (<i>eas</i> et <i>earum</i> ad substant. <i>passiones</i> §. 2 referenda sunt)
— 4, 2 <i>uase</i>	<i>uas</i> (quod ferri posset, nisi consensus reliquorum obstaret)
— — — <i>licet necdum</i> . . .	<i>necdum licet</i>
— 7 <i>corpulentioribus</i> . . .	<i>opulentioribus</i> (cf. Gazaeus ad h. l.)
— — <i>parsimoniae</i>	<i>parsimonii</i> (<i>parsimonia</i> Casianus saepe, <i>parsimonium</i> nullo alio loco)
— 12, 1 <i>agonis mundani</i> . .	<i>mundani agonis</i>
— — — <i>in illis</i>	<i>nullis</i>
— — — <i>eundem</i>	<i>om.</i>
— 15 <i>inmensam</i>	<i>inmensae</i>
— 21, 3 <i>inmanium</i>	<i>inanium</i>
— 22 <i>contemplatione finis</i> .	<i>contemplationis fine</i>
VI, 4, 1 <i>solis</i>	<i>om.</i>
VII, 17, 4 <i>gratiam dei quae data est mihi</i>	<i>om.</i>
— 17, 6 <i>inueniuntur ei</i> . .	<i>eis inueniuntur</i>
— 18 <i>patrum</i>	<i>patribus</i>
X, 7, 3 <i>uos</i>	<i>om.</i>
— — — <i>quintam</i>	<i>om.</i>
— — — <i>rumoribus</i>	<i>moribus</i>
— 8, 1 <i>inquietum</i>	<i>om.</i>

Addo locos quibus G in eadem parte operis de qua agitur uitiatus est.

uera lectio	G
V, 1 <i>eorundem</i>	<i>eorum</i> (= T ¹)
— 5, 1 <i>patrantur</i>	<i>parantur</i> (= H ¹ T ^v)
— 6 <i>refectus</i>	<i>refertus</i> (<i>refertur</i> T)
— — <i>libertate</i>	<i>liberalitate</i>

uera lectio

G

- V, 9 *perpetuae* *perpetuam*
 — 12, 2 *frequenter* *frequentem* (= L: etsi *frequentem* . . . *palmam* per se ferri possit)
 — — — *intelleximus* *intellexerimus* (= HT: non quidem absurde)
 — 22 *illo* *illa* (= L²T)
 VI, 4, 1 *tribuitur* *tribuetur*
 X, 8, 1 *gratis panem* *panem gratis*

Similis est codicum ratio in eis partibus, ubi A deest, C extat. ita enim uariant, ut modo G modo reliqui cum C in lectione uera consentiant. praeterea loci non desunt quibus uerum non C sed recentioribus debetur.

uera lectio

- X, 12 *sancti spiritus* *spiritus sancti* L et C (?)
 — 13 *audimus* CG¹L *audiuimus* G²H
 — 14 *huiusmodi* CHT *eiusmodi* GL (e Uulgata)
 — 19 *affectu* GT *affectum* CHL
 XI, 2 *uero* CHLT *uero morbus* G (*morbus explicatio est*)
 — 4 *deuerteris* CG¹L¹ *rell. uariant*
 — — *dextram* CL *dexteram* GHT (e Uulgata)
 — 14 *cellula* GHL *cella* CT
 XII, 2 *exsequemur* GHL² *exsequimur* C (L¹T)
 — 3 *iustitiaetsanctitate* CHT *iustitiae sanctitate* GL
 — 21, 2 *manus* C(?)H *manibus* GHL (e Uulgata)
 — — — *reliquissent* CT *rell. uariant*
 — — — *conuenit* CG *conueniunt* HLT (e Uulgata)
 — 24 *sufficiet* CG¹L¹ *sufficiat* G²L²HT
 — 27, 2 *defigantur* CL²T *defrangantur* G *defingantur* HL¹
 — — — *conraduntur* H *rell. uariant*
 — 27, 5 *iraeque* CHT *irae quoque* GL

*

Mendose in C haec tradita sunt: X, 13 *operi esse*, ibid. *et pro est*, 21, 3 *et pro ut*, XI, 10, 2 *tribuit pro retribuit*, 10, 3

XXVIII

rursus (rursum rell.), XI, 16 *uelut diaconum missam cate-
cuminis celebrare (celeb. uel. diac. cat. miss. rell.)*, XII, 27, 2
doctrinam perfectionis auribus suis (a. s. d. p. rell.), ibid.
huc adque illucque stupedus (huc illucque stupidus rell.), XII,
27, 6 *in om.* — non plura in G uitata sunt: X, 19 *duplíciter*
pro duplici, 21, 2 *suae om.*, 21, 3 *segnitia*, XI, 2 *morbis inter-*
polatum, XI, 4 *et ante flante om.*, XI, 16 *se facere pro facere*
se, XII, 27, 2 *integra sententia pro particula et interpolata*,
XII, 28 *spiritu om.*

Itaque ut ea, quae huc usque disputata sunt, breuibus repe-
tamus, tota ratio artis criticae in libris Institutionum recen-
sendis eo spectat, ut, quid quoque loco uerum et genuinum
habeatur, non unius libri tamquam primarii auctoritate nisi
statuamus, sed ex omnium librorum scripturis discrepantibus
cauta examinatione adhibita eruamus atque eligamus. quam-
quam autem nullus liber bonitate ceteros longe praecedit, tamen
non omnes pari sunt pretio. optimus est C, proxime accedit
G, auctoritas minor tribuenda HLT, cum cautione adhibenda
recensio codicis A a ceteris prorsus discrepantis. cum igitur
hac ratione et uia in uerbis constituendis usi simus, restat ut,
quoniam omnia tractari non possunt, selectis saltem exemplis
demonstremus quo iure quibusue de causis modo hos modo
illos codices secuti simus.

Praef. §. 2 fin. *ad communionem tanti operis accersire* ex G
recepti: *adscire* Paris. 260, *adsciscere* HLv. cf. IIII, 16, 1 *ad*
opus aliquod accersitus. V, 41. Conl. XIII, 15, 2. — I, 8 *retun-*
dere ad crucis signaculum G: cf. Ind. s. u. *ad* et Roensch,
It. und Vulg.² p. 390 sq. — II, 1 *hoc quo diximus cingulo*
G: cf. Ind. 'relatiui pronominis attractio'. — II, 10, 1 *obrepserit*
G, *subrepserit* HLr: cf. Ind. *obrepere* et *obreptio*. — II, 15,
1 *cellam suam progredi* H: cf. Ind. s. u. *progredi*. — II, 16
secundum apostolum HL, *secundum apostoli sententiam* G ex
interpolatione. aliis quoque locis in G interpolationes occurrunt,
sed leuissimae et quae magna ex parte glossis seu interpre-
tationibus supra lineam in archetypo scriptis ortae sunt. cf. V, 22
beatus Iob [inquit]. VII, 8 *ne umbram quidem [uirtutis] re-*
tinere. VIII, 12 *spiritu[irae] ne[qua]quam*. VIII, 19, 3 *si*

patientia prius [inter fratres] non fuerit acquisita. VIII, 20, 1 *haec e nostris actibus amputanda est [sententia].* VIII, 22 *principale cordis nostri [lumen].* X, 7, 1 *emersurum [inter monachos].* 7, 6 *uitii [id est otiositatis].* 7, 8 *sanas membrorum partes [sanguine corrupto] tabo serpente corrumpat.* — II, 16 *magis magisque* G(H): cf. Ind. s. u. *magis.* — II, 18 *usque in* G: cf. Ind. s. u. *usque.* — III, 3, 10 *ad diluculum* H: cf. Conl. XIII, 12, 10. — III, 10 *in urbe* G (*in urbe roma* HL): cf. tit. cap. 10, ubi item in L *roma* interpolatum est. — III, 11 *praetermittentes . . . persequar* G recte: cf. Ind. 'constructio ad sensum'. — III, 16, 2 *festinarit* G: cf. ibid. *temptarit.* III, 20. 37. 39, 2. V, 15. 17, 1. X, 2. XI, 7. — III, 22 *uirtus* GH, *uires* Lv: cf. Ind. s. u. *uirtus.* — III, 23 *ponimus* GHL: cf. V, 3. — III, 25 *suae* G: cf. Ind. s. u. *suus.* — V, 14, 4 *necessitate* GL'T¹: cf. Ind. s. u. *submitti.* — V, 39, 3 *sub praetextu* A: cf. Ind. s. u. *sub.* — VI, 10 *inliciens* A: cf. Ind. s. u. — X, 16 tit. *Quod non odii causa, sed dilectionis* (sic HLT: *correctionis* A) *eos qui delinquant corripere debeamus:* cf. cap. 16 post med. *et tamen haec fieri non odii uitio praecipit, sed fraternae dilectionis et eorum emendationis intuitu.* utrumque ergo recte poni potest, sed auctoritas HLT praeferenda.

*

Postremo dicendum est' etiam in locis scripturae sacrae codices ita uariare, ut modo hi modo illi uerum praebeant, alias hic alias ille secundum Uulgatam interpolatus sit.

Loci scripturae sacrae secundum Uulgatam interpolati in codicibus:

I, 1, 4 L	VII, 15, 1 A
— 2, 1 L	— 17, 2 A
— 9, 1 L	— — 3 A
III, 15, 2 L	— — — A
— 31 HL	— 30 A
— 33 GT	— — GLT
V, 18, 2 A	VIII, 9 L
VI, 15, 2 A et G	VIII, 11 A
VII, 11 A	X, 14 GL

XII, 14, 1 GHT

— 17, 3 HT

— — — HT

— — 4 HT

— — — G

— — 5 HL

XII, 17, 5 GHL²

— — — HL

— — 6 GHT

— 21, 2 GLT

— — — HLT

CAP. III. DE CODICIBUS PRIMAE PARTIS CONLATIONUM.

V 1. Uaticanus bibliothecae antiquae 5766 saec. VIII, formae maioris, foliorum 100, est palimpsestus ille celeberrimus fragmentorum iuris ciuilis anteiustiniani primum ab A. Maio (Romae 1823) editorum. rescripta sunt folia 17—48, 58—63, 82—100. quae cum fere omnia ob nimium medicamentorum usum, quibus textus fragmentorum euanidus in lucem protraheretur, multis modis uexata praecipueque ita utiata sint, ut colorem fuscum, nonnulla prope atrum traxerint, Cassiani uerba legenti mihi haud exiguae difficultates enatae sunt. maxime autem corrupta sunt folia 82—86, quibus Conl. VIII, 31—X, 2 post init. continentur: in eis non pauca uerba penitus euanuerunt. scriptura est uncialis, litterae minutae. codicem olim in monasterio Bobiensi fuisse constat, unde folia tria Augustam Taurinorum uenerunt, quibus praeter fragmenta codicis Theodosiani partes Conlationis tertiae et quartae scriptae erant: cf. Reifferscheid, BPLI II, p. 116. inde conici potest codicem integrum totam partem primam Conlationum complexum esse. hodie incipit Conl. III, 12 init. *tias animae uoluntas*. cur capitula Conlationis quintae desint, ex eis intellegitur quae post subscriptionem Conlationis leguntur: *Itē*** conlation.*¹⁾ *Quinq; id est abbatis theodori de nece sanctorum conl*²⁾ *I abbatis sereni de animae mobilitate et spiritalibus nequitiiis conl* *I eiusdem de principatibus conl* *I abbatis isaac de oratione*

¹⁾ *Lūb conlaciōn.* Reifferscheid legerat.

²⁾ *conla* Reifferscheid.

cont II capitula de abbatis theodori conlatione. sequuntur capitulationes Conl. VI—X: singulis praemittuntur uerba *itē capitula* et rel., quae suis locis in apparatu critico inseruimus. apparet ergo librarium ut Conlationibus VI—X, ita etiam Conl. I—V indiculum et capitula praemisisse. orthographiam codicis sane miram diligenter expressimus, nisi quod *ae* pro *e*, ut *haeremus ingraessa laquaeis praeces praehaendo* et similia, quae sescenties occurrunt, notare supersedimus. minutias orthographicas manus secunda et ipsa perantiqua saepe correxit, saepe intactas reliquit. aliae correctiones eiusdem manus perraro occurrunt nec crebriores sunt quae a prima profectae sunt.

2. Parisinus bibliothecae nationalis 13384 saec. VIII, D forma minore, fol. 180, quondam, ut in folio praefixo indicatur, 'liber S. Petri Corbeiensis', postea 'Sti. Germani a Pratis' fuerat. fol. 1^a hic indiculus legitur: *In xpi nom hic insunt scōrū conlationes X. idē abbatis moysi de monachi destinatione t fine. II. eiusdem de discretione III. abbatis paphnutii de trib; abrenuntiationib; IIII. abbatis danielis de concupiscentia carū & sps V. abbat¹ S . . . pionis de natura et origine uiciorum VI. abbat¹ teodori de nece scōrū VII. abbat¹ sereni de animae mobilitate et spitalibus nequitiis VIII. eiusdem de principalibus* // // // // // // // *Isaac de oratione conlationes duae.* liber ex archetypo scriptura anglosaxonica siue merouingica exarato fluxisse uidetur, id quod compendia quaedam siue a librario siue a correctore non intellecta arguunt. persaepe enim scriptum est *p*, ubi *p* desideratur, *s*, id est *sicut*, quod librarius aliis locis non retinuit sed in *sunt* mutauit, compendium *s* esse ratus, tum litterae *r* et *s* haud raro inter se commutantur. quod ad orthographiam attinet, *ae* fere per *e* scribitur, confunduntur litterae *e* et *i*, *o* et *u*, *b* et *u*, *c* et *t*. talia a manu secunda uel tertia passim correctae sunt. quae correctores, quos distinguere operae pretium non est, praeterea mutauerunt, nullius fere momenti sunt, nisi quod mala uerborum collocatio, qua librarius innumeris locis peccauit, ope codicis alicuius paulo ut uidetur recentioris in integrum restituta est uel quod sat multi loci a manu prima propter ὁμοιότητεον omisi a m. altera

XXXII

sunt suppleti. postremo silentio praetereundum non est miram quandam in hoc codice rationem conpendiorum in usu esse, quae tamen nisi in locis biblicorum sacrorum scribendis apparere non solet. quae conpendia cum in apparatu critico, nisi ubi res ipsa postulabat, commemorare noluerim, tamen, quia prorsus singularia esse uidentur, hoc loco exempla aliquot afferre haud incommodum erit.

Conl. VII, 31, 2

Ps. 72, 3—5 *pacem peccatorum uidens. quia non est respectus in morte eorum: nec firmamentum in plaga eorum. in laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur.*

D

pac̃. pecc̃tr̃. uid̃; q' añ ~ rpt̃ mrt̃ eorũ et firmt̃ inpl̃g eorũ. In lab̃rb; hoĩũ ñ sunt et cũ hoĩũ ñ flagl̃br̃'

VIII, 17, 1

Ps. 33, 8 *in circuitu timentium eum: et eripiet eos*

in circ̃ tim̃t eum et erĩp̃ eos

VIII, 19

Matth. 25, 34 *benedicti patris mei, possidete paratum*

bend̃ patris mei possidete par̃t̃

VIII, 29, 4

Ps. 101, 10 *cinerem sicut panem manducaui, et poculum*

cinerem sunt pañ manducaui et pocl̃

VIII, 34, 3

Esai. 58, 9 *exaudiet te: clamabis, et dicet*

exaud̃ te clam̃b̃ et đc̃

VIII, 34, 5

Luc. 11, 10 *qui petit accipit, et qui quaerit inuenit*

q' pτ¹ acceĩp̃ et q' qĩ inuē

X, 10, 2

Ps. 69, 2 *deus in adiutorium meum intende: domine ad adiuuandum mihi festina*

đs in adiutorĩm intende dñe ad adiuuđ m̃ festina

3. Uercellensis bibliothecae capituli CLXXXVII. 44 saec. W
 VIII—X, forma octaua, fol. 220, litteris satis grandibus nitide
 exaratus, mutilus est. deest initium usque ad Conl. I, 5, 4 *ad*
eam obtinendam rectissime, id est septem folia, unum folium
 post fol. 103 (Conl. V, 14, 1—4), quaternio unus post fol. 212
 (Conl. VIII, 20, 2—34, 2), duo quaterniones in fine (Conl. X,
 4, 1 *annos in hac heremo* — 14 extr.). praeterea folium, quod
 esse debebat 213, ita transpositum est, ut nunc sit 219. ergo
 codex integer 252 folia siue quaterniones 31 et dimidium con-
 plexus erat. orthographia libri bona est. capitulationes desunt.

Communem codicum *DW* originem multae lectiones probant, *DW*
 quae eis solis propriae sunt. neque tamen consensus talis est,
 ut Uercellensem apographon Parisini esse recte possimus existi-
 mare. nam ut in eis quae archetypo communi debentur con-
 sentiunt, ita in reliquis omnibus plane discrepant. itaque ad
 communem tantum fontem demonstrandum locos aliquot infra
 adscribimus.

DW	codd. rell.
Conl. III, 6, 4 om.	<i>ac</i>
III, 19, 6 <i>con</i> (<i>com</i> -) <i>pe-</i> <i>tenter</i>	<i>consequenter</i>
V, 6, 5 <i>simpliciter</i> . . .	<i>similiter</i>
— 9 <i>quosque</i>	<i>quoque</i>
— 18, 1 <i>uitium</i>	<i>uitio</i>
— 19 non distinguunt . .	distinguunt
— 27, 1 <i>obtinent in nobis</i>	<i>in nobis obtinent</i>
VI, 3, 1 <i>ducendum</i> . . .	<i>dicendum</i>
— 9, 2 <i>dicens... bonum</i> desunt	extant (non tamen in <i>X</i> ¹)
— — — <i>in om.</i>	extat
— 10, 9 <i>dextram</i>	<i>dexteram</i>
— 10, 10 <i>gratias</i>	<i>grates</i>
— 11, 2 <i>pater non cor-</i> <i>ripit</i>	<i>non corripit pater</i>
— 11, 7 <i>omnem om.</i> . . .	extat
VII, 5, 3 <i>dicemus</i>	<i>dicimus</i>

XXXIII

DW	codd. rel.
Conl. VII, 8, 3 <i>eis</i> om. . . .	extat
— 13, 3 <i>inquit</i> om. . . .	extat
— 16 non distinguunt . . .	distinguunt
— 22, 1 <i>in</i> om. . . .	extat
— 24 <i>in eis domicilium</i>	
<i>deinceps</i>	<i>domicilium deinceps in eis</i>
— 32, 4 <i>scorprios</i>	<i>scorpius</i>
VIII, 8, 3 <i>suum domi-</i>	
<i>cilium</i>	<i>domicilium suum</i>
— 23, 1 <i>dei</i>	<i>domini</i>
VIII, 6, 2 <i>lapidem</i>	<i>saxum</i>
— — — <i>illum</i>	<i>illud</i>
— 7, 1 <i>fuga quadam</i>	<i>quadam fuga</i>
— 13 <i>et pro omnibus</i>	<i>et omnibus</i>
— 15, 1 <i>in quadam</i>	<i>quadam</i>
— 34, 7 <i>cessare</i>	<i>cessasse</i>
— — 8 <i>iohannis euan-</i>	
<i>gelistae</i>	<i>euangelistae iohannis</i>

Cf. praeterea Uol. II, p. 20, 7. 23, 25. 26, 16. 30, 6 et 19. 32, 12. 36, 5. 42, 17. 46, 26. 55, 18. 56, 22. 57, 5 et 13. 58, 17. 62, 16. 70, 6. 102, 15. 105, 27. 130, 3 et 23. 134, 8. 135, 2. 136, 5 et 11. 144, 1 et 3. 156, 22. 164, 15. 176, 5. 184, 1. 185, 13 et 26. 192, 25. 197, 5. 199, 20. 204, 1. 213, 5 et 8. 217, 4 et 5. 218, 15. 220, 15. 222, 4. 231, 4 et 24. 232, 23. 244, 7. 246, 3. 259, 11. 268, 10. 278, 22. 283, 19.

- O 4. Parisinus bibliothecae nationalis inter eos qui nuper adquisiti sunt sign. num. 2170, saec. VIII, fol. 252, binis columnis scriptura langobardica a conpluribus manibus exaratus est, id quod et characteres ipsi indicant et notae librarium testantur: ueluti fol. 86^a post uerba *Incipit prefatio* (scilicet ad Conl. p. II) intrusa sunt haec: *o pie lector alburani scribtoris memento*, et fol. 179^b post titulum *Incipit conlatio abbatis pinufi de penitentie fine et satisfactionis indicio* litteris minoribus: *d̄s adiuba scriptorem Iulian' pr̄br.* fol. 1^a infra legitur: *Pertinet ad sc̄m dominicum desil̄s (?)*. continet solus ex meis omnes

Conlationes, nisi quod duobus primis quaternionibus deperditis praefatio et Conl. I, 1—II, 9 med. desiderantur. Conlationes sequitur *uita sc̃i hac glosissimi martialis ep̃i aquitaniorum primi patroni lemouicensium ciuitas* (sic!). codex maximam partem neglegenter scriptus formas uocabulorum exhibet adeo uitiatas, ut in hoc quidem genere nihil possit excogitari corruptius. nam ut omittam litteras *b* et *u* constanter inter se commutari aliaque multa, quae in apparatu critico adnotaui, haec praeterea commemoranda sunt quibus codicis proprietates accuratius cognoscatur:

a = i. <i>paralitas parracida</i>	ch = h. <i>michi nichil</i>
b = d. <i>abscribunt abdicamur</i>	ct = t. <i>adinplectio cautione</i>
b = f. <i>probanas</i>	<i>contrictio effecta expectant</i>
b = p. <i>abtare abtus baptisma</i>	<i>explectione incautius per-</i>
<i>deincebs lebrosus nubtiarum</i>	<i>dictio predictio renunctio</i>
<i>obtinus obto princeps rabto</i>	<i>structiones tradictio uictio-</i>
<i>scribsi scribtura</i>	<i>rum</i>
bs = s. <i>substantans</i>	c omissa. <i>exelsus excepta exi-</i>
c = cc. <i>eclesia heclesia oculatus</i>	<i>dere exidium exitat instin-</i>
<i>sucensus</i>	<i>tum sitium (= Scitium)</i>
cc = c. <i>accedia auccupantes</i>	d = m. <i>quodadmodo</i>
<i>nunccupo occius oculus</i>	d = t. <i>animared aud adleta</i>
c = g. <i>calice (= caligae) ca-</i>	<i>(=athleta) dauid (=dabit)</i>
<i>talocus segregati zmaracrus</i>	<i>exhistimed pretendissed re-</i>
c = h. <i>nicil mici</i> (passim)	<i>trahid sed (= Seth) semed</i>
c = qu. <i>alico anticus condam</i>	d omissa. <i>aiutorium</i>
<i>corum corundam inicus li-</i>	ee = e. <i>poteest prodeerit pro-</i>
<i>cor obsecuenda propincus</i>	<i>deesse prodeest uee (= uae)</i>
<i>relicum</i>	e = ae oe passim
ch = c. <i>agnoscho amichitia</i>	ex = s. <i>expectat expectaculum</i>
<i>amichus archa chenobium</i>	<i>expoliare</i>
<i>cherimonia cognosche de-</i>	ex = aes. <i>extimo extuo</i>
<i>poscho eretichorum frige-</i>	<i>externus = hesternus</i>
<i>schere inimichus obscheni</i>	f = ff. <i>aflictio</i>
<i>paschebamur paschua theo-</i>	ff = f. <i>deffendo</i>
<i>retichae</i>	f = p. <i>palfebreis</i>

- f = ph passim
 f = u. *perficax profection pro-*
fide referentiam
fraglare = flagrare fra-
glantia = fragrantia
franglantia = flagrantia
 g = c. *agrius ipogrisin*
 g = cc. *eglesiasthes eglesia*
 g = gg. *sugestio*
 g = i. *gemini (= Iemini) ma-*
gestas
 g omissa. *exientes indient re-*
friescens refuit = refugit
 g adiecta. *ambigente cogitu regi*
 h omissa. *abeo abitaculum*
abito ac (= hac) aduc arc-
angelus austus bracium co-
ro·ebeto ec (= haec) ere-
ditas eremus ereo inc irsutus
is (= his) macina mecatur
monacus oc (= hoc) odie
omo onor ora orror ortor
ortus ospitium ostis patri-
arca preendo proueitur pro-
beuntur (= prouehuntur)
pulcer trao ueemens uius
(= huius) umilis
 h perperam adscripta. *adhorsi*
adsumseriht apuht antehac-
ta behelzebub calebh cohacta
cohoperatur exhistimo fikt
hac hactitetur hactualis ha-
moris han hancora hebrius
heglesii heruditio hes (= es
et aes) hictus hid himus
his histe histuht hita hob
hoccido hocto homnis honus
hos hostendo hotiosus hube-
rius hubertas huniuersus
hunus hure hurina hustio
husus ingessiht illuht in-
hurere isahac nicilhominus
obhorta obsistiht possiht pro-
ficeriht quohabtetur remissi-
hore sith toth toht ueluht
 h traiecta. *aduch erethicus he-*
zeciel iheremias iherosoli-
mis ihoannes tehoriae
 hi omissa. *spidam = hispidam*
storia passim
 i = ae. *primum = praemium*
 i = g. *eiipito ienua ienuit ie-*
nus iermanus
 i = y passim.
 ie = e. *concupiscentia inpu-*
diens
 ii = i. *fugiit incantatorii odii*
scripturiis
 i praefixa. *istatione istatu isto-*
cadibus (= Stoechadibus)
 i ante s omissa. *srahel ste*
passim
 in omissa. *spiratione stituta*
iheenṇe = gehennae
immodum = in modum
 k. *kaptiuitatis kaput karitas*
 ll = l. *dillubium tollerantia*
 m = mm. *consumare flama*
inflamare quodamodo tan-
tumodo
 mm = m. *immaginariussummo*
 m = n. *contemptio contemptus*
identidem ostemtatione re-
temto tantum uoluntas

ms = mps. <i>contemsi promsi sumsi</i>	ss = rs. <i>prossus</i>
mt = mpt. <i>contemtus emtor emturus interemti pedetem- tim peremptoria presumtio promptu sumtus temto</i>	ss = st. <i>suggestio</i>
n = m. <i>menbrum</i>	s = x. <i>ansietas ausilium iusta senes</i>
n omitta. <i>couersus instantia tra- scendatur trasformat tras- gressio</i>	s omitta. <i>abterret</i>
o = u. <i>adolantur coagolasti edocati parbolus scopolos</i>	t = c. <i>artet commertium effi- catius nouitius</i>
p = b. <i>repellem</i>	t = d. <i>set passim aliut aput at atquiroy dauit illut istut (stut) it quit</i>
p = pp. <i>apellatione opressa supplicatio suplicium</i>	t = dd. <i>reterentur</i>
pp = p. <i>dupplex oportuit</i>	tt = t. <i>triticum</i>
ph = f. <i>propheraamus</i>	u = f. <i>preuocari prouana</i>
ph = p. <i>phenam = poenam philosi trophologia</i>	u = i. <i>possumus = possimus saepe</i>
pre = per. <i>premixtus prescru- tor prexpehit prespicax pre- spicio prespicuae prespi- cuus suprestitio</i>	ui = u. <i>guila passim</i>
p praefixa. <i>psaltim</i>	uu = u. <i>ambiguunt defiguunt</i>
p omitta. <i>sallere salmus sal- mista pseudoprofeta</i>	u adiecta. <i>ambiguimus eructuat inpinguebat potuerunt = poterunt saepe</i>
qu et q = c. <i>inquoasse quorum sequum passim</i>	u omitta. <i>arguntur langor me- tunt</i>
s = ss. <i>cessase inposibilis re- nuntiasse</i>	x = s. <i>dextrictio dextrix dex- truere externus = hester- nus preluxerit senex senix sinistrix</i>
ss = s. <i>bassiliscus cassus pres- summenda</i>	x = ss. <i>edixeri</i>
	xs = x. <i>sinaxi</i>
	y = i. <i>ayt esayas hyemabo mo- saycus sarabaytae subtray- tur syon ylaritatem</i>

5. Vaticanus bibliothecae Palatinae 560 saec. X, forma ma-
xima, fol. 110, neglegentissime scriptus, Conl. III—V, VII—X
continet. capitulationes desunt praeter eam quae ad Conlationem
decimam pertinet. in folio praefixo leguntur haec: I *Collatio* P

XXXVIII

abbatis pafnutii de tribus abrenuntiationibus II *Collatio abbatis danielis de concupiscentia carnis ac spiritus* III *Collatio abbatis serapionis de octo principalibus uitiis* IIII *Collatio abbatis sereni de animae mobilitate et spiritalibus nequitiis* V *Item eiusdem de principalibus nequitiis* VI *Collatio abbatis isaac de oratione* VII *Item eiusdem de oratione in alio cō (in alio cō paene erasa).*

X 6. Sangallensis 574 saec. VIII—X, forma maxima, fol. 128, binis columnis exaratus est. desunt in eo Conlationis quintae caput 19 fere totum (usque ad §. 4 *usum uero*) et tituli capitulum XIII—XXV Conlationis octauae.

Cum *PX* in plerisque consentientes eam recensionem exhibeant e qua editiones uulgatae fluxerunt, insuper etiam uariis mendis scateant, eis non ut testibus integris, sed subsidii loco usus sum, scilicet quibus auxiliantibus loci nonnulli in codicibus melioribus minus bene traditi possint auctoritate quadam ad integrum statum redigi. ceterum in *X* praeter ea menda, quae librarium socordia uel etiam audacia generari solent, interpolationes audacissime factae occurrunt, quibus uerba Cassiani penitus extrusa sunt. quam foede autem manus interpolatoris grassata sit, is plenissime poterit cognoscere, qui editionem Basileensem (a. 1485. 1495) cum nostra contulerit. nam Basileensibus aut ipse codex *X* aut plane similis praesto fuit, cum Cassianum typis exprimendum curarent. sed ut etiam illi, quibus copia editionis illius non fuerit, de talibus locis possint iudicare, ex innumeris interpolationibus duas hic adscribimus cum ipsis scriptoris uerbis comparatas.

Cassiani uerba

X

Conl. II, 3: *Denique ille, qui primus iudicio dei regnum populi Israhelis emeruit, quia hunc discretionis oculum nequaquam habuit, uelut toto corpore tenebrosus etiam ipso deiectus est regno, dum lucernae huius tenebris*

Denique ille, qui primus ad regnandum populo isrl iudicio dei preelectus est, quia hunc discretionis oculum nequaquam habuit, uelut toto corpore tenebrosus effectus etiam ipso regno tradito sibi meruit spoliari, dum lucernae

Cassiani uerba

atque errore deceptus acceptabiliora deo sacrificia sua quam praecepti Samuhelis oboedientiam iudicauit atque ex illa magis parte causam offensionis incurrit, ex qua repropitiandam sibi diuinam sperauerat maiestatem. huius, inquam, discretionis ignoratio Achab regem Israhel post illum sublimissimae uictoriae triumphum, qui ei fuerat dei fauore concessus, compulit credere meliorem esse misericordiam suam quam diuini seuerissimam executionem praecepti et quemadmodum ipsi uidebatur crudelis imperii.

Conl. II, 26, 4: Talibus nos sanctus Moyses geminae institutionis epulis saginauit, non solum discretionis gratiam atque uirtutem praesenti eruditione uerborum, sed etiam abrenuntiandi rationem et destinationem finemque propositi ante acta disputatione demonstrans, ut quod ante feruore tantum spiritus ac zelo dei clusis quodammodo oculis sectabamur, luce clarius aperiret faceretque sentire quantum a puritate cordis et directionis linea fuisse-

X

huius tenebris atque errore deceptus acceptabiliora deo sacrificia sua quam erga praeceptum Samuelis oboedientiam credidit iudicanda, quae eum ex illa magis parte offensionem incurrere fecer (er in ras.), ex qua repropitiandam sibi diuinam sperauerat maiestatem. huius, inquam, discretionis ignoratio Achab regem isrl post illius sublimissimi triumphi uictoriam, qui ei fuerat dei fauore concessus, credere persuasit meliorem esse misericordiam suam quam executionem seuerissimi praecepti et quemadmodum sibi uidebatur crudelis imperii.

Talibus nos beatus Moyses uerbis erudiens hoc nobis precipuum gemina institutione contulit, ut non solum discretionis uirtutem et gratiam, sed ipsius quoque abrenuntiationis rationem, quam penitus ignorantes feruore tantummodo spiritus nri ac zelo dei arripuisse uidebamur, incipientes agnoscere deinceps intellegeremus, quantum a puritate cordis et directionis linea fuisset in id temporis euacuati, absque ulla dumtaxat destinatione uel fine

mus id temporis euagati, quippe cum etiam omnium uisibilium in hoc saeculo artium disciplina absque destinationis ratione subsistere ac sine contemplatione certi finis attingi omnino non possit.

tendentes et quid principaliter tenere nos oporteret quid uide cauere similiter e contrario deberemus omnimodis ignorantes, illamque prae omnibus definitionem senis uerissimam conprobauimus, nullius artis seu disciplinae peritiam posse sine destinationis ratione subsistere nec sine contemplatione certi finis attingi.

Libri manu scripti quos enumerauimus et quibus solis in textu constituendo usi sumus pretio ita inter se differunt, ut optimus sit *V*, proxime accedant *DW*, aliquanto inferior bonitate sit *O*, perpaucis tantum locis uerum exhibeant *PX*. ac primum quidem *V* eo nomine insignis est, quod haud raro solus omnium ueram lectionem seruauit. cf. IIII, 13, 1. 19, 1. VI, 6, 4. 11, 1. VII, 5, 7. 9. 19, 2. 21, 4. 30, 1. 31, 2. VIII, 3, 3. 4, 2. 12 init. 21, 6. 22. VIII, 35 tit. 5, 3. 18, 3. 30, 2. 32. X, 7, 2. 11, 2 et 6. 13, 2. multis aliis locis lectio in *V* tradita contra *DW* aut omnibus deterioribus libris *OPX* aut uno ex eis confirmatur. cf. IIII, 19, 6 et 7. V, 9. 15, 3. 27, 1. VI, 3, 1 et 3. 10, 10. 11, 7. VII, 15 tit. 8, 3. 12, 2. 13, 3. 14. 21, 4. 24. 25, 1. 28. 29. VIII, 8, 3. 10, 3. 16, 3. 21, 6. 25, 3. VIII, 3, 2. 6, 2. 7, 1. 15, 1. 17, 1. 18, 2. 22, 4. 28, 2. 29, 2. 34, 8 (bis). X, 11, 1 et 5. neque tamen codicis auctoritas tanti aestimanda est, ut ei a ceteris omnibus dissentienti statim maior fides sit habenda: immo huiusmodi locis plerisque aut aperte potest conuinci *V* esse corruptum (cf. VII, 3, 4. 4, 2. 26, 6. 30, 1. VIII, 25, 1. X, 2, 3. 8, 3 et 4) aut certe consensus reliquorum minime spernendus est. itaque his locis lectionem *V* reiciendam esse putauit: IIII, 12, 5. 19, 1 (*ne*). V, 4, 2 (Uulg.). 5. 15, 1. VI, 1, 2 (*interempti*). 6, 2 (*patiens*). 15 fin. (*recuperatio*). VII, 2, 2. 3, 2 (*luctum*). 5, 1 (*alii*). 5, 9 (Uulg.). VII, 21, 3 (*illos*). 21, 4

(in morte: *DWO in mortem* = εἰς θάνατον; cf. Uiet. Uitensis III, 40). 25, 2 (*cordis*). 30, 3 (*a*). 32, 4 (*tenebrarum harum*). VIII, 7, 4 (Uulg.: cf. contra Nestor. VI, 21). VIII, 29, 3 (*iudicium* Uulg.). 34, 2 (*deprimentis*). X, 8, 4. 10, 2 (*proponitur*). 11, 1 (*beatitudinem euangelicam*). persaepe etiam lacunae in *V* occurrunt, cum aut unum uel plura uerba desint aut enuntiata integra omittantur. cf. III, 15, 1. 20, 3. 21, 2. V, 10, 4. 15, 1 et 2. 16, 2 et 3. 18, 2. VI, 4, 2. VII, 4, 3. 9. 15, 4. 26, 2 et 4. 27. 28. 32, 2 (uerba in *V* omissa a Cassiano profecta esse nunc iudico). VIII, 18, 1. 25, 6. VIII, 3, 3. 9, 2. 15, 1. X, 2, 2. 3, 5. 8, 5. 10, 1. aliae lacunae propter ἑμεινόμενα ortae sunt, ueluti V, 11, 5. 12, 4. 16, 2. VIII, 18, 2. VIII, 6, 5. 18, 3. X, 5, 2. 14, 1. num uero V, 12, 5 uerba recte . . . *nouatur*, quae in *V¹D¹WP* omissa sunt, recte se habeant, potest dubitari: nam *nouari a* nusquam apud Cassianum nisi illo loco legitur. praeterea, si ea uerba delegantur, uix quicquam desiderabitur. denique dicendum est ne interpolationes quidem, quamuis minutulae sint, in *V* penitus deesse. cf. VII, 8, 3 [*et*]. 9 *consortium [ut] quo*. 26, 2 *habitauit [in] locum*. VIII, 24, 1 *passus [est] sine* (ita etiam *P*). 24, 3 *nec [in] euangelium*. 25, 4 [*et*] *ero* (et e Uulgata intrusum).

Consensus codicum *DW*, quibus *O* nonnumquam suffragatur, his locis *V* et reliquis anteponendus esse uidetur: III, 19, 4 *adcurrent*. V, 11, 7 *omnia* (consentit *X*). 23, 2 *uidentis* (ita etiam *P¹*). VI, 2, 2 *perdemus*. VII, 21, 4 *in mortem*. 32, 4 *scorprios*. VIII, 12, 2 *te*. praeterea bonitas archetypi *DW* etiam ex eo apparet, quod aliquot locis alter eorum aut solus aut consentiente tantum uno alteroue ex deterioribus ueram scripturam seruauit. talia sunt V, 10, 2 *exarescet* *WOD²*, 10, 3 *fruticant* *DOX*, 14, 2 *infirmiorum* *D¹X*, VI, 11, 10 *numinis* *WO*, VII, 18 *quaeres* *W*, VIII, 19 *futuram* *W* (scilicet *mentem*: *futurum* rell., quod ferri nequit), X, 4, 2 *profecit* *D*, 10, 2 *mihi* *D¹*, 10, 11 *dispersiones* *D*, 11, 4 *satanan* *D*. eadem ratio etiam in Conf. I—III, 11, quae pars in *V* deest, intercedit. modo enim *D* modo *W* uerum exhibet, modo inter se consentiunt. et in *D* quidem recte scribuntur praef. §. 4 *actuque* (nam *actus* idem significat quod *uita*, *conuersatio*), I, 6, 3 *super iniquitate gaudere*, I, 23, 5

praeparentur, II, 13, 11 *inferum*, II, 14 *quem*, 26, 1 *adhortationem*, III, 7, 10 *martyrium exustione*, 9, 1 *laudabunt*, V, 9 tit. *accidentia*. contra lectio *W* his locis praeferrenda est: I, 22, 2 *in terramque defossum*, II, 5, 5 *humanitate*, 7, 1 *suscipit*, 9 *abundeque*, 11, 8 *seu*, 26, 4 *clusis*, III, 7, 6 *sexcenta tria*, 7, 7 *qua*, 17 *adprehendit*, 20, 2 *conuenit*, 22, 4 *abba*.

Restat ut ea quae in *DW* uitiose scribuntur — et eorum sane maior est numerus quam in *V* — paulo accuratius indicemus. in *D* lacunarum (VIII, 3, 6 *tantum*, 8, 4 *ordinis*, 10, 1 *illam*, 18 fin. *suo*, 19, 2 *in*, 19, 3 *hic*, VIII, 15, 2 *flammae*, 29, 2 *dicens*, X, 10, 2 *a paucis*) et interpolationum (I, 13, 4 *uoluntate*, II, 14 *etiam [in]*, VI, 8 *sibi [mala]*, 16, 3 *semper [pro] illa*, VII, 13, 3 *[ulla] creatura*, VIII, 8, 2, VIII, 17, 3 *[bene] placitum*, 23, 1 *patiaris induci*, 34, 11 *[hunc] mundum*, 34, 12 *filio [suo]*, X, 4, 1 *solum [pro nihilo]*, 14, 2) exiguus est numerus. plurimis uero locis, ut iam diximus, uerba male transponuntur. cf. I, 13, 6 fin. II, 2, 5. 11, 5. 15, 2. 16, 1. III, 1, 2. 2, 1. 2, 2. 5, 2. 7, 11. 9, 3 (bis). 15, 1. IIII, 8. V, 6, 2. 13. 17. VII, 2, 1. 5, 9. 16. 18. 22, 2 fin. 32, 5. VIII, 11, 2. 13, 3. 20 fin. VIII, 3, 4 fin. 4, 2. 6, 2. X, 5, 1. 6, 2. — In *W* uero, in quo raro uocabula traiecta sunt (I, 7, 1), lacunae frequentiores occurrunt (II, 19. 26, 3. 26, 4. III, 2, 2. 4, 5. 6, 1. 6, 2. 9, 1. 15, 1. 15, 4. 16, 4 [bis]. 20, 2. 21. IIII, 10, 3. 19, 5. 20, 4. V, 2. 11, 7. 12, 2. 27, 1. VI, 3, 7. 15. VII, 4, 4. 23, 1. VIII, 16, 4. 19, 2. VIII, 3, 4. 6, 2. 8, 3. 15, 1. X, 1) atque interpolationes plures et audaciores apparent (I, 14, 1. II, 9. 11, 7. IIII, 6, 5. 20, 2. V, 16, 3. 25, 1. VI, 2, 3. 3, 5 [bis]. 9, 2. 10, 1. 10, 8. VIII, 25, 1. VIII, 2, 1—2 [quater]. 3, 1. 3, 3. 15, 1. 18, 2. 34, 6. 34, 8. 35, 1). turbatus est locus VI, 11, 4.

* Quamquam ope librorum *VDW* plerisque locis uera scriptoris uerba ita possint restitui, ut extrusa uulgari scriptura nunc demum appareat quam non bonis libris usi sint priores, tamen loci non desunt quibus ad codices pretii inferioris uel ad editiones uel ad coniecturam sit confugiendum. et inter codices quidem, quos ipsi supplementi instar adhibuimus, *O* in hac Conlationum parte multo praestantior est quam *PX*,

quippe qui cum melioribus saepius consentit nec tanta interpolationum farragine repletus est. itaque ex eo haec recepimus: II, 10, 3 *iuuenioribus*, 13, 10 *uirtute*, III, 2, 1 *tanto opere*, V, 12, 3 *macarius*, VII, 27 *macarium* et *macario*, VIII, 19 tit. *obsederint*, VIII, 6 *malitiae*, VIII, 4, 1 *aspargine*, 30, 1 *magno opere*. codici *P* debentur III, 1, 1 *Sciti*, VIII, 4, 1 *accedentis*, X: I, 23, 4. VII, 32, 3. VIII, 6, 2 *isdem*, I, 17, 1 *reprobatio*, VIII, 23, 3 *moysaica*, VIII, 34, 9 *tua, tua*, OPX: VIII, 25 fin. *guttas*, X, 3, 2 *posset*, OX: III, 19 tit. *uoluntatis bonae*, 22 tit. *domini*, VII, 25, 1 *illos*, VIII, 22, 3 *poscet*, 24 fin. *incurret*, 30, 1 *obdurato*, X, 11, 5 *praecedemus*, OP: VIII, 21, 1 *posset*, editioni Romanae X, 10, 15 *euigilantis*.

Quaestione de codicum auctoritate absoluta paucis adhuc de locis aliquot disseramus, quo aut scriptura recepta defendatur aut coniecturae propositae ratio reddatur. I, 5, 4 *uacuos*] cf. Inst. X, 2, 1. Conl. III, 15, 3. — I, 5, 4 *ex his quae extrinsecus accedunt*: cf. Ind. s. u. *accedere* et *extrinsecus*. — I, 12 *certe (uel certe Xv)*: cf. XXII, 3, 2. — I, 17, 1 cum *X* scripsi *reprobatio* (scil. *cogitationum*) *uel electio*. agitur enim de cogitationibus in mentem recipiendis uel non recipiendis. cf. I, 18, 2 *quales uero uel amittere uel parare sibi debeat*. X, 13, 2 *nil oportune recipiens uel dimittens* (sic recte *V*). XVI, 11, 1 *qui (sensus) nisi . . . diligenter excussi aut abiciantur aut recipiantur a nobis*. — II, 20 tit. *sustineretur*: cf. etiam XXIII, 7 tit. — III, 1, 1 uerba *ne . . . uexaretur* recte se habere puto et hanc esse sententiam: cum ecclesia a cella Pafnutii quinque milia passuum abesset, e cella ne ad uiciniora quidem loca umquam progrediebatur, ne scilicet, cum aetate iam esset confectus, die sabbati uel dominico ex praecedente itinerum labore ita lassitudine premeretur, ut ei ad ecclesiam ambulanti nimis dura esset profectio, utque secundum consuetudinem suam uas aquae semper posset de ecclesia domum portare. — II, 2, 1 *diutissime quaerebatur quatenus uirtus uel obseruantia monachum possit a diaboli laqueis ac deceptionibus custodire semper inlaesum*. ex codd. *possit* recepi, quia agitur de re semper et ubique necessaria. eadem de causa praesens tempus seruauimus III, 7, 2: cf. VII, 3, 1, XVII, 24, 2. — II, 3, 2 *sublimissimae*

victoriae triumphum ut XVIII, 12, 2 *uiuacissimae inpatientiae fomitem*. — II, 8, 2 *in quantis perniciosum sit discretionis gratiam non habere*. uulgo *in quantum*. at cf. Inst. X, 21, 1 *otiositatis uitium Salomon notat in multis dicens: qui secatur otium, replebitur paupertate*. Conl. XXIII, 8, 5 *in hac regione quasi naturam patriae uestrae in multis inpugnare conamini*. ergo *in quantis* idem est quod *in quam multis*. — II, 8, 2 *cum Moysi, patriarchis, prophetis* ut VI, 3, 1 *bonum, malum, medium*. — II, 9. *satis abundeque* etiam Inst. praef. §. 3 et Conl. XI, 5 legitur. — II, 13, 10 *opere ac uirtute*: cf. etiam XX, 7, 2 *uirtute animi atque opere proclamarit*. Inst. XII, 13 *re et opere ac uirtute spiritus*. — II, 13, 12 *qua*: cf. Ind. sub 'relatiui pronominis attractio'. — III, 8, 1 *propriae nostrae sunt*: cf. etiam III, 8 tit. *de propriis diuitiis* et 9, 2 *propriae diuitiae* (Prou. 13, 8). — III, 10, 2 *inuisibilibus* quod recepimus uerum esse cum totus tenor §§. 1—3 docet tum III, 6, 1 *secunda (abrenuntiatio) qua mores ac uitia affectusque pristinos animi carnisque respuimus* et 8, 1 *festinare debemus, ut interior quoque noster homo uitiorum suorum diuitias abiciat*. — III, 11 tit. *carnis*: cf. cap. 11, 1. — III, 2 *ipsa quoque*: cf. II, 2, 3 *secedentes, priuationem quoque . . . sectantes*. III, 15, 1 *intellectum possidebat, notitiam quoque mandatorum dei*. plura exempla in indice collegimus. — III, 19, 1 *carnalibus* V recte, quia in loco scripturae sequitur pluralis numerus *estis carnales*. similiter cap. 10 loquitur Cassianus: *nonnumquam significat hominem integrum, . . . nonnumquam homines peccatores atque carnales*. — V, 11, 7 *quod non ut illa efferuens ad horam digeritur*, id est: tertium genus quod est *μῆνις* non ut illa priora, *θυμὸς* et *ὀργή*, subito efferuet citoque digeritur. de uerbo *efferuere* cf. Inst. VIII, 6 *iracundiae motus efferuens*. — VI, 1, 1 *Thecuae*: cf. Amos 1, 1 ἐκ Θεκού, Ios. antiqu. VIII, 10, 1 Θεκωέ, Uulgata Amos 1, 1 *de Thecuae*. — VII, 19, 2 *exerere inpugnationes*: cf. VIII, 14, 1 *exerant principatus*. — VIII, 3, 3 *sanitatem* V recte: non enim agitur de sola saturitate, sed de cibis salubribus qui pascant ac nutriant. cf. §. 4 *ad salutarem interioris hominis cibum*. — VIII, 21, 7 *praestringendum*: cf. VIII, 1. XX, 1, 1.

Inst. II, 9, 1. III, 2. — VIII, 5, 2—4. Cassianus dum explicat locum euangelii Luc. 1, 34 quem cap. 4, 2 laudauit: *uidete ne quando grauentur corda uestra in crapula et ebrietate et curis saecularibus*, docere nititur non solum crapulam et ebrietatem uini curasque quae uulgo saeculares putantur inter homines existere, sed aliam quoque crapulam, aliam ebrietatem, alias curas saeculares, non carnales scilicet sed spiritales. recte igitur se habet quod scripsimus §. 4 *quia omnino* et bene quae sequuntur cohaerent cum praecedentibus neque aptum est quod editio Romana exhibet (e coni. ut uidetur) *propter quae omnia* nec quod Hartelius proposuit *per quae omnia*, cum *per* uel *propter* neque ad locos scripturae praecedentes neque ad crapulam et ebrietatem et curas possit referri. sententiae omnino sufficerent quae X ex interpolatione exhibet *quae omnia docent quia*. quod autem orationis tenor compluribus sententiis interiectis interrumpitur, id ne mireris, conferas XIII, 6, 5 (ubi sententia interiecta similiter incipit: *de quibus et apostolus*), XIII, 17, 5 (*de quibus dicitur*), XX, 8, 6, XXI, 36, 2, XXIII, 3, 3, XXIII, 11, 3. 20, 3, Inst. II, 5, 1, III, 2. — VIII, 19 fin. *futuram* (scil. *mentem*) W recte. cf. initium capitis *petitio mentis purissimae aduenire iam iamque regnum sui patris exoptat*.

CAP. III. DE CODICIBUS SECUNDAE PARTIS CONLATIONUM.

1. Sessorianus LV saec. VII—VIII, forma minore, foliorum 200, foliis 89—129ª Cassiani Conlationes XI—XVII continet. in fol. 89ª praemissus est indiculus: *Haec insunt in hoc codice conlationes septem id est. abbatis chaeremonis de | perfectione eiusdem de castitate eiusdem de protectione dñi | abbatis * * ** (4—5 litterae erasae) *nestoritis de spiritali scientia eiusdem de carismatib' diuinis | abbatis ioseph de amicitia eiusdem de definiendo*. cf. Reifferscheid, BPLI I, p. 116. codex emendatissime scriptus et paucis tantum locis aut a prima manu aut

ab altera paene contemporanea correctus est. orthographiam diligenter enotavi, nisi quod *ae* pro *e* fere neglexi et de eis, quae passim occurrunt, ueluti *inmo*, *aliut*, *aliquit*, semel monere satis habui. usus sum apographo iam olim facto: nam ut mihi ipsi codicis copia fieret, cum autumno extremo anni 1883 Romae essem, non contigit. liber pretiosissimus accurate descriptus est apud Mignium, Patrolog. Lat. tom. XVIII, p. 91—92.

- II 2. Petropolitanus bibliothecae imperialis O. I, 4 saec. VII—VIII, forma octaua, fol. 120, scriptura merouingica exaratus. in parte interiore tegumenti, quod panno purpurato obductum est, haec leguntur: *Ce Manuscrit vient de la Célèbre et antique abbaye de Corbie et en dernier lieu de cette de St Germain de près* (sic). *il est du VIIme Siecle en Caracteres Merovingiens. Voyés le traité de Diplomatie tom. III, page 310 et tom. VIe page 641. 2de Colonne.* tum fol. 1^a a diuersis manibus scripta extant 1) indiculus a manu librarii ipsius praemissus: *Haec insunt in hoc codice conlationes septem | Id est abbatis chaeremonis de perfectione | eiusdem de castitatem | eiusdem de protectione dei | abbatis nesterotis de spiritali scientia | eiusdem de charismatib; diuinis | abbatis ioseph de amicitia | eiusdem definiendo* (sic). 2) possessorum notae a) *ex Libris Corbeiens abbatae Iohannis Cassiani Collationes* b) *N. 1294* (qui numerus ad catalogum bibliothecae monasterii Sangermanensis pertinuisse uidetur) c) *Ex Museo Petri Dubrowsky m. p. 1792* (haec etiam fol. 120^a leguntur). apparet ergo librum e monasterio sancti Germani furto uel rapina abductum posteaque cum multis aliis a Petro Dubrowsky emptum esse, e cuius museo in bibliothecam imperialem translatus est. apographon est codicis antiquissimi quidem ac mutili et cuius scriptura hic illic iam euanuerat,¹⁾ nequaquam tamen pretio et bonitate insignis, ut infra demonstrabitur. librum duo siue tres correctores emendare studuerunt, quorum unus librario ipsi contemporaneus, alter, qui atramento nigro utitur, recentior

¹⁾ Perierant archetypi folium unum Conl. XV, 3 et finis Conl. XVII, euanuerant uersus aliquot in Conl. XIII, cap. 11 et 12.

sed tamen saeculo decimo prior est. qui cum plerumque menda tantum orthographica corrigant, grauiora uitia ex ingenio infeliciter attemptent, eos distinguere omnino inutile ratus siglo Π^2 complexus sum. ceterum quod ad orthographiam attinet Petropolitani longe inferior est Sessoriano, neque id mirandum in libro Merouingorum tempore in Gallia scripto.

3. Sangallensis 576, saec. VIII, forma maxima, foliorum 79, binis columnis a diuersis manibus scriptus. folium primum praefationem et capitula Conlationis XI continens et folium ultimum desunt. Y

4. De O cf. p. XXXIII. O

5. Vindobonensis Prosperi 397 saec. X, ad Conlationem XIII adhibitus, foliis 123—150 continet librum Prosperi cui inscribitur *Contra Collatorem* (i. e. Cassianum). fol. 1ª man. saec. XV: *Codex Monasterii sancti Iacobi apli ppe Moguñ i mōte specioso*. fol. 123^a (rubr. litt.): *Incipit liber sc̃i prosperi pro predicatoribus gratiae dei contra librum cassiani pr̃bri qui praenotatur de protectione dei*. fol. 150^a (rubr. litt.): *Explicit liber sc̃i prosperi contra librum abbatis quondam cassiani qui praenotatur de protectione dei. Siue aduersus dogma pelagii et caelestini nefandi dogmatis repertoires ac defensores et inimicos gratiae dei et dñi nr̃i ih̃u xpi* (fol. 150^b) *et in defensione romanorum episcoporum et sc̃i epi augustini asserens ueritatem de libris eius contra supradictos hereticos dō gratias. am̃.* eis quae e Cassiani Conlatione citantur in margine rubris litteris adscribi solet *Cassiani*. codex quamquam non emendate scriptus tamen ad diiudicandas librorum Cassiani lectiones in Conlatione XIII haud raro utilis fuit. ceterum iam hoc loco monitum esse uelim aut Prosperum ipsum Cassiani uerba non semper integra repetiisse aut libros eius manu scriptos, e quibus editiones uulgatae (*Pr.*) fluxerunt, satis corruptos esse, cum $\Sigma\Pi\Upsilon O$ aliquot locis contra $\varphi Pr.$ consentiant. Pr.

Libri $\Sigma\Pi\Upsilon O$ bonitate ita inter se differunt, ut Σ longe sit optimus, proxime accedat Π , quamuis in eo recensiois arbitrariae uestigia manifesta appareant, consensus $\Sigma\Pi$ fere semper optimae fidei sit, ΥO textum plus minus corruptum exhibeant. quae cum de $\Sigma\Pi\Upsilon$ in dissertatione cui inscribitur *Ueber die*

textkritischen Grundlagen im zweiten Theile von Cassians Conlationes, Sitzungsber. der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, 1883, tom. CIII, p. 491—519 exemplis sane multis conprobauerim, iam nihil restat nisi ut omissis eis reliqua, de quibus etiamnum dubitatio oriri possit, quam breuissime expediam. ac primum de eis locis disseram, quos in dissertatione p. 518 tetigi, cum illis iam non Σ lacunosum, sed $\Pi\Upsilon\O$ interpolatos esse mihi persuasum sit. p. 319, 4 edit. meae uerba *fac me sicut unum de mercennariis tuis* recte ab Σ omissa esse sententia capitis 7 §§. 1—3 manifeste probatur. p. 369, 13 me uerba *qui enim . . . 15 uelle pro omnibus* ex $\Pi\Upsilon\O$ recepisse nunc paenitet. prorsus enim inutilia sunt, immo tenorem sententiae male interrumpunt. propositum dei est, inquit Cassianus, ut homo in perpetuum uiuat: quamobrem uel minimam bonae uoluntatis scintillam in nobis exsuscitat ac fouet uolens omnes homines saluos fieri et rel. quod postquam conpluribus scripturae locis adlatis probare studuit, quibus omnibus expressum est nolle deum hominem perire, recte illis locis adiungit conclusionem: *ergo quicumque pereunt, contra illius pereunt uoluntatem*. porro p. 385, 26 uerba *alioquin dixisset* et rel. manifestum interpolationis signum prae se ferunt, cum in Π ea quibus rei cardo uertitur *alioquin dixisset* desint. locum qui est p. 394, 1 iam in adnotatione satis inlustraui. p. 396, 7 praeter Σ etiam Υ uerba interpolata omittit, $\Pi\O$ non consonant, quoniam in altero *cum*, in altero et in *v cui* legitur: plane similis est locus p. 473, 20. — p. 408, 14 *hic* ad sequens *ut* referendum est: sic omnia recte se habent. — hactenus de interpolationibus, quas $\Pi\Upsilon\O$ ($\Pi\O$) communes habent. uerum in codicibus recentioribus et praecipue in $\O$ aliae multae occurrunt, quae in editionibus partim desunt partim leguntur. sic p. 441, 8 in $\Upsilon\O$ intrusa extant uerba *et ut ita dicam ipsum tolerari non tolerant*, quae editor Romanus in suis libris inuenta receperat, Cuyckius in suis, qui e familia codicis Π fluxerunt, non legerat: cf. 484, 26. in eadem Conlatione inter alia quae omitenda putamus Υ cap. 27, p. 461, 18 post *conflagret* haec exhibet: *mobilitate uigeat uires prolata ministret (uires . . . ministret* in marg. m. 2) *sensibus angustis ira*^{m. 2} *in*^{m. 2}

teritus et inexpiabile crimen corda calefaciens pigra et in caritate frigentia (fere eadem in *O* leguntur): cf. etiam p. 468, 3. 496, 17. maxime uero *O* et in XVI. et in XVII. Conlatione interpolatus est. nam Conl. XVII, 9, p. 470, 23 post *immersit* inlata habet *nec non et iudas pertinaciam retinens suae spon- sionis perpetua morte damnatur* et rel. quae apud Mignium p. 1054 A usque ad uerba *laudabiliter emendauit* sequuntur, quibus adiuncta sunt uerba *primum etenim* usque ad finem capitis (Migne p. 1055 A—B). porro in fine capitis 14, p. 474, 15 post *maturius adquiratur* sequitur longa illa interpolatio ab editoribus recepta (Migne p. 1060—1061): cf. etiam fin. cap. 30, p. 500, 1. p. 406, 21. 474, 20. 484, 25. 495, 22. uerum praeter haec, quae etiam in editionibus paulum inmutata leguntur, Conlatio XVII in *O* innumeris paene locis foedissima interpolatione deprauata est. talia autem additamenta siue a librariis siue a lectoribus ideo fere omnia adiecta esse, ut Cassiani doctrina dogmati catholico repugnans in melius emendaretur et ita monachis legentibus opus alioquin utile sine offensa esset, cum per se pateat, tum in dissertatione quam supra commemorauimus multis argumentis demonstratum est.

Longe aliter ac de manifestissima interpolatione, quae in *IIYO* grassata est, de additamentis quibusdam in Σ occurrentibus iudicandum erit. sic p. 466, 18 *reditu repromisso [huc]* id quod additum est *huc* insulsa interpretatio eius esse uidetur, qui non intellexit Cassianum de reditu in Palaestinam, non de reditu in Aegyptum loqui. p. 484, 15 *quis [enim] inquit* fortasse recte se habet *enim*, quamquam hodie in loco scripturae sacrae $\tau\acute{\iota}\varsigma\ \acute{\alpha}\sigma\theta\epsilon\nu\epsilon\acute{\iota}\tau\acute{\iota}$ legitur. reliquis locis omnibus prauae cuiusdam dittographiae genus facile perspicitur, quo siue libarius codicis Σ siue archetypi eius scriptor peccauit. nam ut a minutissimis incipiamus, quomodo aliter explicari possunt menda qualia sunt p. 336, 20 *corrupta e[st] tantummodo* pro *corruptae tantummodo*, 345, 26 *cum m memoriam*, 365, 17 *summam [eas] castimoniæ*, 377, 6 *fratribus [ut]?* ut his locis singulae litterae uel syllabae, ita aliis unum seu plura uerba male repetuntur, repetita nonnumquam mutantur. p. 349, 9 *qualis in die [talis in die] talis in lecto*. 416, 15 *faciet [a*

L

te] dominus auolare a te. 423, 9 pecuniam ergo suam erogat, ubi librarius litteras erog oculis praecipiens ergo somnolentus induxit. 423, 11 enim [in] pecuniam. 473, 13 uel remuneratur hominem [uel condemnator] uel condemnat. 497, 6 mollitos et [ut] intercedente. 498, 23 esse [non ambisse] non ambigas, ubi somnians ad similitudinem terminationis esse pro non ambigas primum intulit non ambisse et deinde errore non animaduerso, quasi solum esse scripsisset, archetypi uerba continuauit. contra p. 352, 22 a castitatis ad pace uocabuli terminationem aberrans castitate (omisso pace) scripsit.

Non maioris momenti cetera uitia sunt quae in Σ extant. commutantur inter se singulae litterae uel terminationes, ueluti o — a, u — a, i — e, u — o, um — o, mur — tur (339, 1), b — u, syllabae et uocabula ut quo — quod, dñs — dñ (334, 2. 373, 23. 402, 11. 483, 15), prae — pro (345, 20. 381, 17), per — prae (390, 3. 473, 3), per — pro (446, 9), ego — ergo (348, 19), quare — quae (313, 16. 361, 7), eum — enim (385, 9), haec — ex — et (376, 2. 431, 19), caritas — castitas (397, 12), aemulatio — emundatio (389, 23. 405, 8), isrl — hrlm (371, 8. 426, 28), inuitata — inmutata (340, 21), peruenisse statum — perueniens statum (349, 8), oblectatione — oblectatio (359, 8), tam — tamen (tañ: 367, 9), testat — testante (370, 9), documentum — docentum (407, 23), singularis — salutaris (422, 24), deceptio — depectio (439, 20). accedit quod librarius aliquotiens ad terminationem proximi uocabuli aberrauit. cf. p. 337, 9 possessorum agrorum, 339, 20 longi obsceni, 345, 21 maturitas castitas, 368, 12 locis uel temporis, 374, 12 omnia custodia, 420, 4 ore enim peccatore, 425, 8 quos quis, 436, 19 altissime potentiae. — quod ad uerborum collocationem adinet, haec in Σ uitiosa reperiuntur: p. 358, 8 siue trium, 381, 3 semper liberum arbitrium (liberum semper arbitrium recte ut 385, 2 suis mecum uiribus: Cassianus enim substantiuum et attributum separare amat), 382, 12 ut et (contra 433, 19 et ut), 384, 11 ego autem (ubi librarius uersionis uulgatae memor errauit: similiter 406, 2), 423, 26 saluos uult (cf. Conl. VIII, 20, 2), 425, 8 (?), 432, 8, 440, 24 (?), 444, 22 (?), 472, 4 ei erat (cf. Conl. VI, 3, 4). poteram locis quibus interrogationis signum adieci etiam ordinem in Σ tra-

ditum seruare. nam etiamnum dubito num p. 381, 12 recte receperim *inde est quod etiam Corinthiis* pro eis quae in Σ extant *inde est etiam quod* (cf. 387, 3. 460, 12) et aliis locis satis multis nulla omnino causa fuit cur ordinem ab Σ seruatum minoris ducerem quam consensum reliquorum. itaque p. 354, 21 scripsi *ad tantam uiderit transisse lenitatem*, 355, 16 *una cum patre filius operari protestatur*, 388, 14 *diu paruulum sinu gestat*, 399, 20 *iam non*, 442, 19 *regulam eius uobis*, 452, 21 *nos patientes esse*, 455, 2 *uim huius doloris per prophetam*, 477, 14 *sancti spiritus*: cf. quae ad p. 427, 22 et 435, 15 adnotaui. — saepe unum seu duo uerba librarii negligentia omissa sunt. singula uocabula desunt p. 322, 15 *et* (item 418, 16), 324, 16 *in* (item 373, 20. 348, 23 = O), 325, 7 *quae*, 328, 2 *iam*, 334, 21 *ut* (item 345, 13), 339, 15 *se* (item 486, 21), 355, 15 *sui* (item 400, 24), 363, 20 *non* (= Y), 378, 10 *est*, 382, 18 *dñs*, 387, 21 *deus* (= Y¹), 404, 3 *paucis*, 412, 17 *colle*, 418, 3 *e*, 419, 26 *quempiam*, 429, 4 *ad*, 433, 15 *a*, 447, 2 *fraudulenter*, 454, 4 *frater*, 461, 11 *autem*. duo uocabula omittuntur p. 381, 20 *cordis tui*, 459, 3 *ab altero*. plura bis tantum propter ἐμοιτέλεστον interceiderunt: p. 379, 15 *uidebitis et non*, 483, 7 *et inpende in illis*.

Sed haec omnia quae enumerauimus leuia sunt neque quicquam pretii codici praestantissimo detrahunt, si eis longam locorum seriem opponimus, quibus Sessorianus solus omnium ueram lectionem seruauit. saepe lectio codicis Σ etiam consensu libri Y uel O uel utriusque confirmatur. cum autem de Y iam in dissertatione quam dixi tractauerim, restat ut locos indicem quibus Parisinus Sessoriano suffragatur: p. 323, 9 *merebimur*, 328, 28 *euacuatur*, 329, 5 *frater fratrem*, 336, 27 *nisi*, 348, 18 *apertissimi*, 373, 7 *cor unum*, 377, 23 *tuae om.*, 384, 4 *retributionis*, 402, 21 *abba*, 405, 6 *quoniam*, 422, 15 *dices*, 429, 4 *abducere*, 445, 27 *unianimos*, 482, 16 *qua*, 484, 3 *sumus*. — φ cum Σ p. 373, 21 consentit.

Iam uero ad librum Petropolitanum transeamus, qui quantuli pretii sit inde licet metiri, quod solus omnium rarissime uerum exhibet, ut p. 414, 4 *accedit*, 415, 25 *indicta*, 482, 13 *quaeret*.

scatet autem mendis omnium generum peculiaresque habet interpolationes, lacunas, lectiones falsas. et interpolati quidem sunt loci 339, 6 *sanctae caritatis* pro *pulchrae mulieris*, 375, 21 *enim* [*inquit*], 377, 18 *horum* [*ex his*] *homini* (*ex his* explicatio genetivi *horum* esse uidetur), 428, 3 *hominum* [*loquar*]. sane magnus est lacunarum numerus. unum uocabulum deest p. 322, 4 *nec*, 332, 6 *ac* (item 357, 13), 333, 11 *de*, 333, 20 *non*, 335, 1 *senserit*, 340, 15 *suae*, 348, 5 *suas*, 356, 28 *ita*, 359, 4 *bonum*, 359, 12 *ullo*, 377, 15 *ergo*, 379, 19 *suis*, 379, 23 *eos*, 387, 23 *id*, 388, 10 *et* (item 421, 3), 400, 26 *in* (item 409, 9), 402, 14 *namque*, 404, 21 *autem*, 431, 2 *iam*, 432, 24 *enim*, 439, 21 *uel*, 443, 3 *ut*, 450, 1 *gratia*, 451, 6 *ait*, 456, 21 *nos*, 467, 15 *dñs*, 467, 26 *sibi*, 467, 28 *cum*, 473, 15 *inuicem*, 474, 21 *licito*, 482, 22 *eum*, 491, 3 *uos*. duo uocabula desunt p. 312, 11 *ut arbitror*, 352, 13 *et cordis*, 371, 17 *ac despici*, 422, 7 *et in*, 475, 18 *ad peccandum*, 489, 20 *apud deum*. tria: p. 336, 20 *uoluntatis est aegritudo*, 359, 18 *distat et hominem* (propter ἐμοιςτέλευτον), 400, 15 *atque animae passiones*. quattuor: p. 358, 9 *spatio terminarit nec tamen*, 422, 9 *sanctum canibus neque miseritis* (propter ἐμοις.), 466, 28 *ab indignis et increduli* (propter ὁμοις.). quinque: p. 428, 9 *alii fides alii gratia sanitatum*. notandum autem harum lacunarum partem haud exigua etiam in *v* extare: quod magis etiam in lectiones peculiares cadit quas *II* exhibet. quamobrem locis huc pertinentibus consensum editionum *c r (v)* adscribam. p. 320, 27 *et (c)*, 322, 4 *contendit (v)*, 325, 3 *quod (v)*, 326, 6 *est (v)*, 342, 7 *edocet (v)*, 344, 8 *ergo (v)*, 345, 2 *super* (Uulgata), 346, 14 *enim*, 353, 9 *prius (c)*, 356, 4 *ignotos (c, et r in margine)*, 362, 24 *mouerit (c)*, 363, 19 *frequenter (c)*, 370, 11 *nobis (c)*, 370, 25 *uiam (v et Uulgata)*, 384, 5 *inminuit (c)*, 388, 1 *aduersum (v)*, 392, 5 *autem (v)*, 399, 27 *nisus (v)*, 405, 15 *quadrifariam (v)*, 411, 4 *tamen*, 421, 12 *in qua (v)*, 421, 19 *uiuiam (c)*, 426, 7 *curationum (v)*, 426, 27 *illorum (v)*, 434, 15 *cohibere (v)*, 440, 20 *contractusque (v)*, 446, 3 *protegit (c)*, 450, 17 *cordis (v)*, 454, 6 *inridebit (c)*, 459, 5 *praeualeat (c)*, 488, 22 *examinatione (v)*, 489, 24 *mulieris (c)*. rarius uocabula transposita sunt, ueluti p. 351, 4

semper esse, 384, 25 *colit iob* (c), 391, 7 *interdum humanae* (c), 431, 6 *copia lactis* (v), 481, 30 *ipse sub lege non essem* (v). apparet ergo Petropolitanum, quippe e quo multae lectiones malae et quae in nullo reliquorum codicum extant in editiones transierunt, auctoritate et bonitate cum Σ nequaquam esse comparandum.

Codicum YO, ne longus sim, hoc loco tantum illas lectiones commemorabo quas ex eis contra auctoritatem Σ II recepi. Y solus uerum exhibet p. 345, 5 *quos licet*, 357, 7 *accedentium*, 364, 4 *boum*. O p. 356, 4 *inspirati*, 439, 20 *depectio*. YO p. 338, 13 *neque ebriosi*, 401, 26 *gratiam*, 441, 13 *causas*.

Postremo de paucis locis, quos aut in dissertatione non tetigi aut postea aliis similibus conprobare et quasi noua luce illustrare contigit, disserendum est. XI, 4, 3 Σ secutus scripsi: *nullum iuniorum mihi in hanc usque aetatem cohabitare permisi, ne exemplo meo alterius districtio relaxetur* (*laxaretur IIYOv*), praesens tempus aptius esse ratus, quia Archebius de re loquitur quam etiamtum se obseruasse et post obseruaturum esse intellegi uult. — XI, 8, 5: *illi* (i. e. conscientiae) *potissimum studere contendet, quam nec circumueniri nec falli nec subterfugere se posse cognoscit*. cf. XX, 5, 3 *uerissimus quidam examinador paenitentiae et index indulgentiae in conscientia residet nostra*. XXI, 22, 2 *residet in conscientia nostra incorruptus quidam ac uerus iudex, qui nonnumquam super statu puritatis nostrae cunctis errantibus solus ipse non fallitur*. — XII, 5, 4 *percipiet*: cf. 13, 1 *uim laetitiae percipere*. XVIII, 13, 1 *argumenta percepimus*. de uerbi *percipere* iteratione cf. Index 'locutiones mirae.' — XIII, 3, 1 *perficere*, quod ex Σ recepi, uerum esse etiam e titule capitis *nihil boni perfici* apparet. — XIII, 10, 3 *indicat*] cf. 14, 8 *illud* (respicit locum apostoli antecedentem) *enim indicat humani arbitrii facultatem*. — XIII, 16, 9 fin.: *tibi*, quod a loco scripturae abest, non ex interpolatione in Σ additum, sed ab ipso auctore scriptum esse praeter ea argumenta, quae in dissertatione p. 499 protuli, simili quoque loco XII, 6, 3 conuincitur, ubi uerbis e psalmo 45, 10 depromptis *auferat bella usque ad fines terrae* interpretationis gratia additur *eius*. — XV, 10, 2 coniectura mea *pertransiturus ille ignis inextinguibilis et*

inquisitor meritorum omnium plane comprobatur eis quae Conl. VI, 11, 2 leguntur: nihil in eis residere permittens quod scrutans post haec iudicii ignis poenali cruciatu expurgaturus inueniat. — ibid. p. 435, 25 ignis iste terrenus recte e IIYO recepi: cf. p. 436, 1 ignem istum materiale, Claudian. Mamert. ed. Engelbrecht p. 48, 18 ignis iste terrenus. — XVII, 21, 3 quid si] cf. §. 1 quid quaeso faciendum est, 25, 4 quid Salomon? — XVII, 24, 2 ea quae audientes aedificare potuerunt incongrua taciturnitate contegere. perfectum tempus, quod ex ΣO recepi (potuerant IIYv), recte se habere demonstratur duobus locis similibus Conl. II, 13, 3 etiam illos, qui ad uiam perfectionis uel suis uel aliorum potuerunt monitis incitari, subuertere . . festinat, XXIII, 8, 2 haec indubitata primaeuo potuerunt inferre perniciem, nisi congrua adulescentiae suae armorum genera delegisset.

CAP. V. DE CODICIBUS TERTIAE PARTIS CONLATIONUM.

- B* 1. Codex olim Benedictoburanus, nunc Monacensis 4549, saec. VIII—VIII, forma maiore, fol. 141, binis columnis scriptus. interiit initium usque ad Conl. XVIII, 7, 2 *Sapphiram apostolica*, quod foliis 2—6 a manu saeculi XI suppletum est, et finis Conl. XXIII inde a capite 26, 4 [*ad*]fectu atque uirtute, post a manu saeculi XV additus. scriptura est aeui Carolingorum incipientis, orthographia satis bona, nisi quod saepe *e* pro *ae*, *t* pro *c* ponitur. correctus est ab altera manu, quae raro uerum inuenit, saepius uerba temere mutauit. codicem pretiosissimum summa liberalitate eorum, qui bibliothecae regiae Monacensi praesunt, bis excutere licuit.
- F* 2. Codex quondam Frisingensis 143, nunc Monacensis 6343, saec. VIII, forma quadrata, fol. 131, scriptura nitida diligenter exaratus, integer est, nisi quod librarius in Conl. XXIII, 26, 14 post uerba *senioris reguntur imperio* scribendi finem fecit, non membranae inopia coactus, sed sine dubio quia extrema

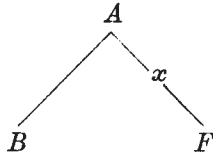
pars huius Conlationis in archetypo interciderat. manus secunda plerumque leuiore tantum errores correxit.

BF tam arte inter se cohaerent, ut unum idemque exemplar archetypum eis repraesentari certissimum sit. atque consensus innumeris locis confirmatus primo aspectu tantus ac talis est, ut *F* e *B* fluxisse possit uideri. quod ne praepropere quasi uerum et exploratum esse a quoquam contendatur, aliquot locos quibus talis opinio refutetur hic adscribo.

	F	B
p. 541, 6	<i>mentis</i>	deest
„ 552, 2	<i>ad</i>	deest
„ 562, 6	<i>quoque cordis</i> . .	<i>cordis quoque</i>
„ 565, 15	<i>noxium sanguinem</i>	<i>sanguinem noxium</i>
„ 566, 10	<i>boni odoris</i> . . .	<i>odoris boni</i>
„ 580, 12	<i>lex retentat</i> . . .	<i>retentat lex</i>
„ 595, 27	<i>in</i>	deest
„ 606, 18	<i>uidetur obscura</i> .	<i>obscura uidetur</i>
„ 607, 8	<i>consequenter</i> . . .	<i>sequenter</i>
„ 609, 12	<i>enim</i>	deest
„ 611, 18	<i>ipsa</i>	deest
„ 620, 16	<i>panem</i>	deest
„ 632, 19	<i>a sua non disces-</i> <i>sisse</i>	<i>non discessisse a sua</i>
„ 633, 27	<i>desinit post ruinam</i>	<i>post ruinam desinit</i>
„ 665, 19	<i>iniquitates atque</i> <i>peccata</i>	<i>peccata adque iniquitates</i>
„ 682, 19	<i>perferunt tegumento</i>	<i>tegumento perferunt</i>
„ 683, 22	<i>ante</i>	deest
„ 694, 13	<i>in eo esse uitiatum</i>	<i>esse uitiatum in eo</i>
„ — 15	<i>non</i>	deest
„ 699, 21	<i>senioris praeceptum</i>	<i>praeceptum senioris</i>
„ — 22	<i>propriam uolunta-</i> <i>tem</i>	<i>uoluntatem propriam</i>
„ 703, 13	<i>omnem</i>	deest

Plures quidem locos adferre poteram quibus uerba in *F* aliter collocata sunt atque in *B*. at, dicet aliquis, e uocabulorum

ordine inmutato nequaquam conprobari potest *F* non ex *B* descriptum esse. concederem, nisi *F* his et aliis locis scripturam ueram ceterorum librorum consensu confirmatam, *B* falsam exhiberet. qua re manifeste probatur librarium codicis *B*, utpote indiligentiozem, ordinem uerborum in archetypo inuentum haud raro ex arbitrio mutasse, librarium *F* uero scripturam traditam religiosius seruasse. quod autem ad uocabula adinet in *F* seruata, omissa in *B*, illa librarium *F* neque ex suo ingenio addere potuisse neque ex altero quopiam exemplari recepissee, sed in archetypo tradita repperisse equidem contendam. accedit quod in *B* siue *B*¹ multae lectiones occurrunt dissentientes quidem a reliquorum omnium librorum scriptura, nihilominus tamen genuinae: quas qua causa ductus librarius *F* neglegere maluerit quam recipere, si codicem *B* describebat, nullo modo poterit intellegi. itaque cum satis certum sit *F* non e *B* esse descriptum, nihil iam relinquitur nisi ut statuamus utrumque codicem ad idem exemplar archetypum referendum esse, ita tamen, ut *B* ex illo ipso a librario indiligentiore descriptus sit, *F* ex altero eiusdem archetypi apographo fluxerit.

O 3. De codice Parisiensi cf. p. XXXIII.

R 4. Vaticanus bibliothecae reginae Sueciae 140 saec. VIII—X fol. 3—26 Conl. XVIII et XVIII usque ad cap. 11 fin. *tranquillitatem nos mentis immobilem* continet. fol. 3^a hic indiculus legitur: *In nomine sanctae trinitatis hae sunt in hoc codice collationes septem id est abbatis piamon de tribus generibus monachorum abbatis iohannis de fine coenobitae et heremitae. Abbatis penuphii de penitentiae fine et satisfactionis indicio Abbatis theone de remissione quinquagensimae. eiusdem de nocturnis illusionibus. eiusdem de anamarteto. Abbatis habraham de mortificatione.* codex uitiose et neglegenter scriptus est neque iactura maioris eius partis multum dolenda.

5. Codex quondam Augiae maioris (Reichenau) nunc Caroli- K
 ruhensis XCII, saec. VIII, formae maioris, fol. 87, binis co-
 lumnis exaratus. folium ultimum ita transpositum est, ut nunc
 sit nonum. codex satis diligenter scriptus et ab altera manu
 paulo recentiore passim correctus in Conl. XXIII, 24, 2 uerbis
uinculis inretitos saecularium desinit. fol. 1^a extat titulus: *Hoc*
opuscule continentur conlationes . VII . quae et nouissimae a
cassiano editae diuersorum confabulatione patrum eliminatae.

6. Sangallensis 575 saec. VIII, forma maiore, fol. 86, binis Z
 columnis a pluribus manibus exaratus, iam saec. XV ita muti-
 lus erat ut hodie est. desunt in initio quaternio integer et
 folium unum usque ad Conl. XVIII, 13, 3 *fundata nihil*
peni, quaternio unus in Conl. XXI (cap. 4 fin. *in euangelio*
 usque ad cap. 14, 5 *pronuntiat*), folium unum in Conl. XXIII
 (cap. 17, 3 *mihi quia uir pollutus* usque ad §. 8 fin. *fra-*
gilitatis humanae), quaternio unus in Conl. XXIII—XXIII
 (inde a XXIII, 19, 2 *tatem tanto se immundiozem* usque ad
 XXIII, 9, 3 *bouem tuum non patitur*), folium unum in
 Conl. XXIII (cap. 13, 4 *multorum necessitate* usque ad 15, 3
id est irascibile), duo fol. cap. 23, 1 *non solum nihil* usque
 ad 24, 6 *tritae sunt et ita*. liber diligenter scriptus raroque
 ab altera manu correctus est.

KZ apographa eiusdem archetypi esse miro qui inter eos β
 intercedit consensu euincitur. neque enim crediderim Z flu-
 xisse e K, qui omnino melior est: in quam rem me accuratius
 inquirere noluisse aperte profiteor, cum mihi persuasum fuerit
 id inutile et sine ullo emolumento futurum fuisse. ad familiam
 KZ etiam Parisinus N. A. L. 332 (= Cluniensis 73) saec. VIII
 pertinet. quem ideo conferre nolui, quia Georgius Schepss per
 litteras me certiore fecit in eo plane easdem interpolationes
 apparere quas libri deteriores p. 526, 15. 534, 22. 535, 29. 551, 16.
 694, 2 exhibent. ceterum ne his quidem locis quamquam inter-
 polatis cod. Parisinus lectionum integritate Caroliruhensem et
 Sangallensem aequat.

Librorum quos ad ultimam Conlationum partem recensendam
 adhibuimus duae sunt familiae ita distinctae, ut ad alteram
 pertineant BF et ex parte O(O')R, in quibus tamen alterius

LVIII

recensionis haud pauca uestigia sunt, ad alteram *KZ* et *O*², id est corrector qui hanc codicis partem ad exemplar quoppiam familiae deterioris conformandam suscepit. harum familiarum diuersitas etiam in editionibus conspicitur. nam cum Cuyckio tantum libri recensionis *O*²*KZ* praesto fuerint, in editione Romana, quamquam magna ex parte cum Cuyckii recensione congruit, tamen etiam meliorum librorum scripturae multae receptae sunt. utriusque autem familiae lectiones tot locis tantopere discedunt, ut, nisi alterius textum genuinum et a Cassiano ipso profectum, alterius consulto interpolatum esse pro certo confirmetur, omnis ratio artis criticae labefactata uacillet. seligendis enim pro singulis locis scripturis hic nihil efficitur, cum interpolatoris sedulitas rem tam artificiose egerit, ut, si eius recensio sola hodie superesset aut unusquisque locus ipse per se tantum consideraretur, nihil omnino offensionis in uerbis eius tam callide compositis inueniretur. alia igitur artis criticae uia in hac parte ingredienda est, ut, utri familiae per totum opus maior fides debeatur, quam certissimis fieri potest argumentis accurate cognoscamus.

Itaque ut ab eis quae momenti grauissimi sunt incipiamus, aliquot loci longiores in *BF(O)* multo aliter atque in *KZ(O)* comparati sunt. dicit Cassianus Conl. XVIII, 1 se conuentus cuiusdam monachorum ideo mentionem fecisse, ut patientiam cuiusdam fratris, quae immobili eius claruit lenitate, breuiter perstringeret. res autem ipsa in codicibus ita diuerse narrata est, ut in altera parte stent *BF(O)R*, in altera *KZ(O)*. sufficiet tamen uerba codicum *BOK* inter se comparata ponere.

Conl. XVIII, 1, 2 p. 534, 20.

B	O	K
<i>In ingenti itaque atrio subdiuali illa monachorum multi- tudine per duodena- rium numerum di- stinctis orbibus considente cum qui-</i>	<i>Ingentibus itaque atrio subdiuali illa monachorum multi- tudine per duodena- rium numerum di- stinctis ordinibus (= v) considente</i>	<i>In ingenti itaque ... numerum (nume- re manu 1) distinc- tis orbibus consi- dente cum... intulis- set, sub occasione istius tarditatis</i>

B

dam fratrum susceptum ferculum paulo tardius intulisset, uidens hoc praedictus abba Paulus, qui inter turbas ministrantium fratrum sollicite discurrebat, exerta manu alapa eum sub omnium percussit intuitu, ita ut inlisa sonitus palmae etiam auersorum uel longius considentium auribus resullaret. sed id memorabilis patientiae iuuenis tanta animi lenitate suscepit, ut non modo nullus fuerit ex ore eius sermo prolapsus uel tenuissimum murmur tacita labiorum agitatione signatum, sed ne ipsa quidem oris modestia ac tranquillitas aut color saltem quantulumcumque mutatus.

O

cum . . . intulisset, sub occasione istius tarditatis (sub . . . tarditatis in marg. man. 2) uidens hoc praedictus abba Paulus, qui . . . discurrebat, exerta manu alapa eum . . . intuitu, ita ut inlisa sonitus palmae etiam . . . resullaret. hoc autem idcirco ab eo (ab eo in marg. man. 2) factum est, ut cunctis qui aderant iubenis patientiam patefaceret et omnes qui interfuissent tali speculo modestiae erudientur (sic!) exemplo. quam maturo autem id senior fecerit consilio, reprobant. sed hi id memorabilis patientiae iubenis tanta id (id supra lin. man. 2) animi lenitate suscepit, ut . . . modestia hac tranquillitas et rel.

K

praedictus abba Paulus, qui . . . discurrebat. exerta manu palma eum . . . intuitu, ita ut sonitus etiam . . . resullaret. hoc autem idcirco ab eo factum est, ut . . . patefaceret et omnes qui interfuissent tali spectaculo modestiae erudirentur exemplo. quam maturo . . . fecerit consilio, res probauit. nam memorabilis patientiae iuuenis tanta id animi lenitate suscepit, ut . . . modestia atque tranquillitas et rel.

Iam, credo, dubium esse non potest, utra lectio uera sit. Cassianus nihil uult nisi insigne patientiae ac lenitatis exem-

plum proferre idque narratione simplici exponit, interpolator abbatis iracundiam nititur excusare, immo factum eius minime laudandum tamquam rem consilio et ratione actam probare. id uero a Cassiani consuetudine prorsus abhorret, qui uiro- rum etiam sanctissimorum errores ac uitia nusquam obtegere conatur: cf. I, 21. VII, 26. 27. X, 3. contra monachis medii aevi abbatis Pauli animum in iram praecipitem magnae offensionis fuisse patet. ne igitur homo sanctus tam grauiter peccasse uideretur, intrusa et interpolata sunt ea quae in *O* rudi adhuc opere co- argumentata, in *Kv* autem composita et expolita leguntur.

Iam ceteris huiusmodi locis sufficere ea tantum proponere, quae in *O*(*O*²)*KZ* interpolata sunt, cum textum genuinum nostra editio exhibeat. corruptissime in *O*⁸ traditus est locus XVIII, 16, 3 *sane perfectis* et rel.

O

Sane perfectissimis quibusque summo et affectu iam castimoniae consummatis probationes quibus examinare se ualeant deesse non possunt, quibus perfecta eorum cordis integritas incorrupto conscientiae suae iudicio conprobetur. erit ergo consummato dumtaxat uiro similis etiam super hac passione probatio, scilicet ut qui se radices morbi huius penitus iam (iam supra lin. man. 2) extirpasse cognouerit, explorandae si uolet (si uolet supra lin. man. 2) gratia castitatis imaginationem aliquam inlecebrosa mente concipiat ceterum ab his qui aduc infirmi sunt hanc exami-

KZv

Sane perfectissimis quibusque et summo affectu iam (iam affectu v) castimoniae consummatis probationes quibus examinare se ualeant deesse non possunt, quibus perfectissima cordis integritas incorrupto conscientiae iudicio conprobetur. erit ergo consummatissimo uiro similis his quae supra dicta sunt (his . . . sunt om. r) etiam super hac passione probatio sui (sui supra lin. K: om. r), scilicet (om. r) ut qui se radices morbi huius penitus iam (iam penitus r) extirpasse cognouerit, explorandae si uolet gratia castitatis interdum etiam aliquam exploratricem sui

O

nationem nullatenus conbenit adtemtari (erit enim eis magis perniciosa quam utilis), ut coniunctionem femineam et palpationem quodammodo teneram atque molliissimam corde pertractent. erit enim eis noxiā quam salubris. quod enim experimentum huiuscemodi hominibus potest in hac ratione subpetere, ubi et in experimento ipsut est quod uitatur et in ipsa exploratione discrimen (quod enim . . . discrimen in marg. man. 2)? quum ergo perfecta quis uirtute fundatus ad inlecebram blandissimorum tactuum quos cogitando confinxerit nullum mentis adsensum, nullam commotionem carnis in se deprehenderit excitatam, certissima puritatis suae capiet documenta, ita ut ad hanc se firmitatem puritatis exercens castitatis atque incorruptionis bonum non solum mente possideat, sed etiam si corporalem feminae adtactum causa cuiusquamque ut solent quod experimentum huiuscemodi hominibus potest in hac ratione subpetere, ubi et in (uerba punctis deleta man. 2 in rasura scripsit: quae

KZv

imaginationem (imaginem K¹c) possit admittere. ceterum ab his qui adhuc minus firmi (infirmi r) atque perfecti (atque perf. om. r) sunt hanc examinationem nullatenus conuenit usurpari, ut coniunctionem femineam et palpationem quodammodo teneram ac (atque v) mollem corde pertractent. erit enim eis magis noxia quam salubris. quod enim experimentum huiuscemodi hominibus potest in hac ratione suppetere, ubi et in experimento ipsum est quod uitatur et in ipsa exploratione discrimen? cum ergo perfectissima quis uirtute fundatus ad inlecebram blandientium cogitationum nullum mentis adsensum, nullam commotionem carnis (carnis commot. c) in se deprehenderit excitari, certissima puritatis suae capiet documenta, ita ut ad hanc se firmitatem puritatis exercens castitatis atque incorruptionis bonum non solum mente possideat, sed etiam si corporalem feminae adtactum causa cuiusquamque, ut solet, necessitatis adtulerit, passionis sensum penitus (pen. sens. pass. v) ignoret. hoc abbas et rel.

sequuntur, a man. 1 sunt) *experimentum ipsuht est quod uitatur et in ipsa exploratione discrimen necessitas ulla detulerit passionis sensum penitus ignorabit excretur. hoc abbas iohannes et rel.*

Ecce iterum luce clarius apparet cur hic locus a monachis medii aevi sit inmutatus. nimirum nimis periculosa uisa est illa castitatis probatio a Cassiano perfecto uiro concessa, ut scilicet imaginationem aliquam inlecebrosa mente concipiat et inlecebram blandissimorum tactuum quos cogitando confinxerit experiatur.

In Conl. XXIIII, cap. 17 Cassianus probat eam animae nostrae partem, quae infirmior sit, temptationibus diaboli facilius succumbere. in cuius rei exemplum refert Israelitas fornicatione lapsos, quia concupiscibiles animarum eorum partes corruptae erant. dein transitu ad rationabilem animae partem facto exemplis utitur regis Achab spiritusque illius mendacis qui per prophetas falsos loquebatur, demonstrans diabolum per rationabilem adfectum, si is letalibus insidiis apertus est, laqueos deceptionis intendere. postremo §. 5 *quod*, inquit, *etiam de domino nostro idem spiritus opinatus* (i. e. domini animam letalibus insidiis apertam esse) *cum in his eum tribus animae temptasset adfectibus* (quos cap. 15 exposuerat), *nihil tam uersutis profecit insidiis*. sequitur narratio triplicis domini temptationis. — ita omnia apte cohaerent, nisi quod exemplum temptationis per irascibilem animae adfectum ingestae desiderare possis. quod cum quidam sensisset, post uerba §. 5 *laqueos deceptionis intendit* (*intendat O, incurrens β*) haec intrusit: *sic etiam Herodem (erodem O) per irascibilem animae portionem (partem r) ad illam tantorum insontium (infantium v) necem callidissimus (callidus O) hostis inpegit, eo quod istam (histam O) propensius in eo norat (noberat O nouerat r) esse (om. r) uitiatam*

(uitiam *K*¹). et haec exhibent *Oβ* Cluniensis *v*, omissa sunt in *BF*. — Conl. XXI, 5, 6 p. 579, 13 *BF* optime legunt: *ubi enim praeceptum, ibi necessitas, consequenter et poena.* contra ea quae in *OKv* addita sunt *et ubi necessitas, ibi et difficultas, ubi difficultas, ibi et negligentia, ubi negligentia, ibi et peccatum, ubi peccatum* inepta sunt et doctrinam scholasticam sapiunt. — XXIII, 12, 6 quae addunt *Oβv quam [pietatis instinctu] potuit etiam tunc saluare sed noluit* et superflua et insulsa esse patet. — XXIII, 25, 1 cum *BF* scripsi: *persecutionibus aerumnisque uallatum manere semper immobilem et ad praesidia dei fidum atque intrepidum perdurare.* non plane inepta sunt quae in *OZv* adduntur *aduersum se saeuientibus cunctis certum de praesidio,* sed uerbis *certum de praesidio dei fidum* quaedam *τρυλογία* inducitur: cf. Ind. sub ‘*ad pro ablatiuo causae uel instrumenti*’. — XVIII, 16, 1 p. 526, 15 quae in *Oβv* adduntur in enuntiato *ut hanc immobilitatem uiri constantiamque pensantes, quanto minoribus [quam ille est adpetitus] inimici impugnamur insidiis* superflua sunt, cum ad *minoribus* nihil aliud possit suppleri nisi *quam ille* uel *quam ille est adpetitus.* cf. Inst. XII, 33, 1.

Saepeissime in libris deterioribus unum seu conpluria uerba et enuntiatorum partes plane mutata sunt. cf. p. 534, 6. 535, 29. 538, 16 sq. 539, 21. 540, 25. 542, 27. 546, 8. 9. 14. 548, 2. 549, 1. 6. 550, 18. 554, 11. 556, 2. 25. 557, 15. 558, 9. 10. 563, 22. 564, 23—24. 565, 17. 568, 9. 569, 17. 575, 23. 577, 22. 578, 14. 583, 2. 23—24. 590, 25. 592, 10. 596, 9. 597, 19. 599, 8. 600, 25. 601, 24. 604, 13—14. 606, 14. 607, 5. 616, 1. 3. 15. 623, 23. 624, 8. 625, 23. 632, 8. 639, 26. 642, 11. 20. 649. 651, 16. 699, 7. 704, 19—20. 706, 23. 708, 22. 709, 2—3. atque hos aliosque locos quam plurimos plerumque temere et sine ulla ratione meraque interpolandi uariandique libidine esse corruptos exemplis aliquot selectis demonstrabimus: omnia enim tractare ut longum, ita non necessarium est. pro *pontifex*, quod alias passim usurpat Cassianus, intrusum est *sacerdos* p. 521, 24. 522, 4. 523, 3. 601, 6. — *donaria* uox rarior quidem sed in seriore Latinitate usitata p. 563, 21 in *O* seruata est, ubi *BF* *denariis*, *βv muneribus* legunt: at

p. 574, 15 *BF* soli *donaria*, *Oβv* munera exhibent. — p. 657, 28 uocabulum rarius *pontificium* ab *O²βv* temere mutatum est in *privilegium*. — p. 535, 2 in loco de quo supra disseruimus *BFO alapa*, *βv palma* legunt: eadem discrepantia est p. 629, 16. — saepe pluralis numerus, quem meliores seruauerunt, in singularem mutatus occurrit in deterioribus: p. 550, 16 *inritationum BFOr*, *inritationis βc*. 560, 8 *culparum BFO*, *culpae βv*. 595, 16 *iudicia* scripsi: *indicia BF*, *iudicium Oβv*. 622, 4 *inpugnationum BFOr*, *inpugnationis βc*. 628, 22 *deceptionum BFO*, *deceptionis βv*. 675, 1 *animas BF*, *anime O*, *animam Kv*. 681, 17 *laqueos BFO*, *laqueum Kv*. 694, 2 *laqueos BF*, *laqueum Oβv*. 687, 13 *exemplis BF*, *exempli O*, *exemplo βv*. — *etenim* pro *enim* positum p. 530, 25 (*β*). 543, 12 (*RKv*). 568, 17 (*β*). — pronomen possessuum omissum p. 523, 13 *nostram (β)*. 556, 7 *sui (Oβv)*. 563, 13 *tua (βc)*. 568, 4 *sui (βv)*. 640, 22 *suae (βc)*. 676, 15 *suam (K)*. 694, 24 *nostrae (Oβv)*. 697, 10 *suis (Oβv)*. — *etiam* omissum 559, 21 (*β*). 608, 7 (*βr*). 627, 2 (*βr*). 649, 11 (*βv*). — *etiam* falso *additum* 518, 2 (*ORKv*). 547, 16 (*O²βv*). 548, 1 (*βv: enim O*). 550, 15 (*O²βv*). 566, 1 (*O²βv*). 628, 2 (*Oβv*). — *propelli* pro *compelli* 623, 10 (*β*): cf. 620, 11. — *corpus* pro *caro* et *inuicem*: 640, 21 (*βv*). 649, 22 (*βv*). 655, 12 (*βv*). 679, 2 (*Kv*). — *expergitus* pro *expergefactus* 601, 1. 612, 18. 616, 18. — *sive* pro *seu* 548, 3 (*βv*). 560, 18 (*βv*). 566, 6 (*βv*). 607, 9 (*βv*). — *tum* pro *tunc* 606, 3. 675, 3. 684, 6. — *ipse ille* pro *ille ipse* 535, 27 (*Rβv*). 611, 12 (*βv*). 646, 14 (*βv*). — 622, 14 *indagem* falsum, cum Cassianus tantum forma *indago* — *inis* utatur. — *summus* pro *sublimis* 645, 12 (*βv*). — *precari* pro *deprecari* 659, 24 (*Oβ*). — *in* cum ablat. pro *in* cum accus. saepe utitur Cassianus: recte ergo se habent p. 507, 27 *secedentes in cellulis (FR)*, 523, 13 *retrusi in caueis (BFOR)*, 663, 21 *in quo (quod Oβc) reuoluti*.

Reliquos locos interpolatos in libris deterioribus ordine persequemur praeter eos, qui aut per se manifesti sunt aut in apparatu critico inlustrantur. — p. 503, 17 *per congregationes perdurant*: cf. Inst. III, 1 *per monasteria custodiri*. — p. 505, 6 *suscepti*] cf. p. 507, 12. — p. 506, 6 cum *FR* et

archetypo codicis *O* titulum *de inuidiae malo* omisi et capita editionum 16 et 17 cum *FR* in unum contraxi: cf. p. 528, 23. in longitudine capitis 16 nihil est quod offendas, cum talia haud raro occurrant: cf. XVII, 25, XXIII, 26. de inuidiae malo autem Cassianus etiam toto capite, quod uulgo sextum decimum est, agit, neque ulla causa est cur statuamus eum post *solitudo* p. 528, 23 nouum incepisse. — p. 510, 7 uerba *sed cum apostolorum excessu (post apostolorum excessum ORKv) tepercere coepisset credentium multitudo* non aliter intellegenda et explicanda sunt atque Caesaris B. G. VII, 20, 1 *quod eius discessu Romani tanta opportunitate et celeritate uenissent*. — p. 516, 2 *uiuos*, quod post *tepor* addunt *RKv*, et propter antecedens *uiuosque* displicet et superfluum est: nam *ad inferna demergit* idem est quod p. 515, 23 *in praeceps conlabuntur*. — p. 518, 7 *in cella sedens*] cf. p. 516, 22 *solitarie sedere*, Conl. VII, 23, 3 p. 203, 1 *sedete in cellulis uestris*. — p. 519, 2 *ab aliis* quod exhibent *ORKv*, quamquam Cassianus hic illic praepos. *a* — *ab* gerundiuo addit, tamen hoc loco propter sequens *ab alio (aliis Kv)* falsum est. — p. 528, 6 *satan (βv)* repugnat Cassiani usui, qui formas longiores *Satanas* — *Satanae* — *Satanan* praefert. — p. 528, 16 *maculam . . . lacrimis post deleuit (diluit βc)*: cf. XX, 8, 9 *nisi ea (scelera) bonitas domini deleuerit*, Inst. III, 3, 3 *humani generis peccata deleuit*. — p. 532, 3 *suscepimus*] cf. praef. §. 3 *praecepta seniorum atque instituta suscipiant*. XVIII, 2, 2 *non ut has regulas atque instituta susciperent*. — p. 536, 23 *humilitate*] cf. Ind. s. u. — p. 536, 8 *summitate* utpote uox rarior praeferenda ei quae in *O²Rβv* extat *sublimitate*, item uers. 16 *commoratione*. — p. 542, 27 *quantum humana inbecillitas ualet, sic unire cum Christo*. e uerbis *ualet sic* in *RKv* factum est *sinit*: male, cum uerba *quantum humana inbecillitas ualet* contra Nestor. V, 4, 5 recurrant. — p. 596, 10 *ad iniquae trutinæ libremus examen*: cf. I, 21, 2 *ad examen publicum trutinantes*. — p. 601, 8 *exciti*] cf. XII, 16, 2. — p. 603, 15 *an*] cf. Ind. — p. 605, 22 *qui totum anni spatium aequali ieiunio concludebant*: cf. Ind. s. u. *concludere*. — p. 612, 11 *tenuerunt*] cf. p. 622, 19. — p. 612, 19 *sordidi liquoris*] cf. XII, 4, 4 *longis obsceni liquoris indutiis*. 7, 6 *obsce-*

num liquorem. — p. 613, 20 *ueritatis ipsius amatorem*] cf. p. 600, 7 *ueritatem desideratis agnoscere.* — p. 633, 16. quamquam Cassiani libri etiam Conl. III, 12, 5 *conlidetur* exhibent, tamen hic *conturbabitur* ex *BFO* recipere non dubitavi. nam cum in uersione Septuaginta *καταπαχθήσεται* legatur, facile fieri potuit, ut inde altera lectio *καταπαχθήσεται* = *conturbabitur* oreretur. — p. 647, 26 *dissolui optat hoc corpore*: cf. I, 14, 9 *ut etiam optet ab hac carne discedere.* — p. 649, 11 *ita igitur etiam sancti atque ut ita dicamus uidentes, quibus summum perfectionis est studium, etiam illa* et rel. ne offendas in particula *etiam* bis deinceps posita, cf. p. 639, 25 *ut etiam peruigili cura oportunitatem committendi sceleris aucupantes etiam timeant ne libidinum satietate tardius potiantur.*

Sed libri familiae *β* et ex parte *RO* non solum interpolationibus, sed etiam lacunis abundant. cf. p. 503, 4. 507, 6. 515, 7. 19. 520, 5. 522, 6. 524, 17. 526, 28. 527, 19. 536, 1. 537, 5. 12. 544, 1. 555, 7. 559, 6. 560, 19. 569, 3. 572, 27. 574, 8. 578, 22. 581, 1. 582, 2. 588, 23. 596, 11. 599, 25. 620, 20. 640, 4. 646, 1. 652, 1. 655, 18. 658, 15. 659, 8. 665, 16. 687, 3. 688, 24. minor est numerus locorum quibus in eisdem codicibus uocabula transposita sunt. cf. p. 514, 11. 28. 515, 1. 517, 16. 518, 25. 521, 29. 523, 13. 525, 18. 536, 21. 561, 15. 644, 4. 646, 1.

Quae cum ita sint, auctoritatem librorum *BF*, quibus *O* tot locis adstipulatur quot repugnat, ubicumque potui secutus sum, neque aliam uiam in hac Conlationum parte recensenda ingredi licere, quo scrupulosius saepiusque uerba scriptoris relegi atque retractui, eo magis mihi persuasi. sed cum consensui librorum *BF* saepissime uera et genuina lectio debeatur, tamen *B*, ut antiquior, ita etiam longe melior est (nisi quod in eo saepius uocabula male transposita sunt), idque exemplis demonstrare haud superfluum erit. itaque p. 515, 13 quod exhibet *B* *profusoriae uoluntati* uerum esse adiectiuum ipsum docet. ut enim ab *inrisor inrisorius*, sic a *profusor profusorius* recte deriuatur. — p. 519, 4 *tolerarit*, quod etiam in editione Romana extat (*toleraret F*), constanti usu Cassiani, praecipue in libris Institutionum, confirmatur: cf. p. 520, 2. — 527, 19 *non*, quod a *B*² inlatum est, et totius sententiae tenore et loco simili Conl. I, 13, 2 conprobatur.

— p. 530, 21] cf. Ind. s. u. *a — ab.* — p. 534, 8 cum *B¹ idem temporis* quam cum reliquis *id temporis* scribere malui, cum *idem aetatis* Tacitus dixerit. — p. 560, 4 *agnosco*] cf. p. 564, 12. — p. 604, 15 *abominatio enim (enim est rell.) peccatori religio* secundum Septuaginta βδέλυγμα δὲ ἁμαρτωλῶ θεοσεβεία. etiam alias saepe copula a Cassiano omittitur. — p. 650, 4 *in media persecutione atque conflictu* secundum *B* recepi, quia *persecutio* ueteres etiam de actione iudiciaria dicebant. — p. 627, 18 *uasibus*] cf. Ind. sub 'declinatio'. — p. 647, 18 *optabam*] cf. p. 664, 20 et contra Nestor. III, 1, 1. — p. 651, 15 *nec dolemus nos uanae gloriae suggestione pulsari* recte *B.* cum *nos* in reliquis codicibus intercidisset, ut sententia staret, *pulsari* in *pulsati* commutatum est, ut *Οβν* legunt. — p. 681, 21 *de quibus (armis) aetas robustior innumeras hostium prostrauit cateruas.* cum uocabulis *aetas robustior* Saul significetur, falsam esse reliquorum librorum lectionem *prostrauisset* manifeste patet. praeterea cf. p. 522, 19. 562, 25. 575, 5. 608, 4. 616, 9. 10. 626, 20. 629, 16. 640, 7. 645, 28. 651, 11. 660, 20. 683, 6.

Sed tantum abest, ut codex ille e quo *BF* fluxerunt sine grauibz mendis fuerit, ut saepe dubium esse non possit quin librorum deteriorum scriptura praefenda sit. interpolationibus quidem *BF* fere uacant: quae enim eo pertinere uidentur, aliter explicari possunt maximamque partem non sunt nisi uocularum repetitiones per errorem describentium ortae. sic p. 509, 16 *sequenda [est]* propter praecedens *uitanda est*, 550, 26 *itaque [de] remediis*, 555, 12 *de indumentorum eius atque officii [eius] uilitate*, 563, 13 *carnis [et] afflictione* (etiam *O*), 579, 12 *et [ad] salubritatem* pro *et salubritate*, 581, 8 *[non] longe*, 588, 14 *ut puta [ut]*, 652, 6 *[uel] inuiti uel* (consentit *O*). quam facile autem talia inrepere potuerint, ipse, cum codicem *B* iterum excuterem, clarius perspexi. p. 669, 7 *B* exhibet *quia [pro] his*. librarius enim, cum uersum praecedentem uerbo *pnuntiet* inchoasset, ad alterum perueniens *p* male repetiuit: *pnuntiet* eodem modo p. 669, 12 *carnis sui* explicatur. extat enim in *B* in fine duorum uersuum: *sp̃s sui*
carnis sui.

LXVIII

— tribus locis notae marginales et glossae in textum receptae sunt: p. 642, 11 *De theoria*, 702, 3 *laceris cruribus* [*cruciatibus*], 705, 7 *adepti* [*nancti*]. uno tantum loco in archetypo librorum *BFO* uocabula male transposita erant: p. 642, 21 *ad praesens non solum*. contra magnus est lacunarum numerus: p. 510, 3 *quae uendebant* *F*, 512, 23 *etiam* *F*, 525, 22 *ac* *BF*, 526, 1 *ut* *BF*, 529, 20 *sunt* *B¹F*, 531, 26 *ad* *BF*, 543, 8 *et* *BFO*, 545, 10 *uel deesse* *BF* (propter ὁμοιοτέλευτον), 567, 14 *uel* *BFO¹*, 569, 1 *aut per cogitationem aut per sermonem* (uidetur unus uersus propter ὁμοιοτ. excidisse) *BF*, 576, 20 *ita legimus . . . uinum* (propter ὁμοιοτ.) *B¹F*, 581, 2 *uel* *BF*, 583, 11 *eos* *BF*, 584, 26 *siue displiceat* (propter ὁμοιοτ.) *BF*, 586, 11 *et* *BF*, 592, 19 *solum* *BF*, 597, 18 *ne* *B¹F*, 601, 2 *sensus* *BF*, 603, 17 *illa* *BF*, 605, 9 *prohibentur . . . quae* (propter ὁμοιοτ.) *BF*, 607, 20 *et primitias* (propter ὁμοιοτ.) *BF*, 612, 16 *nobis . . . defectis* (excidit unus uersus) *BF*, 620, 14 *haec* *BF*, 623, 17 *et* *BF*, 634, 25 *confidenter adiungens* *BF*, 639, 24 *omnes* *BF*, 641, 15 *in* *BF*, 646, 3 *umquam* *BF*, 647, 4 *et* *BFO¹*, 647, 21 *solum* *BF*, 674, 14 *cui . . . soluitur* *BF*, 681, 25 *quibus . . . sed illis* (propter ὁμοιοτ.) *BF*, 684, 25 *ita* *BF*, 689, 16 *conuersione* *BF*, 692, 20 *uel ex . . . labore* (propter ὁμοιοτ.) *BF*. — leuiora menda familiae *BF* et quae partim characteribus archetypi non intellectis, partim incuria librariorum orta erant, haec fere sunt: p. 516, 18 *uerbi pro breui* (ortum fort. ex *urebi*), 529, 3 *mortiferi* (pro *mortiferis*) *basilisci uenenis*, 538, 23 *ad pro et* (ita etiam *O*), 540, 3 *iti* (*ini* *B*) *idemque pro itidemque*, 540, 23 *suspendit pro distendit* (ortum e praecedente *suspensum*), 544, 12 *ut pro et* (consentit *O*), 550, 4 *facilius in temptatione pro facili sustentatione*, 557, 8 *curiosis pro copiosis* (ortum ex *cupiosis*), 574, 10 *prohibetur pro prouehitur* (ortum ex *probehitur*), 577, 16 *detinemur* (*detinem*) pro *detineri*, 581, 15 *sanctitate pro castitate* (mero errore propter praecedens *sanctimonia*), 585, 14 *probatum pro prolatum*, 585, 17 *etiam pro iam* (post *sed*), 592, 23 *praecepit auctoritas pro praecepti auctoritate*, 597, 7 *uertamur pro uergamur*, 600, 7 *uirtutum pro ueritatem*, 600, 19 *sabbati pro sabbata*, 606, 21 *qui pro qua* (licet etiam *qui ferri* queat), 623, 17 *congregati pro concreti*,

638, 18 *discernenda* pro *discenda* (ita etiam *O*), 640, 9 *peccatori* pro *peccatorib*, 654, 20 *cordis* pro *carnis* (= *O*). — p. 622, 12 *solam* pro *secundam* in *BFO* e compendio *scđam* ortum esse similibus erroribus in *O* occurrentibus probatur, qui liber p. 535, 28 *solum* pro *scđum*, p. 685, 9 *scđalis* pro *sodalis* exhibet.

Quibus disputatis cum facile intellegatur in pretio familiae *BF* recte aestimando ponderandoque cautione quadam opus esse, quotquot locis lectiones horum codicum ferri non poterant, eam sanandi rationem ingressus sum, ut aut librum *O* ab eodem archetypo deriuatum sequeretur aut coniectura probabili uteretur aut, si haec remedia non sufficebant, ad libros deteriores confugerem, qui quamuis correcti atque interpolationibus cuiusque generis referti sint, tamen aliquot locis integra scriptoris uerba soli seruauerunt. itaque reiecta codicum *BF* auctoritate hos locos constitui: p. 506, 9 lectio *ulteriores* loco simili XI, 2, 1 confirmatur. — 507, 17. quamquam *quisque* saepe a Cassiano usurpatur, tamen *quisque*, in quo *ORK* consentiunt, praefendum duxi: cf. p. 708, 1. — 509, 27 *etiam ut* in *F* interpolatum est (*prout* = *καθὼς*): idem statuendum de particula *autem* p. 510, 1. — 515, 25 cum *RK* scripsi *in hac quam semel adriperunt professione*. quod *BF* exhibent *qua diximus adriperunt* nihili est. — 529, 10 *fomitem curationis*, ut legunt *BFOR*, explicari nequit: uitium ortum e compendio *foñtum*. — 529, 17 e *Z^{2v}* recepi *cum illud mortiferum uirus quod nolunt prodere lateat in medullis*. in archetypo omnium librorum *non uult* extabat, quare editores *non uult prodire* temptauerunt. non recte: praecedit enim uers. 14 *erubescences ipsam prodere ueritatem*. — 537, 17 melius est quod *ORßv* praebent *in huiusmodi raptum frequenter excessum* quam *huiusmodi raptum frequenter excessu*, cum Cassianus aliquotiens dicat *rapi in excessum*, nusquam *rapi excessu*: cf. Ind. s. u. *excessus*. — mirum est mendum 541, 21 *fideliter uel posse uel plenius disputare* pro *uel fidelius posse u. p. d.*, item 545, 10, ubi primum *uel deesse* propter praecedens *inesse*, deinde *motuum* omissum est, postremo *manere prorsus* (etiam in *O*) interpolatum. Hartelius quidem proposuit *has sibi inesse uirtutes exploratrix internorum conscientia manereue prorsus depre-*

hendet. sed mihi et *uel deesse* et *motuum* necessarium esse uidetur, ut sententia recte stare possit. quod si conceditur, *manere prorsus* intellegi nequit. — 545, 18 *nec uulnerum suorum pericla celauerint aut medellam paenitentiae procaci mente respuerint* β recte. nam et forma rarior *periculum* anteponenda est et *paenitentiae* recte se habet: cf. 529, 10 *nec medellam paenitentiae nec fomentum ullius curationis admisit.* — 567, 8 *feriunt*] cf. 652, 2. 685, 20. — 579, 14 sqq. leue est uitium *uerba* pro *uero*, sed id quod sequitur *illius* pro *potius* non uideo quomodo possit explicari. — 618, 21 *polluat* cum *Z* scribi necesse est, nisi ἀνακολουθίαν ideo statuere malis, quod uerbum a coniunctione *ut* longius remotum est. — 634, 19 cum *K^{1v}* scribendum esse patet *de nauigii sui oneribus mortalitatis oppressi naturali infirmitate desperans*, i. e. de infirmitate corporis, quod nauigio comparatur, quia oneribus mortalitatis nimis deprimitur. — 646, 25 *cum se tantis actualibus ditari fructibus cerneret et e contrario theoriae bonum corde pensaret ac uelut in una lance tantorum laborum profectum, in altera delectationem diuinae contemplationis adpenderet.* cum *laborum profectus* opponatur *delectationi contemplationis diuinae*, etiam *theoriae bonum* contrarium habeat necesse est. scripsi igitur cum β *actualibus*, quoniam et aliis locis plurimis theoretica conuersatio ab actuali discernitur. *ac talibus*, quod *BF^{Ov}* exhibent, ab hoc loco alienum est. — 647, 4 in β recte legitur *desiderium unitatis et inseparabilis Christi societatis.* — 662, 12 *ad id* (scil. ad gaudium beatitudinis, quod interruptum erat) β recte. *ex his* nihili est neque ad *aeternis suppliciis* referri potest, quia lex membrorum nostris inserta aeternis suppliciis non addicit neque nocentes nos sed tantum infelices reddit. — 684, 14 quae *BF* exhibent *sed ne illos quidem illic similiter ea quae sunt ad uictum necessaria prouisuros* nullo modo ferri queunt. non enim referebat parentes, sed Cassianum et Germanum ipsos cum labore uictum sibi in sua prouincia subministrare, ut in Aegypto facere coacti erant. — 687, 7 *Z* solus *qui* ante *quidquid* seruauit.

Codicis *O* qualis sit in hac Conlationum parte condicio quodue pretium, iam supra exposuimus. qui cum quasi in medio utrius-

que librorum familiae positus sit, haud raro arbitri uice fungitur. itaque p. 548, 17 unice uerum est *pro uilibus*. in *BF* e *probilibus* factum est *probabilibus*: quod autem in β extat *pro leuibus* arbitrio interpolatoris debetur. — 599, 8 in *O* et *profestis* et *tuebamur* recte se habet. in *BF* cum etiam e sequente uersu inrepsisset, *p* in *pfestis* per negligentiam omisum est. — 623, 17 particulam *et*, quae post *est* in reliquis libris exciderat, seruauit *O*. familiae β interpolator cum defectum sensisset, *qui* intrusit. similes loci sunt 648, 7 *quis ita solitudinis secreta sectatus est* $\langle et \rangle$ *uniuersorum mortalium consortia declinauit* (et om. *BF*: *uniuersorumque* β ex interpolatione), 631, 9 *cum omnes* $\langle nos \rangle$ *non similitudinem, sed ueritatem peccati in carne gestemus*, 639, 27 *potiantur*, $\langle et \rangle$ *de ignominia* (ubi in β ac interpolatum est). — 705, 7 in archetypo scriptum fuit *adepti*, quod *O* integrum seruauit. in eo autem codice e quo *BF* fluxerunt extitit *adepti*^{nanti}, unde *nanti* in *Z* ortum est. — praeterea cf. p. 512, 15, 520, 11. 546, 10. 563, 21. 566, 19. 596, 14. 625, 7. 646, 2. 665, 18. 678, 14. 684, 25. 688, 1. 692, 20.

Postremo dicendum est tribus locis me errasse in scriptura quam recipere debui. p. 531, 7 in *BF* recte legi *inuidiae autem quasi a regulo serpente effusum uirus uitam ipsam religionis ac fidei, priusquam in corpore sentiatur* (scil. uirus), *excludit* probatur loco simili p. 213, 5 *ob illud mortiferum uirus quod priusquam sentiatur interimit*. — p. 654, 3 *quia* recipere debui. nam p. 663, 23 *quam* non ad locum scripturae pertinere uidetur. — p. 705, 16 cum omnibus codd. praeter *O* scribendum erat *siue societas copulae*, cum *copula* frequenter de matrimonio dicatur: cf. tamen Inst. II, 12, 3 *quem societas operationis uel discipulatus et disciplinae inbutio copulauit*.

CAP. VI. DE CODICIBUS LIBRORUM CONTRA NESTORIUM.

1. Cod. bibl. armamentarii Parisiensis n. 483 (antea *N* 448) saec. X—XI, formae maioris, fol. 116, fol. 1—61 Cassiani

libros contra Nestorium continet. fol. 1^a indiculus legitur: *In hoc codice continentur | Cassiani libri septem | contra Nestorium* etc. praeterea in codice extant: Athanasius ad Epictetum. Hilarius de essentia patris et filii. Fides catholica exposita ab episcopis Gallicanis. Epistola Germinii aduersus Arianos. Decretum synodi Orientalium. cf. Ulysse Robert, Inventaire sommaire des Manuscrits des Bibliothèques de France dont les catalogues n'ont pas été imprimés, uol. I, p. 74. — liber a manu recentiore correctus est. notas marginales, quae hic illic occurrunt a prima manu scriptae, in apparatu critico repetiui.

M 2. Cod. Musei Britannici (Additional Mss.) n. 16414 saec. XI (rectius duodecimi, ut Goldbacher censet), fol. 193^b—226^a libros aduersus Nestorium exhibet. fol. 193^b haec leguntur: *In noe s. et indiuidue trinitatis — incipit prologus — VII. librorū de incarnatione dei ac dñi nr̄i ih̄u xp̄i editorum a beatissimo cassiano massiliensi abbate uiro disertissimo. rogatu leonis tunc urbis rome archi diaconi. postea uero eiusdem sedis pape. contra nestorium ereticum constantinopolitanum episcopum.* foliis duobus deperditis hae partes operis desunt: VI, 16, 3 *conceptus ac per hoc quartus est hic . . .* VI, 23, 2 *sed dum utique a tempore*, VII, 26, 2 *blasphemiae qua ais . . .* VII, 31, 1 *etsi nunc praesentia non.* — contulit A. Goldbacher Londinii a. 1883.

p 3. Parisinus bibl. nationalis n. 14860 saec. XIII, forma octaua, fol. 247, fol. 1^a—68^a opus contra Nestorium continet binis columnis scriptum. eiusdem familiae est cuius *N*, non tamen ex eo descriptus: quod e lectionibus discrepantibus et e lacunis codicis *N* quas infra significaui apparet.

N

P

praef. 2 *episcopalitactus im-*

peritiæ episcopali tractus imperio

I, 2, 4 *similitudine dissimilitudine*

— 3, 3 *hominē . . . ualeant . . . homines . . . ualeant*

— 5, 1 *et correctorum ut correctio eius*

— 5, 4 *caro factum sit . . . factum sit caro*

II, 3, 10 om. *et illic*

N	P
III, 2, 1 <i>excludit</i>	<i>exclussit</i>
— 3, 4 fin. om.	<i>non</i>
— 4, 3 fin. <i>iussione</i>	<i>missione</i>
— 8, 1 om.	<i>autem</i>
— 10, 2 om.	<i>qui</i>
— 12, 4 om.	<i>quem confiterentur</i>
— — — om.	<i>christus</i>
— 12, 5 om.	<i>tantum</i>
III, 1, 1 om.	<i>ipsa</i>
— 1, 3 om.	<i>matre</i>
— 7, 2 om.	<i>ne</i>
— 9, 7 om.	<i>iste autem tu es deus noster</i>
V, 1, 1 om.	<i>in spem</i>
— 4, 1 <i>christus</i>	<i>christi</i> (solus recte)
— 4, 4 om.	<i>se</i>
— 8, 2 om.	<i>semper</i>
— 9, 3 <i>nega tu</i>	<i>negato</i> (recte)
— 10, 5 om.	<i>et</i>
— 11, 1 <i>alterioribus</i>	<i>ulterioribus</i>
— 12, 3 <i>descendit de caelo</i> (Uulgata)	<i>de celo descendit</i> (recte)
— 13, 1 om.	<i>dominus</i>
— 13, 2 <i>mundo</i>	<i>in mundo</i> (recte)
— 15, 2 om.	<i>sed omnes affectu pari</i>
VI, 4, 1 <i>propter</i>	<i>per</i> (recte)
— 7, 3 <i>atque</i>	<i>ad que</i> (recte)
— 8, 1 <i>inquit</i>	<i>qui</i> (recte)
— 9, 1 om.	<i>et</i>
— 17, 1 om.	<i>deum</i>
— 22, 1 om.	<i>deus</i>
VII, 10, 2 om.	<i>remedia uel menbrorum</i>

4. Cod. bibl. Coloniensium Augustinianorum, quo *a*
Cuyckius in recensendis libris contra Nestorium usus erat.
more eorum temporum Cuyckius tantum lectiones selectas in

LXXIII

calce editionis suae adnotauit: e quibus apparet codicem, qui nunc deperditus esse uidetur, familiae *Np* fuisse.

Codicem Matritensem bibl. nationalis sign. Q 106, saec. XII, qui tantum quattuor priores libros et ne hos quidem integros continet, non adhibui.¹⁾ sine dubio autem ad familiam codicis *M* pertinet, quo fortasse recentior est.

Praeterea Florentiae duos libros manu scriptos extare qui opus contra Nestorium continent e Bandinii catalogo noui. alter est Laurentianus XXVI, 13 saec. XV, alter bibl. Leopoldinae Mediceae Fesulanae 48 saec. XV. ex his Laurentianus, si quicquam ex initio praefationis a Bandinio exscripto conicere licet, pessimus est, alter certe recentissimus: quamobrem neutrum me inspexisse facile excusabitur. idem ualet de Parisino 2143 saec. XIII cui inscriptum est: *Cassiani Bethleemitici* (sic!) *presbyteri de incarnatione uerbi* (sic!) *libri nouem* (sic!). aliorum autem librorum manu scriptorum huius operis nec uola nec uestigium usquam apparuit.

Libri quibus usi sumus in duas familias diuiduntur. alterius solus est *M*, alterius reliqui. nam ut ab indiciis quae grauioris momenti sunt incipiamus, non paucas lacunas et maiores et minores, quae in *Npa* apparent, explet *M*, e contrario codicis *M* lacunas reliqui non habent. plerumque autem tales defectus familiae *Npa* ἐμοιστελέτω ortos esse adiecto siglo ἐμοιστ. indicabimus. itaque in *M* recte adduntur: I, 3, 4 *disiunctam* <quam scit sibi utique peruersitate coniunctam> ἐμοιστ. — III, 3, 2 *hoc dicit: non nouimus iam Christum secundum carnem* <et hic: non nouimus iam Christum secundum carnem, hoc ait>. — III, 8, 1 <qui salui fiunt>. — III, 16, 8 *filii sui nomen* <etiam dilecti et complaciti sibi filii nomen> ἐμοιστ. — III, 13, 4 *quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris* <uelis nolis, negare non poteris, quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris> ἐμοιστ. — V, 4, 1 *et iterum* <in interiorem> ἐμοιστ. — V, 10, 5 *si autem separat atque dirumpit, ille utique soluit* <qui separat atque dirumpit> ἐμοιστ.²⁾ — VI, 2, 1

¹⁾ Cf. Bibl. patrum Latinorum Hispaniensis p. 436.

²⁾ Sed totus locus propter stolidam sententiam spurius esse uidetur.

hordiacii < *fuertint*, et *hi*, quantum ad ingenium nostrum pertinet, *hordiacii* > ὁμοιοι. — haud raro in familia *Npa* unum uocabulum omisum est. I, 2, 6 [*eius*]. II, 2, 6 [*et*]. II, 5, 3 [*contradictionem*]. III, 9, 1 [*ergo*]. III, 10, 1 [*inquam*]. III, 10, 2 [*quam*]. III, 1, 1 [*suae*]. V, 2, 1 [*euidenter*]. extant etiam loci ubi *N* solus lacunosus est: quorum plerique supra, ubi de diuersitate codicum *N* et *p* tractabamus, indicati sunt.

*

Exceptis locis quibus familiam *Npa* siue solum *N* lacunis uitiatum esse demonstrauius, eandem familiam praecipueque *N* librum praestantissimum codex *M* raro tantum bonitate superat. sic I, 1, 1 cum *M* (*ydrum*) scribendum *hydrum*: nam *hydrae*, quod *Np* exhibent, ferri nequit. — II, 3, 5 in *Np* e Uulgata intrusum est *paruulus enim natus est nobis, filius datus est nobis*. *M* recte: *filius natus est nobis, paruulus datus est nobis*: cf. §. 3. 5. 6. — II, 6, 5 *domini saluatorisque nostri inde est origo, unde conceptus: et cum descendente in uirginem totius diuinitatis plenitudine natus sit, filius hominis esse non potuerat, nisi prius dei filius fuisset*. sic *M*, quem secuti sumus, cum *filius enim hominis* quod *Np* exhibent intellegi non possit. — III, 10, 5 in *Np* *gloriae* pro *maiestatis* e Uulgata receptum est: cf. §. 4. — IIII, 13, 3 in *p* legitur *scito enim*, in *Nv* *scitote enim*, quod absurdum est. Cassianus enim neminem alium nisi Nestorium haereticum adloquitur. uerum sine dubio est *scito etenim*, quod *M* praebet. — V, 2, 1 scribendum est *Iesum Christum theodochon imaginem (magis Np) appellandum*. — V, 5, 1 in *Np* transposita sunt uerba *deus praeter te*, pro *praeter te deus*: cf. IIII, 9, 6. 11, 2 et 3. — V, 7, 4 *Np* male tradunt *inuisibilem dei filium* pro *inuisibilis dei filium*. — VI, 7, 2 *ex parte qua uis facias honorem, ex parte qua uis facias iniuriam* *M* recte: *qua uis . . . quā uis N, quam uis . . . quam uis p*.

Hi fere sunt loci quibus codicem *M* alteri familiae, id est *Npa* uel uni eorum, praefendum esse duximus. ceterum totum opus secundum *Npa* recensuimus, cum nobis persuaserimus huic familiae et in primis *N* passim fidem maiorem debere. *M* enim non solum persaepe uerba scriptoris pessime traiecta exhibet, sed etiam innumeris interpolationibus et lacunis la-

borat. quod ut saltem exemplis demonstretur — nam omnia persequi longum est — omissis eis locis, quibus uel lacunae apparent uel uerba traiecta sunt, de interpolationibus quibusdam insignibus disseremus. I, 2, 2 legendum cum *Np*: *Eunomius . . . licet similem sibi diuinam esse asseruerit trinitatem, diuersam tamen a se contendit.* contra in *M* haec extant: *licet similem sibi trinitatem in diuinitate esse concedat, equalem tamen non esse contendit.* — I, 5, 5 nouit deus sine sui corruptione misceri et tamen in ueritate misceri, et ita suscipere, ut nihil ei crescat augmenti. pro et ita in *M* legitur nouit in se ita. — I, 5, 6 *Np* recte exhibent conflati *quodammodo genere, M conflati alio modo uel genere.* — II, 5, 1 quamquam *Np* recte, quamquam quia *M*. — III, 6, 4 rogat Nestorium Cassianus quid factururus esset, si ei similiter ut Paulo apostolo dominus subito lumine diuino clarus appareret? num dubitaret dominum et agnoscere et deum confiteri? *dic mihi, quaeso, inquit, si te inopinantem fulgor ille circumdaret et perculsum atque perterritum splendor immensi luminis consterneret iaceresque in tenebris oculorum atque errorum tuorum, quas tibi inmensus et ineffabilis pauor mentis augeret, . . . quid diceres?* cum in archetypo pro *inmensus* scriptum fuisset *immensas*, in familia *M* ineptissima interpolatione uocabulum *angustias* ante *pauor* additum, *ineffabilis* uero in *ineffabiles* mutatum est. — II, 7, 2 in *Np* recte *disparatio* scriptum extat, in *M* *disseparatio dispatio*. — II, 7, 3 pro *inseparabilem M* exhibet *geminam pēnitus*. — II, 7, 6 *M*: *alterum enim <e duobus> fieri necesse est*, II, 8, 2 *caro* pro *mater*. — III, 11 pro uerbis *qui habere me forsā alios quorum utar testimoniis non arbitraris M* praebet: *quia habere me forsā praeterea quibus usus sum testimonia non arbitraris*. — III, 15, 3 Cassianus inter uirtutes apostoli Petri praedicat *innocentiam peritam*, e quibus uerbis in *M* factum est *innocentem periciam*. — III, 6, 3 inter memorauit et audi *M* haec uerba nescio unde petita habet: *Oportuerat itaque quisquis es. O (sic!)*. — V, 8, 2 e uestigiis codicum meliorum (*unitati unitas N¹p*, *uniti unitas N²a*) restitui *uniti diuinitas. M* ex interpolatione praebet *sibi diuinitatis unitas*.

Porro ut probemus quanta auctoritas familiae *Np*a etiam in singulis scriptoris uerbis restituendis sit tribuenda, aliquot locos hic tractabimus, plerosque commentario critico reservaturi. I, 2, 1 in *p* traditum est *photiniani*, in *M* *futiniani*, in *N* uero *phitoniaci*: in quo nihil aliud latere quam *photiniaci* et per se probabile est et insuper confirmatur Eucherii codice Casinensi 439 saec. VIII—X, ubi fol. 78^b *fotiniaci* nominantur (Reifferscheid BPLI uol. II, p. 369). — II, 6, 1 *tum p* recte, *totum N*, *tunc M*. — III, 3, 1 non est cur cum *M* scribatur *Christum secundum carnem*: cf. 3, 3. 5, 2. — III, 4, 3 *missione p* recte, *iussione NM*. — III, 6, 1 *simul mecum N*, *mecum simul Mp* et Uulgata. — III, 6, 3 *inaestimabili maiestatem dei luce fulgentem Np*, *inextimabilem M*, unde *inaestimabilem v* inepte. — III, 6, 7 *N* solus formam rariorem *semianimus* seruauit. — ibid. *sufficitque p* recte, *sufficitque NM*. — III, 6, 8 *christi Np*, *christus M* et Uulgata: cf. V, 4, 1. Conl. I, 19, 2. — III, 7, 3 *dei* Cassianum legisse in loco Pauli ad Rom. 14, 10, non *Christi*, ut *M* cum Uulgata habet, ex argumentatione eius patet. cum enim probare uellet tribunal dei et Christi idem esse, duos locos similes protulit, quorum in altero tribunalis Christi, in altero tribunalis dei mentio fit. itaque colligit: *uides ergo unum atque idem tribunal dei futurum esse quod Christi et infra pergit: quia apostolus in alia nos manifestandos epistula ante tribunal Christi, in alia ante tribunal dei dixit*. — ibid. et III, 13, 4 *flectet (χάμψει) N* recte, *flectetur Mp* e Uulgata. — III, 13, 1 *deum coram ipse confessus sit Np*, *coram deo M*. — III, 14, 2 *super terram*] cf. Conl. XXII, 13, 3. — III, 16, 2 *columbam et (et om. Mp et Uulgata) uenientem (περιστερὰν, καὶ ἐρχόμενον) N*. — III, 6, 7 in *similitudine (= ἐν ὁμοιώματι) Np*: in *similitudinem M* e Uulgata. — III, 7, 2 *p* solus *ne* ante *necesse* seruauit. — III, 9, 6 *M* omisit *serui (δούλοι)* et post *manicis* addidit *pergent*, utrumque e Uulgata: cf. 11, 1 et uerba Graeca Esaiæ 45, 14. — III, 11, 2 *uere enim magnae sunt haec uincula et ineffabilis caritatis N* solus recte: *magna Mp* inepte. — III, 12, 3 *non est autem humanae opis redimere populum a captiuitate peccati p*: *opus N*, *opes M*. — V, 9, 3 *negato p* recte: *nega tu NMv*.

— VI, 1, 2 *etiamsi ea sensu ipso non capiant p: ipsa NM.*
 — VI, 2, 1 *sicut . . . sic a solus recte: si . . . si N'Mp, sic . . . sic N².* — VI, 2, 2 *ex se milibus Np: ex similibus M, ex seminibus v.* — *ibid. saturandos p solus recte.*

CAP. VII. DE LOCIS SCRIPTURAE SACRAE A CASSIANO ADLATIS.

Quod Cuyckio et Ciacconio uisum est Cassianum plerosque locos scripturae quos profert e uulgata editione deprompsisse, id nunc codicum auctoritate nisi omnino negare possumus. non quidem ignorat Hieronymi translationem eamque emendatorem esse significat. cf. Conl. XXIII, 8, 2: *si in sanctis suis non confidit, et in angelis suis repperit prauitatem* (Iob 15, 15 sec. LXX), *siue, ut emendatior translatio habet: ecce inter sanctos eius nemo inmutabilis, et caeli non sunt mundi in conspectu eius* (idem locus sec. Ulgatam). emendatior scilicet ea translatio uisa est, quae Hebraicam exprimebat ueritatem. cf. Inst. XII, 31: *super quem requiescet spiritus meus nisi super quietum et humilem et trementem uerba mea* (Esai. 66, 2)? *siue secundum exemplaria quae Hebraicam exprimunt ueritatem: ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem uerba mea* (idem locus sec. Uulg.)? similiter N III, 3, 3 *obsecro, domine, provide alium quem mittas, quod in Hebraeorum uoluminibus multo euidentius legitur: obsecro, domine, mitte quem missurus es, et N V, 5, 2: quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius: quia in quo reputatus est ipse* (Esai. 2, 22)? *uel, ut uerius atque euidentius in Hebraeo est: quia excelsus reputatus est ipse.*¹⁾ alio loco (Inst. VIII, 21)

¹⁾ Non *excelsus*, sed uerba *in quo* (scil. pretio) sensum Hebraicum exprimunt: cf. Gesenii Lexicon² p. 343^b, ubi hic locus uertitur et explicatur: *cuius rei hic aequiparandus est? i. e. quanti hic aestimandus est?*

uerba uulgatae editionis in euangelio Matth. 5, 22: *qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio* defendit et uera esse adfirmat, dicens id quod in quibusdam exemplaribus additum sit *sine causa* (εἰχρή) postea adiectum esse ab eis *qui amputandam iram pro iustis causis minime putauerunt*, capitulumque his uerbis finit: *melius tamen est ita tenere, ut et nouella exemplaria multa et antiqua omnia inueniuntur esse perscripta*. item Conl. VIII, 10, 1 etsi locum Geneseos 3, 1 omnino secundum LXX profert, tamen distinguit inter *sapientior* (= σοφωτέρως) et id quod libri Hebraici expriment atque ex eis in Uulgatam transiit *callidior*. — hi sunt loci quibus Cassianus uulgatam editionem disertis uerbis respexit. hic illic etiam ad uerbum eam sequitur, sed multo saepius et in uetere et in nouo testamento citando aut paulum ab ea discedit aut uerba Graeca accurate reddit. omnino autem multis et diuersis scripturae sacrae exemplaribus usus esse uidetur, quoniam et Inst. VIII, 21, quem locum supra posuimus, contendit nouella exemplaria (Latina scilicet) multa et antiqua omnia uerba *sine causa* omittere et Inst. I, 2, 1 postquam locum apostoli ad Timotheum I, 6, 8 *habentes autem alimenta et opera, his contenti simus* adscripsit, statim adiungit: *opera, inquit, non uestimenta, ut in quibusdam Latinis exemplaribus non proprie continetur* (cf. Roensch², p. 318): cf. Inst. XII, 27, 1 *simulacrorum siue idolorum seruitus*, Conl. VIII, 21, 3 *semen illud Seth pro merito sanctitatis angeli dei siue ut diuersa exemplaria continent filii dei uocati sunt*, XXIII, 17, 7 *carbunculus siue calculus*, XXIII, 2, 2 *reliquerit siue oderit*, XXIII, 24, 1 *uende siue dimitte*, N V, 15, 1. — multo certius autem eius rei argumentum hoc est, quod ipse in iisdem locis sibi non constat, sed sane multos modo his modo illis uerbis mutatis adfert. inter quae uel maxime insigne est quod Conl. XXII, 13, 5—6 e psalmo 36, 23—24 primum *non conturbabitur* (ita BFO) profert, tum bis deinceps *non conlidetur*. at, dicet aliquis, primo loco non BFO, sed βv (*non conlidetur*) uerum exhibent. quod equidem prorsus nego. cum enim textus Graecus habeat οὐ καταρᾶθήσεται. = *non conlidetur*, quis praestabit

nullo tempore et in nullum exemplar lectionem uariantem *κατα(τα)ραχθήσεται* = *conturbabitur* inreperere potuisse? hac argumentatione ductus cum *BFO* errare malui quam cum interpolatis textum uulgatum sequi. simili ratione etiam reliquis locis omnibus, ubi diuersitas lectionis in scripturis sacris conspicitur, solos codices optimos respexi, temerarium esse ratus rem ita instituere, ut loci scripturae sibi concordent, praesertim cum et discrepantia librorum tam late pateat, ut illud nisi per uim et arbitrium effici non possit, et Cassianum ipsum modo hanc modo illam uersionem sequi, modo uerba scripturae sacrae ad sua conformare et adcommodare, interdum etiam unum seu conpluria uerba quae ad rem non pertinent omittere, alias siue explicandi causa siue ut uerba scripturae commodius inserantur quaedam addere indiciis certissimis conprobetur. neque uero manifesti erroris exempla desunt, quibus eum nonnumquam soli memoriae confisum eiusque infirmitate deceptum scripturae locos adtulisse conuincitur. male autem uel librarii uel editores talia corrigere temptauerunt: cf. Conl. I, 19, 3. VI, 11, 3. VII, 13, 3. 32, 3. XV, 1, 4. XVII, 25, 13. XXIII, 24, 7. 25, 6. N II, 5, 1. ut autem euidentius appareat quae qualesue diuersitates iis locis de quibus loquimur intercidant quosue iisdem semper uerbis commemoret Cassianus, infra eorum conspectum addidi.

Locī diuersis uerbis adlati.		Locī iisdem uerbis adlati.
Ex. 22, 29.		
C XXI, 7, 25.	C XXI, 32.	
<i>offerēs non tardabis offerre</i>		Gen. 1, 26
<i>domino deo tuo . . om.</i>		— — 31
Deut. 13, 1—3.		— 3, 5
C XIII, 14, 5.	C XV, 1, 6 (e Uulgata).	— 6, 3
<i>inter uos propheta . in medio tui prophetae</i>		— 12, 1
<i>seruiamus diis alienis sequamur deos alienos</i>		— 37, 4
<i>ignoratis ignoras et seruiamus</i>		Leu. 7, 19—20
	<i>eis</i>	Deut. 6, 4
<i>ne audias non audies</i>		— 9, 4—5
<i>temptans temptat te . temptat uos</i>		

Loci diuersis uerbis adlati.

tutus *uester*
om. *ut palam fiat*
diligas eum . . . *diligatis eum an non*
corde tuo et custodias corde et in tota ani-
mandata illius an ma uestra
non

Deut. 23, 10—11.

C XII, 2, 3.

C XXII, 5, 5.

fuerit *quis*
est *sit*
lauetur *abluetur (lauetur*
BFO)

Iud. 3, 1—2 et 4.

C III, 6, 4.

C XIII, 14, 8.

secundum Uulgatam sententiae scripturae
 exceptis paucis inter se confusae et
 multum discrepan-
 tes

Iud. 3, 9 et 15.

C III, 4, 5.

N III, 12, 2.

qui suscitauit eis . . *et suscitauit eis do-*
minus
et misit eis dominus et suscitauit eis

Iob 1, 9—10.

C III, 6, 2.

C XIII, 14, 1.

uniuersamque . . . *et uniuersam*

Ps. 6, 7.

C VIII, 29, 1.

C XX, 6, 1. 8, 2.

lacrimis *in lacrimis*

Ps. 31, 5.

C XX, 6, 1.

C XX, 7, 3.

peccatum *delictum*

XVII. Cass. 1.

Loci iisdem uerbis
adlati.

III. Reg. 22, 22

Ps. 4, 5

— 5, 7

— — 9

— 16, 5

— 25, 2

LXXXII

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
Ps. 36, 23—24.		
C III, 12, 5.	C XXII, 13, 5—6.	
<i>conlidetur</i>	<i>conturbabitur</i> et de- inde bis <i>conlidetur</i>	Ps. 33, 10 — 35, 12 — 38, 2—3 — 49, 3 — 58, 11 — 62, 9 — 67, 29 — 69, 2 — 72, 28 — 73, 19 — 80, 12 — — 14 — 81, 6 — 87, 14 — 89, 17 — 93, 17—19 — 101, 28 — 117, 13—14 — 118, 106 — — 147 — — 165 — 126, 1 — 132, 2 — 138, 14 — 140, 2 — 142, 2 — 145, 7—8
Ps. 52, 6.		
Inst. XI, 12.	Inst. XI, 19, 1.	
<i>deus</i>	<i>dominus</i>	
Ps. 73, 21.		
C III, 9, 1.	C X, 11, 1.	
<i>laudabunt nomen tuum</i>	<i>laudabit nomen do- mini</i>	
Ps. 93, 10.		
C III, 14.	C XIII, 9, 4.	
<i>doces</i>	<i>docet</i>	
Ps. 101, 7.		
Inst. XII, 8, 3.	C XVIII, 6, 4. XVIII, 8, 4.	
<i>pellicano solitario</i>	<i>pellicano solitudinis</i>	
Ps. 101, 10.		
C VIII, 29, 4.	C XX, 8, 6 (e Uulgata).	
<i>sicut</i>	<i>tamquam</i>	
<i>manducaui</i>	<i>manducabam</i>	
<i>potulum</i>	<i>potum</i>	
Ps. 115, 16.		
C XI, 9, 2.	C XIII, 10, 2. XX, 7, 3.	
<i>tu</i>	om.	
Ps. 118, 148.		
Inst. III, 3, 10. C XIII, 12, 10.	C XXI, 26, 3.	
<i>ad diluculum</i> . . .	<i>ad te diluculum</i>	
Ps. 130, 2.		
Inst. I, 3.	Inst. XII, 6, 2.	
<i>si non</i>	<i>nisi</i>	

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
Prou. 3, 9.	C XXI, 2.	
C XXI, 22, 2.	C XXI, 2.	
<i>deum</i> (cf. Inst. X, 19) . . . <i>dominum</i> (τὸν κύριον)		Prou. 4, 23
Prou. 16, 5.		— 5, 22
Inst. XII, 6, 2.	Inst. XII, 21, 3.	— 9, 1
<i>apud deum</i> <i>ante deum</i>		— — 10
Prou. 16, 25.		— 14, 23
C I, 20, 8.	C XX, 9, 5.	— — 29
<i>rectae esse uiro</i> . . . <i>apud homines rectae</i>		— 15, 19
Prou. 16, 26.		— 16, 32
C VII, 6, 2. XII, 5, 2.	C XXIII, 26, 13.	— 23, 35
<i>uir</i> <i>homo</i>		— 27, 7
Prou. 19, 3.		— 28, 19
C XII, 8, 3.	C XXIII, 25, 5.	
<i>uias suas</i> <i>uias eius</i>		
Prou. 24, 11.		
C II, 13, 10.	C XVII, 19, 6.	
<i>eruere . . . redimere</i> . . . <i>erue . . . redime</i>		
Eccles. 7, 29.		
C VII, 4, 3.	C XIII, 12, 2.	
<i>deus fecit</i> <i>fecit deus</i>		Eccles. 5, 4
<i>quaesierunt</i> <i>quaesiuerunt</i>		— 7, 9
Eccles. 8, 11.		— — 21
C II, 11, 4.	C VII, 8, 3.	— 10, 4
<i>om.</i> <i>enim</i>		— — 11
Sap. 1, 4—5.		
C XIII, 2.	C XIII, 16, 2 (cf. Uulgata).	
<i>namque</i> <i>enim</i>		
<i>odit</i> <i>effugiet</i>		
Esai. 6, 10.		
C XIII, 12, 4.	C XIII, 18.	
<i>incrassatum</i> <i>excaecatum</i>		Esai. 1, 16
<i>oculis</i> <i>oculis suis</i>		— 2, 22 (cf. N
		V, 5, 2)
		— 9, 6—7
		6*

LXXXIII

Loci diuersis uerbis adlati.	
Esai. 14, 13.	
Inst. XII, 8, 1 (e Uulgata).	C V, 7, 2. VIII, 8, 3.
<i>exaltabo</i>	<i>ponam</i>
Esai. 45, 14.	
N IIII, 9, 6.	N IIII, 11, 1.
<i>erunt serui: post te</i>	<i>erunt et post te</i>
Esai. 58, 3.	
C XXI, 14, 5.	C XXIII, 26, 13.
<i>ecce (Uulg.)</i>	<i>quia (γράφ)</i>
Esai. 64, 6.	
C XXIII, 4, 2.	C XXIII, 17, 4.
<i>sicut</i>	<i>tamquam</i>
Esai. 66, 18.	
C VII, 4, 4.	Inst. VIII, 20, 3.
	C XVII, 14, 1 (e Uulgata).
<i>ecce ego uenio ut con-</i>	<i>ego autem opera (opera</i>
<i>gregem opera et co-</i>	<i>eorum</i> Inst. VIII, 20, 3)
<i>gitationes eorum</i>	<i>et cogitationes eo-</i>
	<i>rum uenio ut con-</i>
	<i>gregem</i>
Hierem. 1, 18—19.	
C XVIII, 13, 5.	C XXIII, 25, 2.
<i>principibus eius . . .</i>	<i>principibus</i>
<i>ait dominus ut eruam</i>	<i>ut eruam te ait do-</i>
<i>te</i>	<i>minus</i>
Hierem. 2, 19.	
C XXIII, 9, 3.	C XXIII, 24, 4.
<i>quia (ita scribendum est)</i>	<i>quoniam</i>
Hierem. 5, 3.	
C VI, 11, 6.	C XIII, 7, 2.
<i>super petram</i>	<i>om.</i>

Loci iisdem uerbis adlati.

Esai. 50, 11
— 58, 6
— — 9
— — 13—14
— 64, 1
— — 5
— 66, 23

Hierem. 5, 21
— 17, 16

Loci diuersis uerbis adlati.	Loci iisdem uerbis adlati.
Hierem. 17, 5.	
C XXIII, 2, 3. N V, 9, 5.	
<i>maledictus homo . . . maledictus</i>	
Hierem. 48, 10.	
Inst. III, 33. C XXI, 22, 4 (e Uulgata).	
<i>neglegenter fraudulententer</i>	
Thren. 3, 27.	
C XVIII, 6, 4. C XVIII, 8, 4.	
<i>beatus beatus uir</i>	
Baruch 3, 38.	Baruch 3, 11
N III, 9, 1 (e Uulgata). N V, 5, 1.	
<i>post haec postea</i>	
Ezech. 20, 25.	Ez. 11, 19—20
C XXI, 33, 7. C XXIII, 4, 3.	
<i>iustificationes iustitias</i>	Osee 4, 12
Ezech. 33, 14—15.	— 7, 9
C XVII, 25, 12. C XVII, 25, 16.	— 10, 12
<i>si sin autem</i>	Mich. 7, 5
Malach. 1, 6.	
C XI, 9, 1. C XI, 13, 4.	
<i>timet timebit</i>	
Matth. 5, 23.	
Inst. VIII, 13. C XVI, 6, 6.	Matth. 4, 3
<i>si ergo offers si offers</i>	— — 6
Matth. 5, 24.	— 5, 3
Inst. VIII, 13. C XVI, 6, 6. C XVI, 15.	— — 8
<i>sic ueniens tunc ueniens</i>	— — 22
Inst. VIII, 13. C XVI, 6, 6. 15.	
<i>offeret offers</i>	
Matth. 5, 28.	
Inst. VI, 12. C V, 11, 4. XII, 2, 4.	
<i>quicumque uiderit . . qui uiderit</i>	

Loci diuersis uerbis adlati.	
Matth. 5, 39.	
C VIII, 3, 5. XVI, 20. 22, 2.	C VIII, 24, 4. XXI, 32, 4.
<i>si quis</i>	<i>qui</i>
C VIII, 3, 5. 24, 4. XVI, 20.	C XXI, 32, 4.
22, 2.	
<i>et alteram</i>	<i>alteram</i>
Matth. 7, 6.	
C VII, 29 (Uulgata).	C XIII, 17, 2.
<i>nolite dare</i>	<i>ne dederitis</i>
<i>mittatis</i>	<i>miseritis</i>
Matth. 9, 6.	
C XIII, 16, 3 (Uulgata).	N VII, 19, 4.
<i>lectum</i>	<i>grabatum</i>
Matth. 10, 8.	
C XV, 1, 2.	N VII, 20, 1 (Uulgata).
<i>daemonas</i>	<i>daemones</i>
Matth. 15, 19.	
Inst. VI, 2 (Uulgata).	C XXIII, 1, 5.
<i>exeunt</i>	<i>procedunt</i>
Matth. 16, 19.	
C XXII, 13, 3 (Uulgata).	N III, 14, 2.
<i>quodcumque</i>	<i>quae</i>
<i>super terram, erit li-</i>	<i>in terris, ligata erunt</i>
<i>gatum</i>	
<i>quodcumque</i>	<i>quaecumque</i>
<i>erit solutum</i>	<i>erunt soluta</i>
Matth. 18, 11.	
C VIII, 34, 11.	N III, 7, 2 (Uulgata).
<i>uenerat</i>	<i>uenit</i>
Matth. 19, 21.	
C XXIII, 24, 1.	reliquis locis.
<i>uende (siue dimitte)</i>	<i>uende omnia quae ha-</i>
<i>omnia tua</i>	<i>bes</i>

Loci iisdem uerbis adlati.	
Matth. 5, 37	
—	— 44
—	6, 12
—	7, 22—23
—	8, 8
—	9, 4
—	10, 38
—	11, 12
—	— 28
—	— 29
—	— 30
—	13, 13
—	16, 16
—	— 26
—	18, 19
—	19, 28

Loci diuersis uerbis adlati.				Loci iisdem uerbis
Matth. 19, 29.				adlati.
C XXI, 5, 2.	C XXIII, 26, 1.			
<i>aut agrum</i>	<i>aut agros</i>			Matth. 21, 22
	Luc. 1, 35.			— 25, 34
C V, 5.	N II, 2, 3 et 4 et 7. 6, 4—5.			— — 35
	VII, 26, 1.			— 26, 24
<i>superueniet</i> (N II, 2, 7.	<i>ueniet</i>			— — 39
6, 4. VII, 26, 1)				
<i>ex te nascetur</i> (N II,	<i>nascetur ex te</i>			Luc. 2, 11
7, 2)				— 3, 6
	Luc. 4, 23.			— 4, 9
C XVI, 23.	Inst. VIII, 5.			— 10, 20
om.	<i>prius</i>			— 11, 15
	Luc. 9, 62.			— 12, 35
Inst. III, 36, 1.	Inst. VII, 15, 3.			— 15, 19
<i>ac respiciens</i>	<i>et respiciens</i>			— 17, 21
	Luc. 10, 41—42.			— 23, 34
C I, 8, 2.	C XXIII, 3, 1.			— — 43
<i>erga plurima</i>	<i>circa multa</i>			
	Luc. 14, 26.			
C III, 4, 2.	C XXI, 9, 6.	C XXI, 32, 3.	C XXIII, 2, 2.	
<i>odit</i>	<i>oderit</i>	<i>oderit</i>	<i>reliquerit</i>	
			(siue <i>ode-</i>	
			<i>rit</i>)	
om.	<i>et fratres</i>	<i>et filios</i>	<i>et sorores</i>	Ioh. 1, 3
	<i>et sorores</i>	<i>et fratres</i>	<i>et uxorem</i>	— — 11
		<i>et sorores</i>	<i>et agros</i>	— — 14
	om.	om.		— — 17
				— — 29
	Ioh. I, 32			— 3, 13
N VII, 17, 1.	N VII, 21, 1.			— 4, 50
<i>quasi</i>	<i>sicut</i>			— 5, 6
	Ioh. 6, 44.			— — 30
C XIII, 9, 2.	C XIII, 10, 3 (Uulgata).			— 6, 38
<i>uenit</i>	<i>potest uenire</i>			— — 63

LXXXVIII

Loci diuersis uerbis adlati.	Loci iisdem uerbis adlati.
Ioh. 10, 18.	
Inst. III, 3, 5. C VIII, 34, N V, 12, 2. 11. XXII, 11, 5.	
<i>tollit animam meam potest a me tollere</i> <i>a me animam meam</i>	Ioh. 8, 34
Ioh. 12, 26.	— — 44
C I, 14, 1. XII, 16, 3. C XX, 9, 5.	— — 58
<i>ubi sum ego . . . ubi ego sum</i>	— 11, 27
Ioh. 13, 2.	— 14, 23
C I, 19, 3. C VII, 14.	— 15, 5
<i>Iudae om.</i>	— — 14
Ioh. 13, 34.	— 16, 15
C XV, 7, 3. C XVI, 14, 3.	— 17, 24
<i>ut et uos diligatis . et uos diligite</i>	— 20, 28
Ioh. 13, 35.	
C XV, 7, 3. C XVI, 6, 5.	
<i>quia quod</i>	
Ioh. 14, 10.	
Inst. XII, 8, 2. Inst. XII, 17, 1.	
<i>sed pater meus . . pater autem</i>	
Act. 3, 6.	
C XIII, 16, 5. N VII, 19, 1.	
<i>Nazareni om.</i>	Act. 1, 1
Act. 4, 32.	— 4, 34—35
Inst. II, 5, 1. C XII, 2, 5. C XVI, 6, 4.	— 15, 10—11
XVIII, 5, 1.	— 20, 34
<i>possidebat possidebant</i>	— — 35
Rom. 7, 19.	
C XX, 12, 2. C XXII, 14. 15, 2. XXIII, 1, 1. 13, 4.	
<i>nolo odi</i>	Rom. 1, 26 et 28
Rom. 7, 20.	— 2, 15—16
C XXII, 14. XXIII, 1, 1. C XXII, 15, 2.	
<i>hoc facio hoc ago</i>	

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
Rom. 7, 22—23.		
C XXII, 14.	C XXII, 15, 2.	
om.	<i>enim</i> (= C XXIII, 1, 1)	Rom. 7, 24
<i>quae est</i> (= C XXIII, 1, 1)	<i>quod est</i> (= C XXIII, 13, 4)	— 8, 3
		— — 26
		— — 28
		— 9, 5
		— — 16
		— 10, 2
		— 11, 33
		— 13, 14
Rom. 7, 25.		
C XXII, 13, 7. 14. XXIII, 15, 1. 17, 7.	C XXIII, 10, 2.	
<i>per Iesum Christum</i>	<i>per dominum nostrum</i>	
<i>dominum nostrum</i>	<i>Iesum Christum</i>	
Rom. 8, 2.		
C XXIII, 13, 3.	C XXIII, 15, 7.	
<i>liberauit me</i> . . .	<i>liberauit te</i>	
Rom. 8, 9.		
C III, 10, 2.	N III, 7, 6.	
<i>non estis in carne</i> .	<i>in carne non estis</i>	
Rom. 9, 3.		
C XXIII, 5, 7.	C XXIII, 16, 3. N III, 1, 1.	
<i>ipse ego anathema esse</i>	<i>anathema esse ipse ego</i>	
Rom. 9, 4.		
C XXIII, 5, 7.	N III, 1, 1.	
<i>cognati</i>	<i>cognati mei</i>	
I Cor. 1, 23—24.		
N III, 8, 1.	N VI, 12, 1.	
<i>qui salui fiunt</i> . .	<i>uocatis</i>	I Cor. 2, 6
<i>atque Graecis</i> . .	<i>et Graecis</i>	— — 9
I Cor. 1, 30.		
Inst. V, 4, 2.	N VII, 18, 2.	
<i>ex deo sapientia</i> . .	om.	
<i>iustitia sanctitas</i> . .	<i>iustitia et sanctificatio</i>	
I Cor. 2, 8.		
N III, 10, 4.	N VII, 7, 2 (Uulgata).	
<i>agnouit</i>	<i>cognouit</i>	

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
I Cor. 3, 22.		
C XI, 7, 4.	C XXIII, 26, 4 (Uulgata).	
<i>omnia uestra</i> . . .	<i>omnia enim uestra</i>	I Cor. 3, 16
I Cor. 4, 7.		— 9, 24
Inst. XII, 10.	C III, 16, 4.	— — 26—27
<i>quid enim habes</i> . . .	<i>quid habes</i>	— 10, 9
I Cor. 8, 6.		— — 33
N III, 6, 1.	N VI, 21. 22, 4. VII, 7, 2.	— 12, 8—9
<i>dominus noster</i> . . .	<i>dominus</i>	— — 11
I Cor. 10, 13.		— 13, 4—7
C III, 17.	C XIII, 14, 7.	— 15, 10
<i>permittet</i>	<i>permittat</i>	— — 28
<i>super</i> (cf. C III, 6, 3)	<i>supra</i>	
I Cor. 12, 31.		
C XI, 12, 7.	C XV, 2, 2.	
<i>uobis uiam</i>	<i>uiam uobis</i>	
I Cor. 13, 3.		
C I, 6, 2. XI, 12, 7.	C III, 7, 7—9.	
<i>in cibos pauperum om-</i>	<i>omnes facultates meas</i>	
<i>nes facultates meas</i>	<i>in cibos pauperum</i>	
C III, 7, 10.		
<i>autem non habuero</i> .	<i>uero non habuero</i>	
I Cor. 13, 8.		
C I, 11, 1.	C XI, 12, 8. 13, 7. C XI, 6, 1. 9, 1.	
<i>excidit.</i> . . .	<i>excidet</i> . . .	<i>cadit</i>
I Cor. 15, 50.		
C III, 10, 2.	C XX, 8, 10.	
<i>non possidebunt</i> . . .	<i>possidere non possunt</i>	
II Cor. 5, 16.		
C X, 6, 2.	N III, 3—6.	
<i>secundum carnem Chri-</i>	<i>partim: secundum car-</i>	II Cor. 4, 18
<i>stum</i>	<i>nem Christum, par-</i>	
	<i>tim: Christum se-</i>	
	<i>cundum carnem</i>	

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
II Cor. 5, 19.		
N III, 1, 4.	N III, 11, 3.	
<i>deus enim</i> <i>quoniam deus</i>		II Cor. 6, 7—8
II Cor. 8, 9.		— — 14
Inst. XII, 8, 2.	N VI, 16, 2.	— — 16
<i>cum diues esset, pau-</i>	<i>egenus factus est, cum</i>	— 7, 10
<i>per effectus est</i>	<i>esset diues</i>	— 11, 27
II Cor. 10, 4—5.		— 12, 8
C VII, 5, 4.	N VII, 1, 2.	— 13, 3
<i>purgantes</i> <i>destruentes</i>		
<i>in oboedientiam</i> . . . <i>in oboedientia</i>		
II Cor. 12, 9.		
C VII, 5, 9.	CVI, 3, 6. XXIII, C VIII, 34, 10. 25, 1. XIII, 6, 5.	
<i>uirtus enim</i> . . . <i>quia uirtus</i> . . . <i>nam uirtus</i>		
II Cor. 12, 10.		
C VI, 3, 6.	C XXIII, 23, 2.	
<i>placeo</i> <i>conplaceo</i>		
Gal. 4, 26.		
C XIII, 8, 3.	C XIII, 8, 4. XXIII, 24, 6.	
<i>mater nostra</i> <i>mater omnium no-</i> <i>strum</i>		Gal. 1, 1
Gal. 5, 2.		— 2, 20
C XVII, 20, 4.	C XXIII, 16, 3.	— 4, 4
<i>ecce ego Paulus dico</i>	<i>ego ipse Paulus dico</i>	— 6, 2
<i>uobis quia si</i>	<i>uobis si</i>	
Gal. 5, 17.		
C III, 10, 3.	rell. locis.	Eph. 2, 3
<i>et spiritus</i> <i>spiritus uero</i>		— 3, 16—17
Eph. 4, 26.		— 4, 10
Inst. VIII, 9. C II, 4, 1.	C XVI, 6, 7. 17, 1.	— — 13
<i>iracundiam uestram</i>	<i>iracundiam tuam</i>	— — 19
		— — 31

Loci diuersis uerbis adlati.	Loci iisdem uerbis adlati.
Eph. 5, 3.	
C V, 19, 3. C XII, 3, 2.	
<i>et auaritia . . . aut auaritia</i>	Eph. 5, 5
Eph. 5, 31.	— — 32
N V, 11, 3. N V, 12, 2.	— 6, 12
<i>adiungetur ad uxorem adhaerebit uxori suae suam</i>	— — 16—17
Phil. 2, 6—8.	
Inst. XII, 8, 1. Inst. XII, 28. N III, 6, 7.	
<i>esset in forma dei . in forma dei esset se (= XII, 28. N VI, 19, 3) semet ipsum (= N VI, 16, 2. C XVIII, 6, 6)</i>	Phil. 1, 23 — 2, 4 — — 13
Phil. 3, 13—14.	
Inst. V, 17, 2. C I, 5, 2 (cf. XX, 8, 11).	
<i>obliuiscens posteriora quae posteriora sunt obliuiscens</i>	
<i>in priora . . . in ante (= C VI, 14, 1)</i>	
<i>dei . . . domini</i>	
Phil. 3, 20.	
C III, 6, 4. 7, 2. C XII, 2, 1.	
<i>noster autem municipatus (cf. Inst. VI, 6) nostra autem conuersatio</i>	
Col. 1, 16.	
C VIII, 7, 4. N VI, 21.	
<i>quia . . . quoniam</i>	
Col. 2, 9.	
N V, 4, 4. N V, 4, 6. 14, 3. VII, 7, 2.	
<i>inhabitat . . . habitat</i>	
(uerba apostoli N VII, 7, 2 secundum Uulgatam, reliquis locis aliter collocata sunt)	

Loci diuersis uerbis adlati.	Loci iisdem uerbis adlati.
Col. 3, 5 fin.	
Inst. VII, 7, 5. C XII, 2, 1. Inst. XII, 27, 1.	
<i>auaritia (-am), quae est simulacrorum seruitus</i>	Col. 3, 5 <i>filargyria, quae est simulacrorumsiveido- lorum seruitus</i>
II Thess. 3, 7—8.	
Inst. X, 8 (Uulgata). C XXIII, 11, 5.	
<i>inquieti otiosi manducauimus ab ali- quo</i>	I Thess. 4, 11 — 5, 17 II Thess. 3, 6 — — 9
II Thess. 3, 10.	
Inst. I, 5. X, 12 t. 11. 12. C XXIII, 12, 3.	
<i>si quis non uult ope- rari</i>	<i>qui non operatur</i>
II Thess. 3, 11.	
Inst. X, 13 t. (Uulgata). Inst. X, 13.	
<i>audiuimus enim inter uos quosdam</i>	<i>audimus quosdam in- ter uos</i>
I Tim. 1, 9.	
C VIII, 24, 2. C XXI, 29, 3 (Uulgata).	
<i>iniustus autem. sed iniustus</i>	I Tim. 2, 4 — — 8 — 4, 8
I Tim. 3, 16.	
N V, 12, 1. VII, 18, 2 N VII, 17, 1. 18, 1. (Uulgata).	
<i>manifestatum est. . . apparuit</i>	
I Tim. 6, 8.	
Inst. I, 2, 1. Inst. VII, 11. 29.	
<i>alimenta et operimenta</i>	<i>uictum et uestimentum</i>
I Tim. 6, 10.	
Inst. VII, 6. XII, 27, 1. Inst. VII, 11 (Uulgata).	
<i>filargyria cupiditas</i>	II Tim. 4, 7—8

XCIII

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
I Tim. 6, 18.		
C III, 9, 3 (Uulgata).	C VI, 3, 2.	
<i>communicare</i> . . .	<i>communicent indigen- tibus</i>	Tit. 2, 11 — — 13
Hebr. 4, 12.		
C II, 4, 3.	C VII, 5, 7.	
<i>diuisionem</i>	<i>diuisiones</i> (= C VII, 13, 3)	
<i>ac medullarum</i> (= C VII, 13, 3)	<i>et medullarum</i> (= C XII, 8, 1)	
C II, 4, 3. VII, 5, 7. XII, 8, 1.	C VII, 13, 3.	
<i>penetrabilior omni</i> .	<i>acutior super omnem gladio ancipiti</i> . .	Hebr. 7, 3 — — 19 — 12, 6—7 — — 9 — 13, 8
Hebr. 4, 15.		
C V, 5.	C XXII, 9, 2.	
<i>similitudinem nostram</i>	<i>similitudinem</i>	
Hebr. 11, 37—38.		
Inst. I, 7.	C XVIII, 6, 2. XXI, 4, 2.	
<i>et pellibus</i>	<i>et in pellibus egentes angustiati ad- flicti</i>	Iac. 1, 12 — — 17
I Pet. 2, 22.		
C XI, 13, 8 (Uulgata).	C XXII, 12, 2.	
<i>nec</i>	<i>neque</i>	I Pet. 4, 8
II Pet. 2, 19.		
Inst. V, 13.	C VII, 25, 1.	
<i>uincitur</i>	<i>superatur</i>	
I Ioh. 1, 8.		
C XI, 9, 5.	C XX, 12, 3. XXIII, 19, 4 (Uulgata).	
<i>decipimus</i>	<i>seducimus</i>	I Ioh. 1, 10

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
I Ioh. 2, 23.		
N III, 7, 5.	N VI, 17, 1.	
<i>omnis qui negat filium,</i>	<i>qui non habet filium,</i>	
<i>nec patrem habet:</i>	<i>nec patrem habet:</i>	
<i>qui confitetur filium,</i>	<i>qui autem habet fi-</i>	
<i>et patrem habet</i>	<i>lium, et patrem ha-</i>	
	<i>bet</i>	
I Ioh. 4, 18.		
C XI, 7, 5. 12, 3.	C XI, 13, 3.	
<i>quoniam quia</i>		
I Ioh. 5, 16.		
C XI, 9, 5.	C XX, 8, 4.	
<i>petet petit</i>		
<i>peccantibus . . . peccanti</i>		
Apoc. 3, 16.		
C III, 12, 2.	C III, 19, 2.	
<i>frigidus esses aut ca-</i>	<i>calidus esses aut fri-</i>	Apoc. 3, 17
<i>lidus</i>	<i>gidus</i>	

CAP. VIII. DE INSTITUTIONUM ATQUE CONLATIO- NUM EPITOMA EIUSQUE TRANSLATIONE GRAECA.

Ea Cassiani opera, quae ad uitam solitariam spectant, diu multumque in Gallia ab hominibus eiusdem professionis expectata simul atque in lucem prodierunt summo cum fauore a monachis suscepta esse in primis Cassiodorius et Benedictus testantur. ille enim et in praefatione operis de institutione diuinarum scripturarum Cassianum eloquentissimum praedicat et cap. 29, quamquam doctrinam eius de libero arbitrio cum Prospero culpatur, tamen scripta lectione dignissima esse his uerbis significat: *Cassianum presbyterum, qui conscripsit de institutione fidelium monachorum, sedulo legite et libenter audite: qui*

inter ipsa initia sancti propositi octo principalia uitia dicit esse fugienda. hic noxios motus animorum ita competenter insinuat, ut excessus suos hominem paene uidere faciat et uitare compellat, quos antea confusione caliginis ignorabat. qui tamen de libero arbitrio a beato Prospero iure culpatus est: unde monemus ut in rebus talibus excedentem sub cautela legere debeatis: cf. exposit. psalm. LXVIII. Benedictus uero in Regula sua c. 42 praecipit: monachi omni tempore, siue ieiunii siue prandii fuerit, mox ut surrexerint a cena sedeant omnes in unum et legat unus collationes uel uitas patrum: cf. c. 73. sed cum haec Cassiani scripta partim propter Pelagianismi errores offensioni essent partim propter amplitudinem minus apta ad legendum atque percipiendum uiderentur, mox extiterunt qui uel retractandis eis uel in angustum cogendis monachorum usui melius se posse consulere arbitrarentur. recensuit ea Uictor Mattaritanus episcopus Afer, de quo Cassiodorius diu. lect. c. 29 haec refert: cuius (Cassiani) dicta Uictor Mattaritanus¹⁾ episcopus Afer ita domino iuuante purgauit et quae minus erant addidit, ut ei rerum istarum palma merito conferatur: quem inter alios de Africae partibus cito nobis credimus esse dirigendum. sed huius recognitionis exemplar nullum mansit: nam interpolationes, quae maximam partem in Conlationum codicibus et quidem recentioribus occurrunt, ad Uictorem referendas esse haud crediderim. contra epitome Institutionum uetustissima ab Eucherio Cassiani amico facta²⁾ hodie extat (Migne, Patrolog. tom. Lp. 867 sqq.). aliam epitomen Conlationum trium ille in manibus habuit qui translationem eius Graecam confecit: quae cum iam Photio patriarchae Constantinopolitano nota fuerit, hanc quoque ante decimum saeculum extitisse patet. translatio autem Graeca qua

¹⁾ Cassiodorii editio Parisina a. 1588 qua utor *Martyritanus* exhibet in textu, in margine *Mattaritanus*, quod uerum esse puto. nam in Notitia prouinciarum et ciuitatum Africae (prou. Byzac. 50) commemoratur Adelfius Mattaritanus, qui fortasse idem est atque is qui prou. Byzac. 25 Adelfius Maetaritanus nominatur.

²⁾ Gennadii Catalog. (ed. Herding) cap. LXIV: *Eucherius . . . et sancti Cassiani quaedam opuscula lato tensa sermone angusto uerbi resoluens tramite in unum coëgit uolumen.*

ratione instituta fuerit quasque partes operum Cassiani complexa sit, cum ex ipsius Photii uerbis tum ex eis quae uel Ciacconius rettulit uel nobis inuestigare contigit apparebit.

Photii Bibliotheca cod. 197 (ed. Imm. Bekker p. 160—161):

Ἀνεγνώσθη βιβλιῶδιον ἐν ᾧ ΚΑΣΣΙΑΝΟΥ μοναχοῦ, Ῥώμην λαχόν-
τος πατρίδα, περιῆσαν λόγοι β', ὧν ὁ μὲν Κάστορι ἐπισκόπῳ ἀνεγέ-
γραπτο, αὐτῷ πεποιημένῳ τὴν τῶν γεγραμμένων αἴτησιν. τύπους δ'
οὗτος καὶ κανόνας ἀπαγγέλλει, καθ' οὗς ἐβίου τὸ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ
συστήματα μοναδικῶν· κοινόβια δὲ αὐτὰ ὁ ἐκ τῆς ἐτυμότητος ὀνομάζει
λόγος. καὶ ὁ δεύτερος δὲ τῷ αὐτῷ προσπεφωνημένος ἐστὶ, περὶ τῶν
ὁκτῶ δὲ λογισμῶν τὴν ἐπιγραφὴν φέρει, οἷς γαστριμαργίαν, πορνείαν,
φιλαργυρίαν, ὀργὴν, λύπην καὶ ἀκηδίαν κενοδοξίαν τε καὶ ὑπερηφανίαν
ἐξάπτει. χρήσιμα δέ, εἴ περ τι ἄλλο, τὰ λόγια ταῦτα τοῖς αἰρουμένοις
τὸν ἀσκητικὸν ἀναδέχεσθαι ἀγῶνα. καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ δυνατόν αὐτοῖς
καὶ θεῖον περίεστιν, ὥστε καὶ μέχρι νῦν, εἴ τι κατὰ τοὺς τύπους του-
τούσι καὶ τὰ διατάγματα μοναστικῶν σύστημα πολιτεύοιτο, ἀνθεὶ τε ὡς
ἀληθῶς καὶ τῶν ἄλλων προλάμπει καὶ τῶν ἀρετῶν ὁράται ἐργαστή-
ριον, ὅς δὲ τούτους διεγράψατο, ἐπὶ μικροῖς τισι λειψάνοις τῶν ἀρετῶν
σαλεύει ἢ καὶ ναυαγίῳ περιδύεται. διὸ χρεῶν ἐστὶ μηδὲν τῶν ἐν αὐτοῖς
παραβεδομένων παρορᾶν· δεσποτικῆς γὰρ ταῦτα νομοθεσίας καὶ τῆς
εὐαγγελικῆς πολιτείας ἐστὶν ἀνάπτυξις τε καὶ ἐξάπλωσις. ἔστι δὲ αὐτῷ
οἰκεία τοῖς διανοήμασι καὶ τὰ ῥήματα, τό τε σαφὲς ἀποστιλβόντα, καὶ
τὸ ῥαδίως ταῖς ψυχαῖς καὶ ἀνεπαχθῶς ἐγχαράσσεσθαι τὴν χάριν κλη-
ρωσάμενα, ἅμα καὶ τὸ συμπεῖθειν καὶ ἔλκειν αὐτὰς πρὸς τὸ σπουδα-
ζόμενον. καὶ οὕτω πάντα σοφῶς τε καὶ δεξιῶς κέκραται καὶ διαμεμόρ-
φωται, ὥστε καὶ τροπολογίας ὁ δεύτερος λόγος ὑποβαλλόμενος, καὶ
πολὺν τὸ ἐπαγωγὸν ἔχων καὶ θελκτήριον, πλέον παρέχεται τὸ φοβοῦν
τε καὶ καταπληκτικὸν καὶ δυνατόν ἐπιστρέφειν πρὸς μετάνοιαν.

Καὶ τρίτον δ' ἐπὶ τούτοις λογίδιον συνανεγνώσθη, ὃ μετὰ τελευτῇ
Κάστορος τοῦ ἐπισκόπου τῷ διαδεξαμένῳ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς μονῆς,
δι' ἣν καὶ οἱ κανόνες ἐστάλησαν, προσπεφώνηται. ἔστι μὲν συγγενὲς
τοῖς προειρημένοις, διδάσκει δὲ τί τέ ἐστι διάκρισις, καὶ ὅτι μεῖζων αὕτη
τῶν ἄλλων ἀρετῶν, καὶ ὅθεν τίττεται, καὶ ὡς τὸ πλέον τῆς ἀνωθὲν
ἐστὶ δωρεᾶς. καὶ περὶ ἐξαγγελίας γραφικαῖς πίστεσιν, ὡς δεῖ ταύτην
πράττειν, κατασκευάζει, καὶ τίς ὁ σκοπὸς καὶ τί τὸ τέλος τῶν ἐν
τοῖς ἀσκητικοῖς ἀγῶσιν ἐξεταζομένων. ταῦτα Μωσέα τινὰ θαυμαστὸν ταῖς
ἀρεταῖς εἰσάγει διδάσκοντα καὶ πράγμασιν αὐτοῖς, μικροῦ κειμένοις ὑπ'

ἔσθιν, τὰ ῥήματα βεβαιούμενον. εἴτα Σερήνον οὐ δεύτερον τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ὁμοίᾳ χρώμενον διδασκαλίᾳ παριστάνει, ὡς τὸ μὲν μὴ παρενοχλεῖσθαι τὴν διάνοιαν ὑπὸ τῶν δαιμονίων ἀδύνατον εἶναι, τὸ δὲ συνωθεῖσθαι καὶ ἀναγκάζεσθαι καταπίπτειν πρὸς τὰ φαῦλα οὐκέτι, ἀλλ' ἡμέτερον καὶ τὸ διωθεῖσθαι τὴν ἔχλησιν καὶ τὸ παραδέχεσθαι αὐτήν· καὶ ὡς οὐ χωροῦντα διὰ τῆς ψυχῆς τὰ δαιμόνια τοὺς ἀνθρωπίνους οἶδε λογισμούς, ἀλλ' ἀπὸ τινων τεκμηρίων ἔξωθεν θηρᾷ τούτους· μόνης γὰρ εἶναι τῆς ἁγίας τριάδος τὸ διὰ ψυχῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων χωρεῖν. καὶ ὡς διάφορα φύλα δαιμονίων, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἄγρια καὶ κακωτικά λίαν, ἃ δ' ἦττον, καὶ ἄλλα εὐτράπελα. οἷς καὶ ὁ τρίτος συμπληροῦται λόγος, ἐπαγγελλομένου διαλαβεῖν τοῦ Σερήνου ἐν καιρῷ καὶ περὶ τοῦ ἡρωτημένου, ὅπερ ἦν, οὐ γὰρ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα· καὶ ἐξῆς. Λεόντιος δ' ἦν ὄνομα ὃ τοῦτ' ἐπὶ τρίτον λόγιον προσεφωνήθη.

Tres igitur libros Photius legerat: 1) epitomen Inst. ll. I—III. 2) epitomen Inst. ll. V—XII. 3) epitomen Conlationum I (de monachi destinatione uel fine), II (de discretione), VII (de animae mobilitate et spiritalibus nequitiiis). atque Photii uerbis optime congruunt ea quae de translationis Graecae exemplaribus mss. Uaticanis Ciacconius in praefatione editionis suae refert: *extant quidem, inquit, in Uaticana bibliotheca Collationes aliquot et octo postremi libri Institutionum in Graecam linguam conuersi, sed ab homine parum Latine docto et in sacris litteris negligenter uersato. nam, ut unum e multis locum proferam, quod Collat. 2 cap. 5 est scriptum de Herone quem quinquaginta annis in hac heremo commoratum et ille qui per incuriam in acheremo legisset et nomen esse loci proprium existimasset, sic uertit: τοῦτον γὰρ μεμνήμεθα πενήκοντα ἔτη ἐν ἀχερήμῳ διατρίψαντα etc. et paulo post pro cunctos in hac heremo constitutos πάντας τοὺς ἐν ἀχερήμῳ πατέρας transfert. testimonia uero sacrae scripturae uerbis multo diuersis ab iis, quae in Bibliis Graecis leguntur, profert. sed et ea quae dixi in compendium potius redacta quam integre conuersa sunt.* — haec Ciacconius. neque tamen translationis Graecae exemplaria manu scripta in sola bibl. Uaticana sed etiam in aliis bibliothecis maioribus extant ueluti Parisiis conplura et Uenetis cod. saec. XII de octo capitalibus uitiis, nec

non in Catalogo librorum mss. Graecorum bibl. imperialis Uindobonensis a Nesselio confecto aliquot huiusmodi libri describuntur: 'Theol. 104 chart. fol. 223^a—237^a: Epitome de octo capitalibus uitis et IIII Institutis. — 178 chart. fol. 24^a—45^a: Epitome septem priorum Collationum: ab ipso authentico contextu Latino ualde discrepat. — 121 membr. peruetustus fol. 206^a—219^b: Epitome quatuor librorum de institutis monachorum. fol. 219^b—247^a: Epitome septem priorum Collationum.' — ex his libris unum uetustissimum n. 121 saec. XIII eo consilio excussi atque excerpti, ut tandem aliquando certi quicquam de re nondum satis illustrata referri posset. apparuit autem eam libri partem, quae ad Institutiones pertinet (fol. 206^a—219^b), translationem esse epitomes ab Eucherio factae: ea uero, quae Photius de tertio libello, qui Conl. I, II, VII in compendium redactas continebat, disertis uerbis narrauit, ita confirmata et conprobata sunt, ut iam dubitari nequeat in codice Uindobonensi de tribus libellis quos Photius legerat duos, primum et tertium, extare. tertiam uero epitomen, id est Conl. I, II, VII, ab Eucherio confectam esse neque Gennadii uerbis '*quaedam opuscula*' potest confirmari neque ideo negari, quod eius exemplar mansit nullum: quamquam ipse ueri similis puto interpretem Graecum epitomen unam ab eodem factam auctore et tribus libellis distinctam in suam linguam conuertisse, quam duo opuscula diuersa auctorum diuersorum. sed iam ea ipsa quae e codice excerpti cum uerbis epitomes Institutionum et ipsarum Conlationum I, II, VII conparentur.

Cod. Uind. Graec. II. E. i. (antea
Theol. 121) saec. XIII.

Eucherii epitomes operum Cassiani
liber primus (Migne, tom. L).

fol. 206^a (rubr.) Τοῦ ὁσίου πα-
τρὸς ἡμῶν κασιαννοῦ τοῦ Ῥωμαίου
πρὸς Κάστορα ἐπίσκοπον περὶ δια-
τυπώσεως καὶ κανόνων τῶν κατὰ
τὴν Αἰγυπτὸν καὶ ἀνατολὴν κοινο-
βίων καὶ τῆς τούτων διαγωγῆς.

sequitur in hac pagina pro- cf. p. 867—868
oemium breuissimum

Cod. Uind.

fol. 206^b ἡνίκα τελειωθῇ ὁ ψαλμός (Inst. II, 7, 1), οὐ παραχρῆμα πρὸς γονυκλισίαν ὁρμῶσιν . . . τὰς ἱκεσίας (II, 7 fin.) ἀποπληροῦσιν . . . ἕως ἂν ὁ ποιῶν αὐτοῖς τὴν εὐχὴν κλίνη πρῶτος ἢ ἀναστῇ πρῶτος

fol. 207 (Inst. II, 10) ὅτε οὔτε πύσμα προπέμπεται οὔτε βῆξ διηχεῖ, οὐκ ἀκηδία, οὐ νυσταγμοῦ χάσμα, οὐ στεναγμοὶ . . . ἀναπέμπονται

οὐδὲ τῷ πλήθει τῶν στίχων ἀλλὰ τῇ τῆς διανοίας νοήσει εὐφραίνεσθαι . . . ὠφελιμώτερον γὰρ ἔχουσι τὸ δέκα στίχους μετὰ συνήσεως ψάλλειν ἢ ὅλον τὸν ψαλμὸν μετὰ συγχύσεως διανοίας

(Inst. II, 15) τοῦ ἰδίου κελλίου προελθεῖν

fol. 208 = Inst. III, 1—6

fol. 209 = Inst. III, 7—12

ἐκεῖνο γινώσκειν ἀγαθὸν ἢ κακὸν εἶναι ὅπερ τῇ ἑαυτοῦ διακρίσει δοκιμάσας ὁ πατήρ ἀποδείξει

fol. 210^a οὐδεὶς αὐτῶν (Inst. III, 13) ἄλλο τι κέκτηται πλὴν κολοβίου καὶ ἡμιφορίου καὶ σανδαλίων καὶ μηλωτῆς καὶ ψιέθου

fol. 210^b συνηγμένων τῶν ἀδελφῶν (Inst. III, 16) ἐν τῇ συνάξει ῥίψας ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ἐξομολογούμενος συγχώρησιν αἰτεῖ τοῦ ἰδίου σφάλματος

Eucherii epitomes liber primus.

p. 868 D — 869 A postquam absolutus est psalmus, non statim ad genuflexionem ueniunt

p. 869 A supplicationes persoluunt . . . donec is qui orationem recitat prior genuflexerit aut prior surrexerit

p. 869 A quo (tempore) neque sputum emittitur neque tussis auditur: non illic pigritiae signum, non dormitatio, non oscitatio, non gemitus . . . audiuntur

p. 869 B neque uersuum multitudine sed mentis consideratione oblectentur . . . rati utilius esse decem uersus cum attentione psallere quam totum psalterium cum confusione mentis

p. 869 C cella egredi

= p. 869 D — 870 C

= p. 870 C — 871 B

p. 870 D sciat id bonum, id malum esse, quod iudicio suo pater facto rei examine tale esse declarauerit

p. 871 B neminem scilicet illorum aliud quidpiam possidere quam colobium, hemiphorium, sandalium, meloten et stoream

p. 871 D fratribus in synaxi congregatis sese in terram proicit atque confessus peccati ueniam postulat

Cod. Uind.

fol. 211^a παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις (Inst. III, 17) καὶ μάλιστα τοῖς Ταβεννησιώταις . . . τὸ πλῆθος τῶν ἀδελφῶν . . . ὥς μὴδὲ τολμᾶν γρύξαι τινὰ παρεκτός τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς τραπέζης

fol. 211^b ἐν τῷ καιρῷ τῆς συνάξεως (Inst. III, 18) τρίτης καὶ ἑκτῆς καὶ ἐνάτης ὥρας . . . εὐκτήριον . . . ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν τὴν ἀπόλυσιν ἐκδέχεται . . . καὶ ἐξερχομένων πάντων βάλλων ἐπὶ τῆς γῆς μετανοίαν . . . παρὰ τούτοις καὶ ἐβδομάδας (Inst. III, 19) οἱ ἀδελφοὶ ἐκ διαδοχῆς ποιοῦσιν . . . τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ μετὰ τοὺς ἑωθινούς ὕμνους

fol. 212^a ἡ τοῦ μαγειρίου φροντίς (Inst. III, 22)

fol. 212^b γέγονέ τις πατερμούσιος (Inst. III, 27)

fol. 213^a (Inst. III, 28—29) δέκα σφυρίδας . . . ἐπιθειεῖς τοῖς ὤμοις τὰς σφυρίδας

fol. 213^b (Inst. III, 30) ἐθεασάμεθα ἀββάν Πινούφριον (sic!) . . . ἐγγὺς τῆς Πανέφω πόλεως . . . ἀπῆλθεν εἰς τὸ κοινόβιον τῶν Ταβεννησιῶν

fol. 214^a ῥίψας ἐκυτὸν πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ . . . ὥς ἀρχάριος

fol. 214^b (Inst. III, 31) ἤλθεν εἰς τὰ μέρη Παλαιστίνης . . . ὤρμησεν εἰς τὸ μοναστήριον τὸ πλησίον τοῦ σπηλαίου

fol. 215 (Inst. III, 32—34) ἐπικατάρατος πᾶς ὁ ποιῶν τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ ἀμελῶς

Eucherii epitomes liber primus.

p. 872 B apud Aegyptios autem, maxime uero apud Tabennesiotas . . . ingens illa multitudo fratrum . . . adeo ut ne exscreare quidem ausit quisquam excepto mensae praefecto

p. 872 C tempore conuentus tertiae, sextae et nonae horae . . . oratorium . . . sed dimissionem fratrum . . . exspectat. egredientibus autem omnibus humi prostratus poenitentiam agens (*submissa in terram paenitentia* Cassianus) . . . porro fratres per hebdomadas sibi succedunt . . . dominica die post matutinos hymnos

p. 873 A culinae cura

p. 873 B erat quidam pater Muthius (*al.* Patermuthius)

p. 873 D decem sportas . . . sportasque imponens humeris

p. 874 A uidimus abbatem Pinophan . . . prope urbem Panepho . . . Tabennesiotarum coenobium petiit

p. 874 C prostratus ante pedes eius . . . qui apud se nouitius

p. 874 D in Palaestinam cum aduenisset, monasterium petiit situm prope speluncam

p. 875 A maledictus qui facit opus domini negligenter (*opera* Cassianus)

Cod. Uind.

fol. 219^b (Inst. III, 43) αἱ
ἀρεταὶ καρπὸν ποιοῦσι καὶ αὐξάνουσι

Eucherii epitomes liber primus.

p. 878C crescunt fructumque
ferunt uirtutes (*uirtutes fruti-*
cant atque succrescunt Cas-
sianus)

Cod. Uind.

fol. 219^b (rubr.) Τοῦ αὐτοῦ
πρὸς Λεόντιον περὶ τῶν κατὰ τὴν
Σκητὴν (σκῆ) πατέρων

(Cassiani praef. §. 1—2) Τὸ
χρέος ὅπερ ἐπηγγειλάμεν τῷ μα-
καριωτάτῳ πάπᾳ Καστορί περὶ τῆς
διηγήσεως τοῦ τε βίου τῶν ἁγίων
πατέρων καὶ τῆς τούτων διδασκα-
λίας μερικῶς ἀποδεδωκώς ἐν τοῖς
παρ' ἐμοῦ πρὸς αὐτὸν πάλαι γρα-
φεῖσιν, ἁγιώτατε Λεόντιε, περὶ τε
διατυπώσεως κοινοβίων καὶ περὶ τῶν
ὀκτὼ τῆς κακίας λογισμῶν νῦν προε-
θέμην ἀποπληρῶσαι ἐπειδὴ δὲ με-
μάθηκα ὅτι περ ἀπολοιπῶν ἡμᾶς ὁ
προειρημένος ἀρχιερεὺς μετώκησε
πρὸς Χριστόν, ἀναγκαῖον ἡγησάμεν
σοὶ τῷ διαδεξαμένῳ τὴν ἐκείνου
ἀρετὴν καὶ τὴν τοῦ μοναστηρίου
σὺν θεῷ φροντίδα τὸ λοιπὸν ταῦτῳ
διηγῆματι ἀναπληρῶσας ἀποτεῖλαι.
(Cassiani Conl. I, 1—2, 2) ὅτε
τοῖνυν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Σκίτεως
(τῆσκίτεως cod.), ὅπου τῶν μονα-
χῶν οἱ δοκιμῶνται πατέρες, παρε-
γενόμεθα ἐγὼ τε καὶ ὁ ἅγιος Γερ-
μανός, ὃς ἐκ πρώτης ἡλικίας φίλος
μου πνευματικὸς ἐγεγονέει ἐν τε
τοῖς παιδευτηρίοις καὶ ἐν τῇ στρα-

Cod. Uind.

τείᾳ (στρατεία cod.) καὶ ἐν τῷ μο-
νήρει βίῳ, ἐθεασάμεθα τὸν ἀββᾶν
Μωϋσῆν, ἄνδρα ἅγιον οὐ μόνον πρα-
(220^a) κτικαῖς ἀρεταῖς ἀλλὰ καὶ
θεωρίᾳ πνευματικῇ διαλάμποντα.
τοῦτον τοῖνυν παρακαλοῦμεν μετὰ
δακρύων εἰπεῖν ἡμῖν λόγον οἰκοδο-
μῆς, δι' οὗ θνητόμεθα ἐπιβῆναι
τῇ τελειότητι. ὅστις πολλὰ παρα-
κληθεὶς ἤρξατο οὕτως. τέκνα, πᾶσαι,
φησὶν, αἱ τέχναι καὶ τὰ ἐπιτηδεύ-
ματα σκοπὸν τινα ἔχουσιν, πρὸς
ὃνπερ ἀφορῶντες καὶ ἑαυτοὺς ῥυθ-
μίζοντες τοῦ ποθομένου τέλους ἐπι-
τυγχάνουσι. καὶ γὰρ ὁ γεωργὸς ποτὲ
μὲν τὴν φλόγα τοῦ ἡλίου ποτὲ δὲ
τὸ ψῦχος ὑπομένων προθύμως τὴν
γῆν ἐργάζεται, σκοπὸν ἔχων καθα-
ρὰν ταύτην καὶ ἀκανθῶν καὶ βο-
τανῶν ἀποδείξαι, τέλος δὲ τὴν ἐκ
τῶν καρπῶν ἀπόλαυσιν. καὶ ὁ πρα-
γματευόμενος οὔτε (τοὺς) ἐκ τῆς
θαλάττης οὔτε τοὺς ἐκ γῆς κινδύ-
νους ὑφορώμενος προθύμως ἑαυτὸν
ἐπιδίδωσι τῇ πραγματείᾳ . . .

fol. 220^b Conl. I, c. 3—4 (de-
sunt multa)

fol. 221^a cap. 5

fol. 221^b cap. 6—7

Cod. Uind.

fol. 222^a cap. 12—13 (cap. 8—11 desunt)

fol. 222^b cap. 15

fol. 223^a cap. 16—17

fol. 223^b cap. 18 (breuius). 23 (breuius). cap. 19—22 desunt

fol. 224^a Conl. II, 1—2

fol. 224^b cap. 2

fol. 225^a cap. 2

fol. 225^b cap. 3—4

fol. 226^a cap. 4

fol. 226^b cap. 5: τοῦτον γὰρ μεμνήμεθα πενήτηχοντα ἔτη ἐν τῇ ἀχερήμῳ διατρίψαντα et paulo inferius πάντας τοὺς ἐν ἀχερήμῳ πατέρας

fol. 227^a cap. 5—6: τῷ πρεσβυτέρῳ Παφνουτίῳ

fol. 227^b cap. 6: αὐτοὺς . . . πόρρωθεν οἱ Μάζικες ἐθεάσαντο

fol. 228^a cap. 7: ἐν τῇ κέλλῃ αὐτοῦ . . . εὐπτινος τῇ συμβουλίᾳ εἰς τοσοῦτον ἀπήχθη . . . cap. 8: ἐν κελλίῳ ἀποκεκλεισμένος

fol. 228^b cap. 8: πρὸς Ἰουδαϊσμόν καταπεσεῖν καὶ περιτομήν τῆς σαρκός . . . cap. 9

fol. 229^a cap. 10

fol. 229^b cap. 10: τοῦ ἀββᾶ Σαραπίωνος ἔργον . . . cap. 11: συνέμενον τῷ ἀββᾶ μου Θεωνᾷ . . . ἔκλεκτον παξαμαῶν . . . καὶ ἐξέβαλα τὸν παξαμαῶν ἐκ τοῦ κόλπου μου

fol. 230 cap. 11—12

fol. 231^a cap. 13

fol. 231^b cap. 13: ὁ ἀββᾶς Ἀπολλῶς

Cod. Uind.

fol. 232 cap. 13

fol. 233^a cap. 14—15

fol. 233^b cap. 15 (locus scripturae Galat. 2, 2 prolixior)

fol. 234^a cap. 16: καὶ γὰρ καθὼς λέγουσιν οἱ πατέρες· αἱ ἀχρότητες ἐκατέρων μερῶν ἐπ' ἴσης βλάπτουσι (sic!) . . . cap. 17. reliqua desunt, pars ultima Conlationis breuior reddita est

fol. 234^b Conlatio VII, 1—2: συνετύχαμεν πάλιν τῷ ἀββᾶ Σερίνῳ

fol. 235^a cap. 3—4: πρὸς ταῦτα ἀπεκρίνατο ὁ ἅγιος Σερίνος

fol. 235^b cap. 4

fol. 236^a cap. 4: μακάριος ἀνὴρ οὗ ἐστιν ἀντιληψίς αὐτῷ παρὰ σοί . . . cap. 7 (desunt cap. 5—6)

fol. 236^b cap. 7—8: ὁ Σερίνος εἶπε

fol. 237^a cap. 9. 10 (Σερίνος). 11

fol. 237^b cap. 11. 12 (Σερίνος)

fol. 238^a cap. 12. finis: τοῦτ' ἔστι μόνον ἄφρονα τοῦτον μὴ ποιήσης πληγέντος τοῦ τῆς ψυχῆς καταγωγίου τῷ πολλῷ σου βάρει καὶ καταχώσης τὴν νόησιν καὶ τὴν σφρίαν τοῦ ἡγεμονικοῦ τὴν ἀνθισταμένην τῇ κακίᾳ σου. — cap. 13

fol. 238^b cap. 13—14

fol. 239^a cap. 14. 15 (Σερίνος)

fol. 239^b cap. 15 (deest cap. 16)

fol. 240^a cap. 17. 18. 19 (Σερίνος)

fol. 240^b cap. 19—20

Cod. Uind.

fol. 241^a cap. 21: ὅπου δὲ ἀγῶν
καὶ μάχη, ἐπάναγκές ἐστιν ἐξ ἐκα-
τέρων μερῶν ἰδρῶτα καὶ φροντίδα
καὶ κάματον συνίστασθαι

fol. 241^b—242^a cap. 21 .

fol. 242^b cap. 22

fol. 243^a cap. 23

fol. 243^b cap. 23 (desunt ca-
pita 24—27). 28

fol. 244^a cap. 29. 30 (Σερῖνος)

fol. 244^b cap. 30—31

fol. 245^a cap. 31

fol. 245^b cap. 32. incipit: το-
σαῦται γὰρ ἐν τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύ-
μασιν εἰσιν αἱ διαφοραὶ ὅσαι καὶ
ἐν τοῖς ἀνθρώποις. καὶ γὰρ τινα

Cod. Uind.

τούτων ἃ καὶ πλάνους τὸ πλῆθος
προσαγορεύει etc.

fol. 246^a cap. 32. uerba *quos*
Bacuceos appellat desunt,
item uerba §. 2 *nunc quidem*
se in quosdam fastus . . .

§. 2 fin. *explerent*. — §. 3: δι'
Ὁριγένους καὶ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου
ἀσέβειαν ἱεροσύλου δόγματος ἐκ-
δεδωκέναι (nomen Origenis in-
terpolatum). — §. 4: στρουθίω-
νες, τινὲς ἰέρακες (hericil!)

fol. 246^b cap. 32, §. 4 σκορ-
πίος. — §. 5 deest. — cap. 43
δ Σερῆνος εἴπεν. — extrema pars
Conlationis temere mutata est.

CAP. VIII. DE EDITIONIBUS.

Institutionum libri quattuor et de causis et remediis uitiorum octo primum impressi sunt in officina Uenetorum a. 1481. hanc editionem a Fabricio in bibl. med. et inf. Latinitatis memoratam iniuria inter fabulas habuit Schoenemannus: extat enim exemplar unum in bibl. Laurentiana, ut Bandinius in catalogo refert. secuta est receptis etiam Conlationum libris Basileensis Amerbachii a. 1485. et Ueneta et Basileensis saepius repetitae sunt, illa quidem Conlationum libris aucta. cur autem editio princeps librorum VII contra Nestorium anno demum 1534 (a Cratandro typographo Basileensi) emissa sit, non est quod miremur: scilicet propter exemplarium manu scriptorum raritatem ante illum hos libros reperire et conquirere nemini contigit. haec quoque editio saepius impressa est. — antiquissimarum editionum exemplar nullum mihi inspicere licuit nisi principis Basileensis, quae libros manu scriptos secundum quos instituta est accurate repraesentat. nam et capi-

tulationes ut in codicibus singulis libris praemissae sunt et codicum inscriptiones ac subscriptiones additae. sed editori Basileensi pessimae notae exemplaria praesto fuerunt, e quibus ingens ille numerus mendorum etiam in editiones quae secutae sunt transiit, cum editores ne melioribus quidem libris manuscriptis, si quos forte ad manus habebant, ita usi sint, ut auctoritate editionum antiquarum posthabita scriptorem ad codicum fidem recenserent. ceterum saeculum integrum transiit, antequam Cassiani opera maiore codicum numero adhibito emendarentur. nam a. 1578 demum Antuerpiae ex officina Christophori Plantini architypographi regii noua recensio prodiit, cuius est titulus: *D. Ioannis Cassiani Eremitae, Monasticarum Institutionum libri IIII. De Capitalibus vitiis libri VIII. Collationes SS. Patrum XXIIII. De Verbi Incarnatione libri VII. Nunc demum post varias editiones ad complurium Ms. fidem à non paucis mendarum milibus incredibili labore expurgati: id quod ex subiectis ad calcem castigationibus facile cognosci poterit: Additis etiam ad quaedam loca Censorijs notationibus, & obscurarum vocum ac sententiarum elucidatione, vnà cum duobus Indicibus locupletissimis. Accesserunt quoque Regulae SS. Patrum ex antiquissimo Affliginiensis monasterij Ms. codice desumptae. Opera & studio Henrici Cuyckij Sacrae Theologiae Licentiati.* — quibus uero causis Cuyckius, tum professor Louaniensis, postea episcopus Ruremondanus, adductus sit ut nouam editionem curaret, ipse in epistula dedicatoria refert, quam *Louanij ex nostro Albarum Dominarum monasterio Calendis Martiis Anni M.D.LXXVIII.* dedit ad Hermannum Comitem a Rennenborch, ecclesiae S. Saluatoris apud Ultraiectinos praepositum et archidiaconum et cathedralis Leodiensis ecclesiae canonicum. postquam enim exposuit patrum priscorum opera praestantissima passim foedata multisque mendis esse respersa atque ob eam rem ex uetustissimis optimisque exemplaribus ms. quam accuratissime debere restitui, p. 5 ita pergit: *Ea igitur res me quoque permouit, mihique persuasit, operae pretium remque omnibus diuinarum litterarum cultoribus, & cum primis monasticae perfectionis amatoribus neutiquam ingrata me facturum;*

si in repurgando illustrandoque Ioanne Cassiano aliquid operae collocarem. Quod ut facerem illustrissimi atque amplissimi Cardinalis D. Antonij Carafae auctoritas, quae maximi apud me momenti est, effecit. Is enim datis ad me ex vrbe litteris, id sibi gratum & Christianae Reip. non incommodum fore scripsit; & quid in eius auctoris recognitione fieri potissimum vellet exposuit. — at utinam consilium tam laudabile melius exsequi potuisset! infelicitate enim accidit, ut siue temporis angustia siue pecuniae inopia siue alia re quam ignoramus impeditus aliis codicibus non uteretur nisi eis, qui tunc temporis in Nederlandiae monasteriis extabant. nam ut in castigatoriis notis ipse indicat, ad Institutionum libros recensendos adhibuit quinque: *vetustum Codicem Affliginiensis Abbatiae in Brabantia, exemplar Canoniorum Regularium in Corsendonck, itidem in Brabantia, Bethlehemici monasterij Canoniorum Regularium prope Louanium exemplar, librum Canoniorum Regularium in Busco Domini Isaac prope Nieuellam, Plantinianum Codicem.* ad Conlationes uero castigandas duodecim praesto fuerunt: *Gemblacensis Abbatiae in Brabantia codex, cod. Abbatiae D. Trudonis apud Hasbanios, exemplar Abbatiae Villariensis prope Nieuellam, exemplar Abbatiae D. Iacobi apud Leodienses, cod. Canoniorum Regularium Viridis Vallis in silua Sunia apud Brabantos, Canoniorum Regularium Bethlehemitarum prope Louanium liber, Rubeae Vallis Canoniorum Regularium exemplar in silua Sunia prope Bruzellam, exemplar Canoniorum Regularium monasterii Corsendonckensis in Quempinia, Martinianus codex Canoniorum Regularium in Academia Louaniensi, cod. Canoniorum Regularium in Busco Domini Isaac iuxta Nieuellam, cod. Parcensis Abbatiae prope Louanium, Christophori Plantini exemplar.* e quibus nouem prioribus ut emendatioribus, cum et inter se et cum Dionysii Carthusiani paraphrastica translatione (sic!)¹⁾ magnum haberent

¹⁾ Institutiones et Conlationes a Dionysio Carthusiano paraphrastice reditae impressae sunt Coloniae 1540. cuius uiri opera qualis fuerit, inde conicere licet, quod ne Gazaus quidem, haudquaquam sani iudicii homo, auctoritatem eius magni fecit.

consensum, plus auctoritatis attribuit quam tribus posterioribus. concedendum quidem est eum librorum suorum fide nisum non paucos locos in editionibus prioribus male habitos emendasse, sed statim adiungendum totidem locis lectionem ueram ex iisdem libris foedissime esse interpolatam. quamquam Cuyekii exemplaria non in omnibus partibus pari pretio fuerunt. cum enim omnia sine dubio apographa fuerint antiquorum codicum Francogallicorum, factum est ut Institutionum libri et Conlationum partes secunda et tertia in hac editione longissime a uero discedant, prima autem Conlationum pars emendatior sit quam in editionibus reliquis quas noui. nam codices Franco-gallici antiquissimi *D* et *O*, quos nos ad primam partem Conlationum adhibuimus, satis boni sunt: in secunda uero et tertia parte *O* nequaquam eiusdem est pretii. item Institutionum codices Parisinus et Laudunensis inferiores sunt codice Augiae maioris. melius Cuyekio res in libris contra Nestorium emendandis cessit. nactus est enim codicem Coloniensium Augustinianorum, qui familiae melioris fuit, eiusque ope multos locos foedissime corruptos sanare contigit.

Ceterum ne Carafa quidem Cuyekii ingenio aut cura nimis delectatus esse uidetur. instigauit enim Petrum Ciacconium presbyterum Toletanum, uirum doctissimum et artis criticae peritissimum, ut et ipse Cassiani scriptis castigandis manum admoueret. sed Ciacconius opus quod susceperat perfectum non uidit, cum a. 1581 diem supremum obierit. prodiit autem noua editio Romae ex aedibus Dominici Basae typographi a. 1588 sub titulo: *Ioannis Cassiani Eremitae, de institutis renuntiantium Libri XII. Collationes Sanctorum Patrum XXIII. Adiectae sunt quarundam obscurarum dictionum interpretationes ordine alphabeti dispositae: & observationes in loca ambigua & minus tuta. Praeterea Indices duo testimoniorum sacrae Scripturae, quae à Cassiano vel explicantur, vel aliter quàm vulgata editio habet citantur: ac postremò rerum memorabilium Index copiosissimus. Accessit Regula S. Pachomij, quae à S. Hieronymo in Latinum sermonem conuersa est: Omnia multò quàm antehac, auxilio vetustissimorum codicum, emendatiora, & ad suam integritatem restituta. idem typographus iam a. 1580*

Cassiani Institutiones et Conlationes a Ciacconio recensitas impresserat eodem cardinali adhortante, ut patet e dedicatione ad Gregorium XIII., in qua inter alia *non parum*, inquit, *debent religiosi et Deo deuoti viri amplissimo Cardinali Antonio Carafae, cuius maxime opera hoc quidquid est laboris & susceptum & perfectum fuit.* huic quidem editioni Ciacconium laborem suum praestitisse, sed eam demum, quae a. 1588 emissa est, ex illius recensione plane absoluta et ad finem perducta fluxisse e Basae praefatione cognoscitur. quam, quia de utraque editione rationem reddit, hic integram repetere maxime consentaneum uidetur.

Typographus Lectori.

Haec Ioannis Cassiani opera emendata, aucta & illustrata superioribus annis ex officina mea prodierunt: quibus edendis quanta, & quàm accurata sit adhibita diligentia, liber ipse testis est locupletissimus. Verum cum vix iam ullus editionis illius codex superesset, multique religiosi & Deo deuoti viri auctoris huius desiderio valde tenerentur, non potui non & pio eorum studio satisfacere & commoditati consulere. Quòd ut melius praestarem, Amplissimus Cardinalis Antonius Carafa, qui tum rebus aliis praeclare gestis, tum antiquorum Patrum monimentis restitutis disciplinam ecclesiasticam amplificare studet, codicis iam editi & Petri Ciaconij manuscriptis marginibus aucti liberalissime copiam fecit, ne eius nunc auctoritas deficiat, cuius opera iste susceptus est labor. Petrus enim Ciaconius vir spectata religione clarus, omnium bonarum artium cognitione insignis, in Sanctorum Patrum Latinorum & Graecorum assiduo studio versatus, Amplissimi Cardinalis cohortationibus Cassianum ab innumeris mendis expurgatum in pristinum splendorem restituit. Addidit etiam notationes suas, quibus tam singularē doctrinam, qua & mens instruitur & inflammatur affectus, sine ullis salebris inoffenso pede transcurreres. Sed, vt erat modestissimus & humanae laudis contemptor, numquam in his lucubrationibus, nec in aliis per multis, quibus egregiam operam praestitit, dum in humanis ageret, nomen suum inscribi voluit: id quod illi, qui de

contemnenda gloria libellos scripserunt, minime umquam recusarunt. Huius igitur codicis beneficio adiutus Cassianum rursus in lucem emitto, & quidem locupletiores: nam multa Petri Ciacconij manu denuo adiuncta reperi, quae librum ipsum illustriorem reddunt, ut ex utriusque editionis collatione facile comperies. Quare laboribus istis, quibus non mediocriter ad vitae rationem secundum Deum instituendam animus informatur, utere, fruiere, ac bene nobis in Christo precare. Vale.

Sequitur altera epistula *Ad Lectorem*, quae iam non typographi, sed ipsius Ciacconii est. in ea de subsidiis criticis haec refert: *Vaticana octo nobis (exemplaria) antiquissima exhibuit, & ex his quaedam emendatissime scripta, ex quorum collatione innumerabilia loca sunt in hac editione restituta: sed ea adnotare non fuit consilium, in immensum enim volumen excresceret. satis sit hoc loco monuisse, lectionem vetustorum codicum tanta à nobis fuisse religione conservatam, ut neque eorum varietatem, si quando inciderat, neglexerimus.* qui fuerint illi octo libri bibl. Vaticanae, hodie non liquet. reuera enim nunc in Vaticana alii libri antiquissimi non extant praeter *V*, quem iam Ciacconii aetate Romae fuisse uix credam: certe eum a Ciacconio inspectum esse meo iure nego. *P* autem tunc temporis Heidelbergae fuit, Reginensis *R*, qui tamen breue tantum fragmentum continet, nescio ubi. itaque pro certo habeo Ciacconii libros manu scriptos antiquissimos reuera recentiores fuisse, quod etiam textu eius confirmatur. quamquam enim, si Conlationum partem primam excipias, uerba Cassiani multo emendatius restituit quam Cuyckius, tamen ad eam integritatem, quam nos libris longe melioribus consecuti sumus, ne adspirare quidem potuit. nam cum codicibus ad diuersas familias pertinentibus uteretur, non ubique sinceros ab interpolatis secernere ei contigit. ita factum est, ut in prima Conlationum parte saepe locos interpolatos e codicibus eiusdem familiae cuius sunt *PX* reciperet, in parte tertia autem, ubi familiarum diuersitas latius patet, non semper lectionem ueram eligeret. omnino autem editori Romano summa laus tribuenda est, cum pro condicione subsidiorum criticorum quibus utebatur ne in-

geniosissimus quidem homo scriptoris uerba melius potuerit restituere aut uerum sagacius diuinare. ceterum etiam ex eis, quae Cassiani operibus adiecit, hominis doctrina singularis elucet. nam multa uocabula rariora et Graeca et Latina bene explicauit, auctoris propositiones Pelagii errorem redolentes docte refutauit, locos quos Cassianus secundum translationem LXX profert primus diligenter collegit. quamquam quod librorum suorum lectionibus e Uulgata interpolatis deceptus sibi persuaserat Cassianum scripturae sacrae testimonia pleraque ex uulgata editione adferre, in eo uehementer errauit. dolendum etiam quod libros contra Nestorium ab editione sua seclisit. quod cur fecerit, in epistula ad lectorem his uerbis indicat: *Scriptis quidem Cassianus hortatu Leonis I. Pont. Max. luculentos libros de incarnatione Domini contra Nestorium: sed eos, quod nullum extaret in Vaticana bibliotheca manuscriptum exemplar ad cuius fidem emendari possent, & ab instituto nostro, quo hominem vere religiosum informare studuimus, multum distarent, omisimus.*

Haec sunt quae de duabus editionibus praestantissimis et quibus solis nomen recensionum debetur disputanda uidebantur. ceterum ea quae in utraque addita sunt, ut Cassianus Semi-pelagianismi errorum conuinceretur simulque refutaretur, consulto omisi, utpote quae magis ad theologorum disciplinam quam ad editoris et hominis critici munus pertineant. sufficiet dixisse Cuyckium de triginta, Ciacconium de duodetriginta propositionibus Cassiani siue haereticis siue suspectis disputauisse. ne autem lectores talia quoque desiderantes penitus lateat quae uerba scriptoris hominibus catholicis offensioni fuerint, locos ipsos et capitula de quibus agitur hic adscribo: Inst. III, 2. 9. 10. V, 34. 37. 39. 40. VI, 18. XII, 4. 5. 14. Conl. I, 17. 19. 20. III, 11. 12. 19. IIII, 7. VII, 4. 7. 8. 13. 30. 32. VIII, 7. 10. 17. 21. VIII, 19. 24. 34. X, 2. XIII, 7—16. XVII, 8. 15. 17. 19—24. 30. XX, 8. XXI, 4. 5. 9. 10. 29. 30. XXIII, 2. 4. 5. 12.

Sequitur iam ea editio, quae saepe repetita usque ad nostram aetatem nouissima extitit: quae tamen, quantum ad scriptoris uerba attinet, non noua recensio fuit, sed Cuyckii et Ciacconii exemplaria inter se commixta et confusa expressit.

prodiit Duaci a. 1616 e typographia Baltazaris Belleri duobus tomis sub titulo: *Ioannis Cassiani presbyteri, quem alii eremitam, alii abbatem nuncupant, Opera omnia. Novissime recognita, repurgata et notis amplissimis illustrata. Quibus accessere alia eiusdem argumenti opuscula, quorum Elenchum sequens pagina exhibebit. Studio et opera D. Alardi Gazaei* (Gazet), *coenobitae Vedastini ord. Benedicti* (de l'Abbaye de St.-Vaast de l'ordre de St.-Benoît à Arras). — tomo primo insunt: *De institutis coenobiorum libri XII cum commentariis et notationibus. Regula S. Pachomii scholiis et notis illustrata. Flores Cassiani siue illustriores sententiae ex ipsius operibus collectae. De incarnatione libri VII.* — tomo altero: *Collationes XXIV commentariis et notis illustratae. Dionysii Carthusiani doctrina catholica Collationi XIII substituta* (= Conl. XIII, cap. XIX apud Mignium). *Prosperi liber contra Collatorem. Cuyckii notae censoriae. Statuta duarum congregationum siue Capitulorum generalium ord. S. Benedicti. Ciacconii observationes in Cassianum. Indices quattuor* 1) *Locorum sacrae scripturae secundum vulgatam editionem.* 2) *Locorum secundum uersionem LXX interpretum.* 3) *Rerum et uocum quarundam in textu Cassiani occurrentium.* 4) *In commentaria et notationes.* — quo consilio Gazaeus editionem parauerit, ipse in praefatione exponit: *de textu, inquit, auctoris repurgando aut reformando non magnopere laborandum existimaui, cum satis emendatum et enucleatum nobis reliquerint Cuyckius et Ciacconius, uiri doctissimi et accuratissimi. contuli tamen cum aliquot exemplaribus tum excusis tum mss., et subinde quaedam loca ab illis praetermissa aut minus expensa correxi aut excussi, et adhibita etiam Dionysii Carthusiani paraphrasi lucem asciui: quem tamen paraphrastem (salua tanti uiri auctoritate) nonnumquam ab auctoris mente ac sententia aberrasse submonui.* — non igitur in animo fuit Gazaeo nouis subsidiis adgestis textum scriptoris emendare. et reuera totus a prioribus pendet quos laudat, ita tamen ut in uniuersum Cuyckii textum reddat. qua in re prauum hominis iudicium fuisse deprehendimus, quod etiam epistula illa subditiua *S. Castoris ad Domnum Cassianum abbatem Massi-*

liensem (Migne XLIX, p. 53), quam *ex uetusto Codice Elnonensis monasterii S. Amandi* in lucem protraxit, satis euidenter ostendit. contra in eo, quod adnotationes fere perpetuas adiecit, quibus uoces, dictiones, sententias obscuriores elucidauit, quaestiones theologicas ad monasticum institutum spectantes examinauit, antiquos ritus et instituta ueterum monachorum et in officiis diuinis peragendis et in aliis exercitationibus curiose obseruauit, in usum Benedictinorum plerasque ac praecipuas difficultates ex Cassiano explicauit, sententias Cassiani insigniores similibus sententiis sanctorum patrum illustrauit, labor eius admodum utilis fuit.

Restat ut de editionis nostrae ratione atque consilio pauca dicamus. cum libros manu scriptos circumspicerem, propter ingentem copiam eorum, qui siue Institutiones siue Conlationum partes singulas continent, subsidia critica certis terminis definienda esse cognoui, ne opus, ut editoris Romani uerbis utar, in immensum excresceret. sufficere dixisse in sola bibliotheca nationali quae Parisiis est Institutionum et Conlationum libros manu scriptos circiter quinquaginta extare. atque ut proferam quod sentio: persuasum mihi est ne paucis quidem codicibus saec. VIII—X siue X quos intactos reliqui quam diligentissime excussis fore ut ad uerba emendanda multum proficiatur. nam ut plerisque scriptoribus ecclesiasticis, qui aevo medio monachorum manibus multum terebantur, ita etiam Cassiano contigit, ut quo recentiore saeculo describeretur eo magis interpolaretur. itaque haec opera secundum antiquissimorum codicum fidem recensenda esse existimaui, quos exceptis Sessoriano Σ , qui iam conlatus erat, et Britannico M omnes ipse excussi. textum ita institui, ut codicum speciem quam diligentissime conseruarem. itaque capitum titulos, qui in nullo librorum quos uidi ipsis capitibus superpositi sunt,¹⁾ locis suis reliqui, capita aut secundum optimorum librorum fidem aut, ubi his destitutus eram, secundum capitulationes ipsas distinxī, librorum contra Nestorium, qui in codicibus continui sine capitum distinctione scripti sunt, partitionem ita ut a Cuyekio primum

¹⁾ In solo R tituli capitum et praemissi et ante singula capita repetiti sunt.

instituta est retinui, paragraphorum numeros lectorum commoditati consulens omnibus scriptis ipse addidi. quod ad orthographiam attinet, a formis uulgo receptis raro et iis tantum locis recessi, ubi per codicum consensum uel per lectionis uetustatem licebat. nam in hac re librorum auctoritati non nimiumtribuendum esse ipsorum discrepantiae quam latissime patentes satis demonstrant. id unum autem me adsequi non potuisse fateor, ut in consonanti *s* post *x* aut retinenda aut omittenda rationem certam obseruarem. consonantium adsimulationem, ubi per unum seu plures codices licebat, reieci. in ipsis uerbis scriptoris restituendis solos libros respexi, scripturae uulgatae fere mentione non facta nisi eis locis, ubi ea cum uno alteroue codicum consentit aut ubi de lectione tradita recedendum erat. qui igitur nosse uolet quantum nos hac editione profecerimus, eum textum nostrum cum ipsa Gazaei (siue Cuyekii) aut Ciacconii editione conferre oportebit. ne uero lector certis quibusdam indiciis, quibus scripturarum discrepantiam recte aestimare possit, usquam destituatur, praeter illa quae supra iam disputata sunt etiam in indice uerborum et locutionum eos locos respexi, ubi de uera lectione aliqua dubitatio oriri poterat. cf. *accedere* et *extrinsecus*. *adcommo-*
dare et *commo-*
dare. *alapa*. *alioquin*. *arbitra*. *compellere*. *dein*. *delere* et *diluere*. *efferuens*. *equidem*. *excessus*. *excire*. *exerere*. *exigere*. *extendere*. *facultas*. *fruticare*. *in futurum*. *humilitas*. *in* cum abl. pro accus. *initium conuersionis*. *liquor*. *magne*. *opus* et rel. itaque priusquam de scriptura recepta praepropere iudicetur, index uelim consulatur, quo inspecto apparebit plurimis locis me non temere neque sine ratione, sed usu scriptoris diligenter examinato critici munus egisse. utcumque autem uiri docti de labore meo quem Cassiani libris per sex annos indefessus praestiteram iudicabunt, id pro certo scio neque subsidia critica meis meliora nunc temporis posse comparari neque diuersam codicum aestimationem aliamue rationem in ipsa crisi factitanda adhibitam ulli his operibus emolumento fore.

In fine praefationis primum mihi grates agenda sunt uiris doctis, qui libros manu scriptos in meum usum inuestigarunt descripserunt excerpterunt: tum praepositis bibliothecarum, qui

CXIII

exemplaria ex parte pretiosissima summa liberalitate mihi supeditauerunt, in primis Petro Canettio Uercellensi, cuius aedibus hiemis tempore hospitaliter receptus per conplures dies regionis circumpadanae frigus acre defendi: postremo duumuiris optimis Guilelmo Hartelio et Carolo Schenklio, quorum ingenium curamque meę etiam in hoc opere expertum esse eo quo par est animo testor.

Scriebam Graecii mense Quinctili a. 1887.

M. Petschenig.

GENNADIUS IN CATALOGO CAP. LXII.

H = Herdingii editio.

Bamb. = cod. Bambergensis 677 saec. XI. } apud Herdingium

Bern. = cod. Bernensis saec. XI.

p = cod. Parisinus 14860 saec. XIII.

Cassianus natione Scytha Constantinopoli a Iohanne Magno
episcopo diaconus ordinatus apud Massiliam presbyter condidit
duo monasteria, id est uirorum ac mulierum, quae usque hodie
exstant. scripsit experientia magistrante librato sermone et ut
5 apertius dicam sensu uerba inueniens et actione linguam mouens
res omnium monachorum professioni necessarias, id est: 'de
habitu monachi' et 'de canonico orationum modo atque psal-
morum', qui in monasteriis Aegypti die noctuque tenetur, libros
tres, 'institutionum' librum unum, 'de origine et qualitate ac
10 remediis octo principalium uitiorum' libros VIII, singulos sci-
licet de singulis uitiiis libros expediens; digessit etiam 'colla-
tiones cum patribus Aegyptiis habitas', hoc est 'de destinatione
monachi ac fine', 'de discretione', 'de tribus ad seruiendum deo
uocationibus', 'de pugna carnis aduersus spiritum et spiritus
15 aduersus carnem', 'de natura omnium uitiorum', 'de nece sanc-
torum', 'de mobilitate animae', 'de principatibus', 'de qualitate

1 natus certa *Bamb. Bern. p* 3 ac] et *p* 6 necessarias professioni *p*
7 de canonico orationum modo atque psalmorum *Bamb. Bern. p*: cf. *Inst.*
II. II et III tituli 'de canonica oratione' atque 'psalmorum modo' *H*
9 tres] quattuor *H*: uerus numerus extat in *p* 10 scilicet] quidem *p*
11 expendens *p* 12 Aegyptiis] egypti *p* 13 fine *p*: fide *H* 14 ad-
uersus spiritum *p*: aduersum spiritum *H* cf. *Conl. IIII passim* 16 prin-
cipatibus ego: principalibus *H* de octo principalibus uitiiis *p*

CXVI

orationis', 'de iugitate orationis', 'de perfectis', 'de castitate',
 'de protectione dei', 'de scientia spiritali', 'de diuinis charis-
 matibus', 'de amicitia', 'de definiendo uel non definiendo', 'de
 tribus antiquis generibus monachorum et quarto nuper exorto',
 'de fine coenobitae et heremitae', 'de satisfactione paenitentiae', 5
 'de remissione Quinquagesimae', 'de nocturnis illusionibus', 'de
 eo quod dicit apostolus: non enim quod uolo facio bonum,
 sed quod nolo malum hoc ago', 'de mortificatione'; et ad
 extremum rogatus a Leone archidiacono, postea urbis Romae
 episcopo, scripsit aduersum Nestorium 'de incarnatione Domini' 10
 libros VII et in his scribendi apud Massiliam et uiuendi finem
 fecit Theodosio et Ualentiniano regnantibus.

1 de iugitate orationis *om. p* 5 de fine cenobitae (cenobite *p*) et ere-
 mitae (heremite *p*) *Bern. p: om. H* 7 dixit *p* 10 aduersus nestorem *p*